Bitter & zoet

Rudolf Geel

bron
Rudolf Geel, *Bitter & zoet*. De Bezige Bij, Amsterdam 1975

Zie voor verantwoording: https://www.dbnl.org/tekst/geel005bitt01_01/colofon.php

Let op: boeken en tijdschriftjaargangen die korter dan 140 jaar geleden verschenen zijn, kunnen auteursrechtelijk beschermd zijn. Welke vormen van gebruik zijn toegestaan voor dit werk of delen ervan, lees je in de gebruiksvoorwaarden.

dbnl digitale bibliotheek voor de Nederlandse letteren

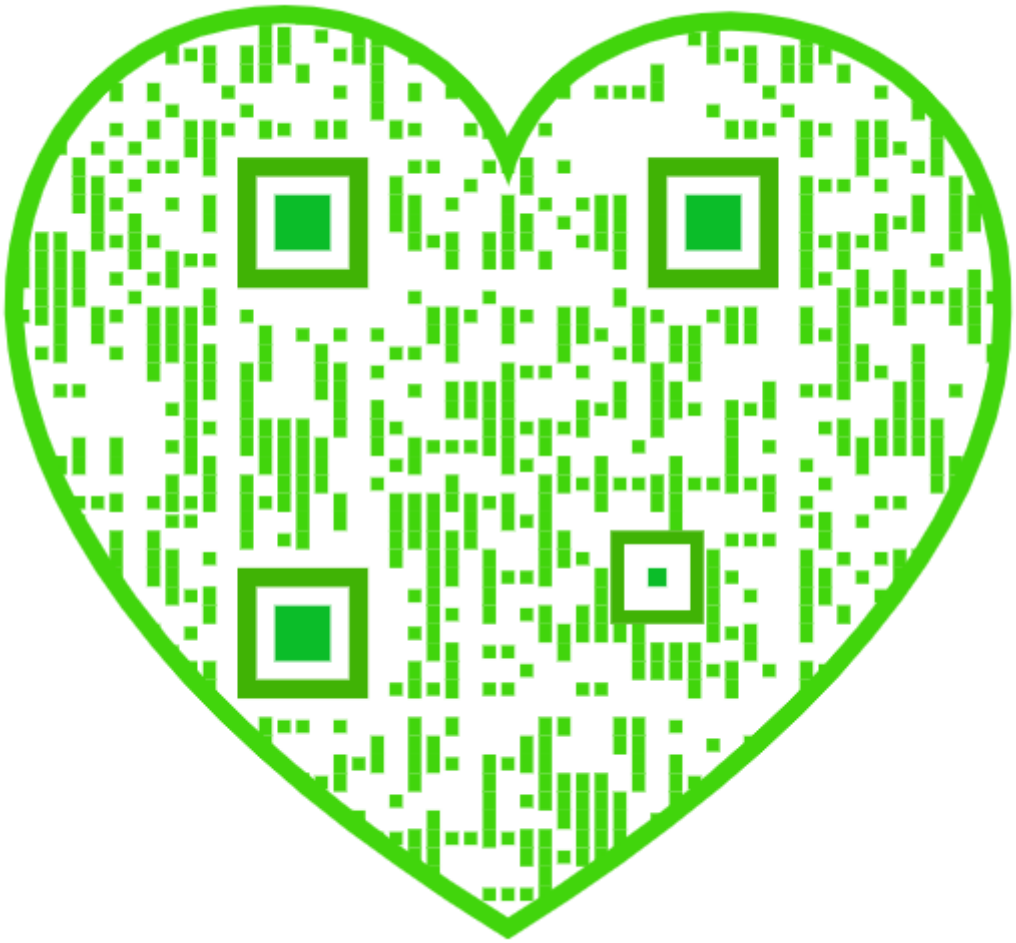

Een plechtige onthulling

Gisteren belde mijn zusje om mij mee te delen dat zij er van afzag ons vandaag te vergezellen naar de herdenkingsplechtigheid rond onze overleden broer Paultje.

Dat Henrietta opeens niet meewilde verwonderde mij niet. Toch rekende ik erop dat zij klaar zou staan wanneer ik bij haar langskwam om haar op te halen. Toen ik bij haar aanbelde begreep ik onmiddellijk dat haar telefoontje voor niets anders had gediend dan opmerkingen over de extravagantie in haar kleding te voorkomen. Nu zij vanuit de goedheid van haar hart kon meedelen dat zij toch maar meeging, kon er immers van kritiek op haar uitrusting geen sprake meer zijn. Zij droeg een grote vilten hoed met rode bloemen opzij en een strak gestileerd glanzend lichtgroen pak, waarvan het jasje openhing. Daaronder had zij een veel te klein, door het wassen verschoten, paars t-shirt, dat een deel van haar buik bloot liet. In ieder geval geen ensemble om te dragen bij de onthulling van het borstbeeld van ons broertje, bij welke gelegenheid verschillende autoriteiten ons op een toespraak gingen trakteren.

‘Ik moest wàt aantrekken’, zei mijn zusje, bij wijze van begroeting.

‘En toen trok je dit aan.’

Zij knikte en ik zei dat ik het best vond. Onze ouders zouden daar anders over denken en pa zou onmid-

dellijk beginnen te schelden als wij kort toeterend voor zijn deur stopten. Henrietta zoende mij uitbundig en merkte op dat wij in ieder geval samen geweldig veel plezier aan de bijeenkomst gingen beleven. Ik vond haar erg opgewonden, maar toen zij in de auto zat, zweeg zij abrupt.

Nadat wij onze ouders hadden laten instappen, na een korte maar onaangename discussie over Henrietta's uiterlijk, reed ik de stad uit in de richting van H., waar Paultje precies drieëntwintig jaar geleden werd geboren. Drieëntwintig jaar! Vijf jaar geleden, vlak voor zijn dood, was ik ook naar H. gereden, om de opname bij te wonen van een televisieprogramma met mijn broertje in het middelpunt. Hij stond die dagen op het toppunt van zijn roem, kon rustig zeggen dat wat hem betrof ons land kon worden weggespoeld door de golven, en iedereen *lachte*, de presentatrice Lena T. streek Paultje vrolijk over zijn hoofd, de camera zoemde in en daar zagen de kijkers van zeer nabij het door onmatig leven scherp getekende gelaat van de jonge beroemdheid. Niet Nederland zonk even later weg in het water, maar de grappenmaker daalde neer in het graf. Lange rijen mensen stonden op het kerkhof. Maar zelf kon hij daar niet meer van gemeten. Later zei mijn zusje dat juist dit haar had gespeten toen zij aan de groeve stond.

Het was niet ver naar H. Wij hadden er vroeger gewoond. En Paultje en zijn zusje waren er geboren. Een jaar geleden had de afdeling kunstzaken van deze gemeente een gering bedrag overgehouden en de wethouder opperde het idee dat nu eens niet te be-

steden aan het onderhoud van de een of andere jonge kunstenaar maar voor het eren van de wereldvermaarde plaatsgenoot, die nog een jongetje was toen hij op veertig kilometer afstand van H. stierf. Het was nu ook weer niet zo dat de bestuurderen van H. dol waren op Paultjes schilderijen, maar zij hadden onder meer de belangen te behartigen van de toeristen, en die zouden misschien de plaats willen bezoeken waar ons broertje geboren werd en opgroeide.

Ik keek in het spiegeltje, dat op de achterbank gericht stond. Daar zaten pa en ma, vervuld van herinneringen. Die zouden straks op wrede wijze worden opgerakeld, en 's avonds kwam alles nog eens samengebald terug op de t.v., die in onze ouders trouwe kijkers vond. En hoe zou mijn zusje reageren? Er bestonden foto's waarop Paultje door de lanen wandelde, aan de hand van zijn moeder. De statige bomen en grillige tuinen, de soms half in lommer verscholen villa's: hij had er met zijn onbevangen ogen naar gekeken, terwijl zijn zusje, die precies elf maanden jonger was, haar poppewagentje naast hem voortduwde. Nog maar even en hij werd ontdekt en zou op slag beroemd zijn.

Nu was Paultje dus precies vijf jaar dood. Die dood had het geheimzinnige rond zijn bestaan vergroot, althans zo stond het in de necrologieën. Zelf had ik Paultje altijd in de eerste plaats een geluksvogel gevonden. Kenners daarentegen noemden hem soms een duister, maar steeds geniaal schilder. Volgens mij paste hij precies in de mode van zijn tijd, waarbij natuurlijk wel kwam dat hij erg talentvol was. Soms

gaan talenten verloren aan eigengereidheid. In andere gevallen wordt diezelfde eigengereidheid gewiegd in ademloze aanbidding. Niemand weet wanneer hij tot de uitverkorenen geroepen wordt, al proberen de meesten eigenmachtig dat moment te verhaasten. Bij alles wat hij deed was Paultje *nieuws*. Hij was zelfs nieuws als hij niets deed. Toen ik dit vanmorgen bij het aankleden weer overdacht, zag ik hem opeens staan naast ons zusje. Het was op een gure novembermiddag, bij de intocht van Sinterklaas. Zij stonden vooraan, hand in hand, schreeuwend om pepernoten. Een van de zwarte pieten raakte kennelijk vertederd door het koppel. Hij gaf ze ieder een handvol snoep, terwijl kinderen in hun omgeving met lege handjes bleven. Deze zwarte knecht was een der eersten die het tweetal uit de volheid van zijn hart iets schonk. En Paultje beantwoordde zijn geste door de snoepjes op zijn beurt over zijn hoofd in de menigte te gooien. Hoe helder tekende zich hier de toekomst af: later liet hij journalisten sprakeloos, terwijl zijn zusje naast hem stond, haar hand vol snoep. Zij raasden toen juist onafscheidelijk de wereld door. Het duurde allemaal maar een fractie van de tijd. Degenen die klaar stonden om hem te verwelkomen in weer een ander land, raakten diep onder de indruk van Paultjes talent een meer dan voortreffelijke gast te zijn. Daar stond de jonge schilder in de aankomsthal van een vliegveld. Was dat beeldschone meisje zijn zuster? De schone prinses en haar hofnar. Soms raakten de afhalers verlegen. Meestal waren ze alleen maar opgetogen dat mijn broertje bij hen was.

‘Hoe is het jongen?’ vroeg mijn vader op de achter-

bank. ‘We zien jullie zo weinig.’

‘Ja het is erg stil in huis’, voegde ma eraan toe.

Ik zei dat het goed ging, dat het eigenlijk nooit beter was gegaan, en dat ik mij uitstekend voelde met een aardige baan op de universiteit en een schitterend ingericht huis dat ik had kunnen bekostigen uit mijn deel van Paultjes erfenis.

‘Het gaat erg goed met hem’, zei Henrietta. ‘Je hebt twee prachtige zoons.’

Mijn vader mompelde instemmend. Hij was allang blij als hij geen moeilijke gesprekken hoefde te voeren. In zijn produktieve jaren had hij als hoofdcommies bij 's Rijks belastingen gewerkt. Nu harkte hij als gepensioneerde zijn tuintje. Met Paultjes creatieve expansie had hij weinig op. Dit lag anders bij mijn moeder. Wanneer er in de kranten weer eens iets over mijn broertje werd beweerd, las zij dat mijn vader voor met een lichte trilling in haar stem. Hij was het klassieke type van een vader die het beste voor had met zijn kinderen. Alleen reikte zijn overtreffende trap niet hoger dan het werk waarmee hij dacht het vaderland te dienen.

Ik keek weer in het spiegeltje. Pa staarde naar de voorbij suizende weilanden. Het was voorjaar, kleine beesten stonden of lagen bij hun moeders, een en al geborgenheid. Een knus land. En daarin had Paultje geleefd, als een razende jet. Nu was hij verstard tot een borstbeeld, een levenloos brokje cultuur. De stadsbestuurderen van H. telden een paar keer hun geld. In totaal stond op de rekening een bedrag van *f* 2500, -. Daar kon je weinig mee doen. Ze gingen dus op zoek naar een goedkope kunstenaar. Deze

werd gevonden in de vorm van de beeldhouwer Ferry Daniëls, die het karwei wilde opknappen voor *f* 1850, -, een schijntje, maar hem zou veel publiciteit toekomen en zijn beeldje kwam in alle kranten, ouders van wonderkinderen spitsten vast hun oren bij het horen van zijn naam. Als de kunstenaar dit handig uitspeelde zou hij in de loop der jaren 1850 maal 1850 gulden overhouden aan zijn bemoeienissen met onze Paultje.

Hij speelde als het ware een bij voorbaat gewonnen wedstrijd.

De mogelijkheid van later succes over de rug van een ander, zelfs al was die rug verstijfd en aangevreten door de larven, bracht mijn zusje al bij voorbaat tegen Daniëls in het geweer. Maar misschien had zij ook Zadkine als portrettist van haar broertje verworpen, omdat zij niet kon verdragen dat iemand zich een straks voor iedereen zichtbaar beeld van Paultje schiep. Onmiddellijk kwam zij op hoge poten naar mij toe en eiste ziedend dat ik al mijn invloed zou aanwenden om het gemeentebestuur van H. er van af te brengen Daniëls in te huren. Alsof ik ook maar enige invloed bezat. Waarvan moest ik ze overtuigen? De beeldhouwer had laatstelijk geëxposeerd in De Plashof te L., en de pers uit de omringende gemeenten reageerde zeer welwillend op het initiatief van de directie van het etablissement. Wat de gemeente H. betreft, nog het volgende: in de toeristieke Holland Promotion zou het beeldje uitstekend van pas komen. Wat deed het er dan eigenlijk nog toe wie het had vervaardigd. Tenzij het inderdaad een man met de bekendheid van een Zadkine was. Maar

zoveel geld had de gemeente niet te besteden. En daarom deden ze het maar zo goedkoop mogelijk. Bij wijze van Gebaar (een duim die wrijft over een wijsvinger).

Henrietta vertoonde de ene woedeaanval na de andere.

Toen Ferry Daniëls officieel opdracht had gekregen een borstbeeld te vervaardigen, belde hij mij voor een afspraak. Hij maakte een ontroerend serieuze indruk, en stelde het voor alsof onze gesprekken invloed konden uitoefenen op de uiteindelijke vormgeving van zijn werkstuk. De beeldhouwer was opgetogen toen ik zei dat ik veel belang stelde in een ontmoeting, en wij spraken meteen af voor de volgende dag. Dit is nu vijf maanden geleden. Hij werkte zich een ongeluk, en dan te bedenken dat ik in die tijd zo'n zes keer zoveel verdiende als hij en dat ik niet drie keer per week werd lastiggevallen door laten we zeggen de zuster van de vent die mijn studieboek heeft geschreven en die komt kijken, ook namens mijn studenten, of ik de bladzijden op de juiste wijze omsla.

Straks zullen wij de auto parkeren en het gemeentehuis binnengaan. Daar staat de beeldhouwer naast zijn nog in een doek gehulde werkstuk. En hij hoopt dat de een of andere journalist (maar liefst allemaal tegelijk) naar hem toekomt om te vragen waarom hij juist deze conceptie van Paultje bedacht heeft. Maar de journalisten zullen foto's nemen van Henrietta, en mij zullen ze vragen stellen en in stilte beelden alle mannen in de zaal zich in hoe ze mijn zusje

in hun bed tot zich zullen nemen. Er is zoveel verbeeldingskracht onder de mensen. Ook bestaat er een goede kans dat de vervelende en domme toespraken van de burgemeester en de voorzitter van de plaatselijke culturele vereniging de krant zullen halen, en dan ook nog verminkt. Maar Daniëls moet het met zijn naam doen en bij de foto van zijn werk denken de krantelezers: moet dat Paultje Tellegem voorstellen? Daarna gaan ze over tot de wanorde van de dag.

Achter mij in de auto was het al een tijdje stil. Als pa in de auto zat, viel hij meestal in slaap. Maar nu hield hij het buitengebeuren in de gaten. Dat bestond voornamelijk uit koeien en hooibergen en auto's die ons voorbijgingen, want ma hield niet van hard rijden sinds Paultje zich in zijn eerste en enige auto verstuurd had.

‘Is die burgemeester niet van adel Robbie?’ informeerde mijn moeder plotseling vanaf haar kunstlederen zetel, waar haar magere lichaam eigenlijk te schriel voor was.

Ik haalde mijn schouders op.

‘Hij heeft een aardig gezicht op de foto’, zei ma. Ze knipte haar tasje open en haalde er een zakdoekje uit. Ik begon te neuriën, uit een soort agressieve vrolijkheid. Mijn ouders keken beiden uit hetzelfde raampje. Het was niet de eerste keer dat ze meegingen naar een manifestatie rond Paultje. En ze bleven meegaan, hoewel de vorige gelegenheden steeds van ruzie werden vergezeld. Toen Paultje nog maar net twaalf was, werd hem de Caran d'Ache-prijs toegekend. Ik was achttien en had net mijn rijbewijs gehaald. Terwijl

ik de auto bestuurde, lette pa goed op of ik geen verkeersfouten maakte. Inmiddels vertelde ma de kleine laureaat waaraan hij zich te houden had. Zo moest hij iedereen die er belangrijk uitzag een hand geven en met twee woorden spreken, uitsluitend als hem wat gevraagd werd. Steeds voelde ze of Paultjes dasje goed zat en ze streek zijn haar recht, hoewel er aan zijn kapsel niets viel te verbeteren.

Op een gegeven ogenblik tijdens de rit naar zijn eerste belangrijke onderscheiding, zei Paultje geïrriteerd tegen mijn moeder: ‘Als je nou je kop niet houdt trek ik mijn broek uit.’ Meteen had hij een pets te pakken van zijn vader, die toen nog behoorlijk trots op hem was, hoewel de eerste reserves zich al begonnen te ontwikkelen, maar die het nooit kon nalaten te vragen of Paultje zijn huiswerk al af had. Dit was het begin van een moeilijke tijd. Ik was eerstejaars student en wou op kamers. Mijn ouders wilden dat ik thuis bleef wonen omdat Paultje veel aanloop had, waaronder buitenlanders. En intussen probeerde pa ons op te voeden, alsof wij niet stuk voor stuk op een heel andere manier werden opgevoed zonder zijn tussenkomst. Paultjes internationale doorbraak bevorderde ook onze opleiding. Eten met mes en vork konden wij al. Nu kwam het erop aan ons te gedragen in gezelschappen waaronder veel mensen verkeerden die mes en vork bij tijd en wijle afzwoeren uit diep gevoeld onbehagen met de beschaving. Dezen eruit te pikken, daarin werd Paultje een ster. En met hem zijn zusje, die volgens onze vader opgroeide voor galg en rad. Maar de galgen waren afgeschaft. En het rad, dat was het rad van avontuur, waarin zij

meedraaide totdat het op hol sloeg en krakend ineenzakte.

Wij waren vroeg van huis gegaan. Veel te vroeg. Deels kwam dat doordat ik erop gerekend had enige overredingskracht nodig te hebben om mijn zusje mee te krijgen. Toen zij al klaar bleek te staan was ik eigenlijk te zeer opgelucht om niet meteen vol gas weg te rijden. Ik verliet de grote weg en reed over de provinciale tweebaansweg naar L., waar wij, nu de zon toch zo heerlijk aan het schijnen was, wel een ogenblik konden gaan zitten op een terrasje aan het water. Bij voorbeeld bij De Plashof, waar Ferry Daniëls geëxposeerd had en, naar hij vertelde, ‘niets had verkocht, maar wel veel relaties opgedaan’.

‘Je moet maar goed omrijden’, zei mijn vader. ‘Voor je het weet zijn we te laat.’

Ik antwoordde dat ik uitstekend kon klok kijken. Had hij me dat zelf niet geleerd?

Pa keerde zich plotseling af van het raampje en begon, over zijn woorden struikelend, te spreken. Hij schold ons uit voor rotkinderen, nagels aan zijn doodskist, die niet ver meer was. Wij luisterden niet naar hem. Wij hadden hem zo dikwijls horen klagen. Er waren vroeger interviews geweest met Paultje waarin een verre echo hoorbaar was van het misbaar van onze vader, die zich uit een rustig werkzaam leven plotseling zag opgeschrikt en in het volle licht de kluts kwijtraakte. Hoe zat het nou, moest hij trots zijn op zijn zoontje, of juist geschokt? Eerst natuurlijk was hij trots, en groots, en zijn collega's feliciteerden hem met zijn wonderkind. Dat was nog eens iets anders

dan de honderdduizend of de voetbalpool. Een wonderkind. Ja, maar dat viel dan ook wel als een heel speciale prijs in de familie. Later, toen Paultje reisjes begon te maken naar Amerika en Japan, wist pa niet meer of hij eigenlijk niet liever een kleurentelevisie had gewonnen, of een huisje aan de plas. Uit verre streken kwamen foto's tot ons. Paultje vijftien jaar, omgeven door drie hula-danseressen op Hawaii. Zou hij daarmee naar bed zijn geweest, had hij een ziekte opgelopen, droeg hij eigenlijk wel steeds een hemdje, zo'n kind nog en dan al die wijde verre wereld waar geen van ons ooit kwam. In heel Europa reisde ik geregeld met mijn broertje mee hoewel wij weinig contact hadden. Hij tekende meestal in de trein of in het vliegtuig. Overlegde dan met mij voor hoeveel geld hij die haastig gekliederde tekeningen zou verpatsen. Ik zei dat hij zijn eigen markt verpestte, maar misschien vermoedde hij wel dat zijn produktie opeens, in een nabije toekomst, zou afbreken. Vaak, als ik niet in de buurt was, vond hij onder zijn bewonderaars een koper. Hij bracht verschrikkelijk dure cadeaus voor Henrietta mee, en ook ikzelf werd op onze reisjes door hem onderhouden. Hij was een kleine charmeur en wilde nooit met mij op één kamer slapen. Ik weet zeker dat vooral oudere kunstminnaressen zich 's avonds naar zijn appartement begaven om het fijne te weten te komen over zijn gaven. Kwamen wij thuis, dan waren onze ouders present op vliegveld of station. Een eindje van hen af stond Henrietta, zo in het oog lopend mogelijk gekleed, maar dat viel altijd erg mee, omdat ma op haar lette en haar bijvoorbeeld opmaak verbood.

Toen Henrietta zeventien geworden was en de faam van Paultje wereldverbreid was, lieten mijn ouders wat de opvoeding betreft de kop hangen. Zij stonden hun dochtertje toe met Paultje te gaan reizen, en dat deden ze dan ook een jaar lang, van de ene stad naar de andere, op boten en in vliegtuigen. Ze bezochten Azteken-ruïnes, werden gefotografeerd in het dal der koningen, en mijn zusje zag er op iedere foto opwindender uit.

Later sprak ik eens met Henrietta over haar verhouding tot haar broertje. Volgens haar was hij volslagen hulpeloos. Ik bestreed dat, tenslotte had ik zelf met hem gereisd, waarbij ik soms verbaasd stond over zijn initiatieven. Maar Henrietta liet het voorkomen of zij hem in dat ene jaar langs de bezienswaardigheden van de wereld had gesleept, tot hij er doodmoe van raakte en terug wilde naar Nederland. Hij had in dat jaar rijden geleerd en hij begon meteen bij terugkomst over de aanschaf van een raceautomobiel, en gedurende enige weken bezocht hij met mijn zusje showroom na showroom, en allerhande gladgeschoren jongemannen belden bij ons aan om hen mee te nemen op een proefrit. Had Paultje dat allemaal niet gewild? Henrietta vertelde mij dat zij het van dat autorijden niet zeker wist, maar wel was zij het die de reisplannen maakte, folders bestudeerde, de tickets bestelde, hun bagage inpakte. Vond hij dat reizen dan niet leuk? Ze zei dat hij het leuk vond, dat ze dat tenminste in het begin dacht. Maar langzamerhand ging zij begrijpen dat hij geen belangstelling voor koningsgraven had, noch voor pittoreske kusten. Hij keek de wereld in en zag alleen zichzelf. Hij was een

uitkijkpost, van waar af het panorama alsmaar weidser werd. Maar voor de trappen die hij op moest kreeg hij angst. Ik zei tegen mijn zusje dat ik dit een prachtige literaire beschouwing vond. Maar dat ik nog nooit had gehoord van een uitkijktoren die zijn eigen trappen opliep. Misschien moest zij gaan schrijven, had zij een verbaal talent waarmee zij Paultjes wereld, die uiterlijk zozeer de hare was, kon beschrijven voor het nageslacht. Zij haalde haar schouders op. Zei dat ze wel zou zien.

'Hield Paultje van jou, ik bedoel zoals je in het algemeen niet van een zuster houdt?' vroeg ik haar kort geleden, toen wij samen heel gezellig en ontspannen herinneringen ophaalden.

Henrietta bloosde en zei dat ze zich had kunnen voorstellen dat dat zo was geweest, maar dat ze dat altijd zou hebben verhinderd, omdat het niet strookte met haar principes.

Henrietta ging zich op haar zeventiende nog niet aan verhoudingen te buiten. Dat veranderde na Paultjes dood. Ze kwam nu nooit meer in de krant, kreeg wel allerlei aanbiedingen om fotomodel te worden, ze kon zelfs een serie lezingen op scholen gaan geven over haar broertje, maar ze weigerde. De telefoon stond naast haar bed, ze belde mij vaak 's morgens op, om een uur of half acht. Hallo, riep ze vrolijk, zal ik je vertellen wat er is gebeurd? En dan kreeg ik een opsomming van de voornaamste feiten uit de krant. Ik hoefde niet te praten, luisterde ook maar half, tot ze haar nieuwsvoorziening staakte en iets in het persoonlijke vlak meedeelde, bij voorbeeld: 'Ik heb niet best geslapen, ik heb geloof ik geen oog dicht ge-

daan', en even later: 'Heb jij wel eens met een negerin geslapen?' waarna ze in huilen uitbarstte en ik haar met mijn slaperige hoofd moest troosten, hoewel ik niet wist waar het om ging. 'Hij is ontbijt voor me aan het maken', zei ze op een keer zonder inleiding. 'Hij is heel lief. Ik voel me nu erg ellendig. Ik weet niet meer wat ik moet zeggen Robbie.'

'Mis je Paultje?' vroeg ik haar een jaar geleden.

'Hoe zit dat met jou?'

'Ik weet het niet.'

'Ik weet het geloof ik ook niet.'

'Geloof je dat, of is het zeker? Ik denk namelijk dat je hem mist. Ik vind dat je zijn foto's moet wegbergen.'

Ze sloeg haar armen om mijn hals en zei:

'Hij was tenslotte mijn broertje. En voor verdriet binnen de familie, daarvoor staat twee jaar. Daarvoor heb ik namelijk twee jaar gesteld. Maar het duurt al twee jaar te lang Robbie. Dat ik maar aan hem denk en zo. Niet erg treurig. En ook niet met plezier. Alsof ie terugkomt, maar ik weet dat het niet zo is. Dat weet ik altijd op de achtergrond. En ik vind het tegelijk een beetje overdreven. Want het is niet zo dat ik hem zo vreselijk mis omdat hij bijzonder was en mijn reizen betaalde die ik uitkoos, en deed wat ik wou, terwijl hij liever op zijn hotelkamer wilde blijven tekenen. Hij praatte altijd over een huis bij zee. Op je achttiende? vroeg ik. Nu al een huis? En dan stapten we weer in een vliegtuig. Hoe zou het geweest zijn als we heel gewoon waren geweest, Paultje op kantoor, of student net als jij, en ik met een baantje. Wat was er dan van ons geworden als hij

zich te pletter had gereden met een ouwe eend? Weet jij dat? Ik mis hem. Hij had zo'n lief gezicht. Herinner jij je dat?'

'Ik vond hem in zijn gezicht juist nogal, hoe zal ik het zeggen, scherp', zei ik. 'Wel aardig, maar je kon wel meteen zien dat ie alles beter wist.'

'Dat is het nu juist', zei Henrietta. 'Kende je hem maar. Hij had zulke aardige ogen. Was een beetje moe op het laatst. Ik had het moeten zien Robbie.'

Toen ze thuiskwamen begon moeder, nadat ze haar cadeaus had uitgepakt, te praten over ziektes die wereldreizigers vaak opliepen. Ze wilde dat Paultje en Henrietta zich door een dokter lieten onderzoeken. Ze weigerden. En lachten ma uit. Pa kwam thuis. Ze stonden op de voorpagina's van de avondkranten, en Paultje verklaarde aldaar: 'Ik heb zoveel gezien, ik ga mij als een mestkever verschansen in het huis van mijn ouders.' Pa was niet in zijn beste humeur. Hij zei dat Paultje en zijn zusje maar op eigen gelegenheid moesten gaan wonen. Hij vond het prachtig dat ze heelhuids terug waren, maar mestkevers en persmuskieten had hij nou genoeg gezien. Het werd een behoorlijke ruzie, want Paultje zei dat hij juist erg naar hen verlangd had, dat hij nu een tijdje ordentelijk aan tafel wilde eten, een eitje geserveerd krijgen, en geprakte andijvie met een bal gehakt. Pa dacht dat zijn zoontje hem belazerde en zei dat hij meteen maar moest vertrekken. Ik probeerde te sussen, knipoogde eens naar mijn zusje om hartelijkheid te suggereren die er niet was van de kant van onze ouders, en riep dat ze zich niet zo moesten opwinden. Moe-

der roerde opnieuw de ziektes aan, en zei dat ze het beste met hen voor had. Henrietta had zich prachtig gekleed, in indiaanse klederdracht, en zo kwam ze ook op het t.v.-journaal. De volgende dag moest mijn vader daar veel over te horen krijgen van zijn collega's, maar die zeiden niet dat ze jaloers waren, die lachten alleen naar hem en riepen uit: ‘Dat dochtertje van jou, dat is een hele meid geworden’, en ze bedoelden daar dus mee: ‘Zeg Tellegem, die snol, mijn god, daar zijn er al heel wat overheen gegaan, stuur haar eens langs, die dweil is er niet vies van.’

Zoals zij daar zaten bij thuiskomst, waren ze beiden schitterende kinderen, geboren op een zonovergoten zondag, aan een baai met wuivende palmen.

Ik zei later tegen Henrietta dat ik er zo over dacht, en ze glimlachte en zei dat Paultje dat allemaal heel anders zag, dat hij nooit op schoonheid lette, nooit omkeek en soms heel treurig op zijn hotelkamer zat, maar dat was misschien uitsluitend schijn.

Twee weken na zijn terugkomst verhuisde Paultje naar een flat die hij gehuurd had in een buitenwijk, waar uitsluitend nieuwbouw stond en de straten breed en ongezellig waren.

‘Je ziet hem het uitzonderlijke doen’, zei ik tegen mijn zusje. ‘Tenminste als het waar is dat hij eigenlijk helemaal niet wou reizen. Je zegt dus dat hij eigenlijk heel gewoon, eng behuisd thuis wou zitten. Ook zijn schilderijen zijn stuk voor stuk uitzonderlijk, er komt geen scène op voor die niet dingen weergeeft die jij en ik nooit om ons heenzien. Hoe wil je dat dan duiden?’

Ze antwoordde dat ze helemaal niets wou duiden,

dat ze buiten Paultjes schilderijen stond. Schilderkunst zei haar niks. Sommige mensen gaan zich hun leven lang te buiten aan wellustige voorstellingen, waarin dingen gebeuren die je zelfs bij zorgvuldige waarneming binnen besloten slaapkamers in burgermanshuizen en hoerenkasten zelden tegenkomt, en toch zijn dat alleraardigste, beminnelijke mensen zonder overdreven angst voor het bestaan, geldgebrek en naderende ouderdom. Paultje die zette zijn voorstellingen buiten zijn geest op een stuk linnen en verder bemoeide hij er zich niet mee.

Zo sprak Henrietta. En nu in de auto naar H., op de parkeerplaats van De Plashof te L., zei ze:

'Robbie, ik ga een boek over hem schrijven. En daarin zal ik alles vertellen. Weet je Robbie, ik ga echt alles over hem vertellen.'

'Als je mij er dan maar buiten laat', zei ma.

'Je brengt haar nog op een idee', gromde mijn vader. Ik trok de handrem aan en zette de motor af.

'Vooruit', zei ik, 'Geen geruzie. Het is vandaag een grote dag. Het eerste standbeeld voor een lid van de familie.'

'Jullie vader, die verdient een standbeeld', zei ma.

Henrietta draaide zich om en legde haar kin op de rugleuning.

'Waarvoor dan wel?' informeerde mijn zusje.

'Omdat hij tweeënveertig jaar gewerkt heeft voor de staat en er nooit een cent wijzer van geworden is en niet eens wat dankbaarheid ontvangt van zijn kinderen, daarom', zei ma.

'We zullen Vadertje Staat eens gauw een brief schrijven', zei Henrietta.

Wij verlieten de auto. Hoe oud zagen onze ouders eruit. Moeder met haar kromme benen, haar bloemetjesjurk van zijde en pa in zijn donkere streepjespak. Hij had zijn schoenen vanmorgen eens lekker opgepoetst, en zijn nek met het scheermesje nog gladder gemaakt. Dat was puik voor elkaar. Henrietta gaf moeder een arm, die zij eerst weigerde, maar na zachte aandrang van haar dochter aannam, en ik haalde mijn sigarenkoker te voorschijn en presenteerde mijn vader een braziliaantje.

In de hal van De Plashof hing nog een affiche van de tentoonstelling van Ferry Daniëls' objecten.

‘Zal ik mijn hoed daar maar overheen hangen?’ vroeg Henrietta.

‘Laat dat uit je hoofd!’ zei ma, oudergewoonte.

Ik legde mijn arm om Henrietta's schouder en drukte haar tegen mij aan. Ik wilde haar even troosten, nu zij werd geconfronteerd met een voorproefje van wat zij vreesde: de aanblik van haar broer, uit steen gehouwen door iemand die hem nooit ontmoet had. Maar wat kon Ferry Daniëls daaraan doen? Hoe belangrijk Paultje ook geweest was in het leven van mijn zusje, voor de beeldhouwer betekende hij niets meer dan een stuk brood. Op de een of andere manier had Henrietta lucht gekregen van zijn komst. Misschien had ik het haar gewoon verteld, omdat ik wilde weten hoe zij reageerde. Voor negenen die morgen was zij al bij mij present, drentelde door het huis en ontwikkelde in der haast het plan de tuin een beurt te geven.

De tuin in mijn nieuwe, van de erfenis gekochte huis, was een wildernis, waarin lege conservenblikjes en

allerhande onkruid, uitwerpselen van honden, geen onbezoedelde vierkante centimeter overlieten.

‘Nou’, zei ik, ‘je hebt alle tijd er iets heel moois van te maken.’

Zij keek mij even aan en opende de keukendeur om de tuin in te lopen.

‘Hoe laat komt ie?’ vroeg ze opeens.

‘Om drie uur’, antwoordde ik. ‘Als je flink doorwerkt is de tijd zo om.’

Zij draaide zich zonder iets te zeggen om en liep het huis weer binnen. Ik ging haar achterna en pakte haar bij haar schouders, waarschuwde haar zich heel rustig te houden. En ik zei dat hoe dan ook Paultje zich zou hebben rotgelachen als hij wist dat iemand aan een borstbeeld van hem werkte.

‘Weet je’, zei ze. ‘Hij lacht zich allang niet meer rot.’ Ik wou haar vertellen dat Paultje en zij als duo voorbij waren. Zij was nu alleen. Alleen en erg aanwezig en bij de tijd. Maar zo voelde zij zich niet en zo ging dat bij alle grote koppels in de geschiedenis. De komiek had het loodje gelegd en de aangever zag zich beroofd van degene die het applaus binnenhaalde. Of was dat in hun geval net andersom?

Bij nader inzien liet ik haar met rust.

's Middags kwam de beeldhouwer. Toen hij aanbelde ging Henrietta met wat kranten op mijn leren driezitsbank liggen en deed of ze in slaap viel. In ieder geval wilde ze haar ogen niet opendoen toen ik haar door elkaar schudde om haar aan Daniëls voor te stellen.

Ik werkte hem dan ook maar tegen mijn oorspronkelijke bedoeling in gauw de deur uit, gaf hem een

paar foto's mee en vertelde dat ik niet al te veel over mijn broertje wist. Hij vroeg niet door. Dat rekende Henrietta hem later erg aan. Ze had alles gehoord wat wij bespraken, ook mijn verklaring voor haar gedrag, dat ik aan vermoeidheid toeschreef. Het ergerde haar dat hij zich zo gemakkelijk liet afschepen, dat hij, die niets wist, niet veel meer wilde te weten komen. Alsof het om Paultjes uiterlijk alleen ging. Zij, zij zou Paultjes innerlijk kunnen tekenen, of aanvullen, maar zij hield zich slapende en ik verontschuldigde haar nog eens bij mijn gast. Natuurlijk wist Daniëls best dat hij vanuit ooghoeken bespied werd. Wij zaten tegenover elkaar en ik vroeg hem te vertellen over zijn opdrachten. Die had hij maar weinig, want hoeveel mensen hadden een hal die groot genoeg was om daar een staalconstructie te plaatsen, en hoeveel personen in het bezit van zo'n vestibule dachten bij de inkoop van hun staalconstructies aan Ferry Daniëls? In mijn huiskamer, boven de bank waarop ik zat, hing een zelfportret van Paultje, dat hij mij ooit voor mijn verjaardag had geschonken. Het was een van zijn latere werken en achter zijn nogal vertekende hoofd waren vaag de contouren te zien van een merkwaardig gebouw, waarvan de ramen schots en scheef waren ingezet. De beeldhouwer bekeek het schilderij een tijdje, en opeens haalde hij een aantekenboekje tevoorschijn, waarop hij in ruwe lijnen het verjaardagsgeschenk schetste. Ik vertelde hem dat Paultje op alles leek, behalve op dit zelfportret, maar omstandig legde hij mij uit dat dit zijn aanpak was van de problemen in zijn vak. Later maakte Henrietta over dit soort vakmanschap een serie sarcasti-

sche opmerkingen. Paultje, zei ze, werkte nooit op de wijze van een boekhouder. Wel was hij heel zorgvuldig, maar naschetsen deed hij nooit, want Paultje die had fantasie genoeg, en aan het minutieus uitwerken van gedachten die kennelijk al vorm hadden voordat hij ze in lijnen visualiseerde, kon je zien hoe goed hij was. Ik haalde mijn schouders op over haar woede. Straks zouden wij te zien krijgen hoe Daniëls afstand had genomen van haar voorstelling van Paultje.

Terwijl de ober in De Plashof wegliep om de bestellingen te halen, zei mijn zusje, zonder naar mij te kijken:

'Ik stel mij al de hele morgen voor hoe ik tegen hem zal zeggen: ik ben blij dat je die opdracht kreeg, en hoe hij me dan meevraagt naar zijn atelier om mij de schetsen te laten zien. Denk je ook niet Robbie dat het toch nog een goed beeld is geworden?'

'Natuurlijk', zei ik zo rustig mogelijk. 'Van Paultje maken ze geen knoeiboel.'

'Die maakte wel een knoeiboel van zichzelf', bracht pa in het midden.

'Mijn arme jochie', zei moeder instinctief.

Zij haalde een zakdoekje uit haar tas en bette haar wangen. Maar die waren helemaal droog.

Even later bracht de ober de bestellingen.

'Wat ziet dat er lekker uit meneer', zei moeder, toen ze de stukken taart ontwaarde die ik had besteld. De ober glimlachte. Hier kwamen heel wat dagjesmensen. Ik keek door het raam naar de plas, waar een enkele zeilboot sloom door het water dreef. In de

verte, op tien minuten rijden afstand, speelde het fanfareorkest een beetje in. Journalisten zaten bij elkaar en legden een kaartje. Het was allemaal niet veel bijzonders, want de wereld had alweer nieuwe wonderkinderen opgeleverd, die viool speelden of achter een veel te grote vleugel zaten. Maar wat hadden wij daarmee te maken. Wij waren alleen familieleden, niets bijzonders was aan ons te zien, en nu wij als gezin optraden voelden wij ons paar bij paar ongemakkelijk in elkaars gezelschap. Daar zat mijn moeder op een keurige manier taart te lepelen. Toen Paultje omkwam had zij hard gehuild, en met pathetische gebaren gooide zij later bloemen op zijn graf en riep: ‘Paultje, O mijn lieve jongen’, alsof het lijk daar in de kist dat hoorde. Wij traden allemaal geschrokken en beschaamd een pas terug, en Henrietta kroop snikkend weg achter mijn rug toen ma zich zo begon aan te stellen. Maar zij meende wat zij deed. Al had zij vele malen luide Paultjes schilderkunst verdoemd. Zij was overmand door verdriet, en door wroeging. Zij had zich voorgesteld dat zij haar kleine geniale zoontje zou beschermen tegen alle slechtheid van de wereld, maar in plaats daarvan gaf ze hem op driejarige leeftijd al een verfdoos, toen niemand nog iets wist, en nog hoor ik haar prijzen wat de kleine op een vel papier kraste en op familiefeestjes gingen Paultjes eerste tekeningen van de ene vette hand in de andere en iedereen zette er zo als het ware zijn stempel op voor gezien. Mijn moeder zong liedjes voor Paultje en draaide prachtige klassieke grammofoonplaten als hij lag te blèren in zijn box. Zij was zo'n verstandige moeder. Zij had ons altijd vertroeteld, zolang wij af-

hankelijk van haar waren, en aan haar rokken hingen, die toen nog wisselende lengtes hadden. En toen stond zij plotseling bij een geopend graf en opeens was Paultje weer haar lieveling, hoewel het niet viel te ontkennen dat zij hem allang uit het oog was verloren, terwijl hij ondertussen schilderijen maakte waarop zij kleurig, in frivole houdingen stond uitgedost, aan bars, in wankele spiraalbedden met voluptueus lofwerk. Ook als schikgodin hing zij nu aan de wand, en haar gezicht vertoonde vele gradaties in dikte, haar ogen hingen soms aan touwtjes en haar borsten stonden recht vooruit, wijzend naar de warmte van het verleden. Mijn moeder huilde hartverscheurend. Het resultaat van al haar inspanningen lag met een enorme kater en een opengehaald gezicht in zijn kist en hoorde Beethoven niet meer en de waterverven waren allemaal over hem heen uitgelopen. En niet alleen de familieleden schaamden zich over het gedrag van mijn moeder, maar ook de vele halfen onbekenden, die een held ten grave droegen, en die niet meer wisten of zij het nu waren die de plechtigheid verstoorden met hun aanwezigheid, of mijn moeder. In ieder geval liep pa met een hoogrood gezicht naast haar over de smalle paden van het boomrijke kerkhof en de stoet had op de bochtige weg naar de aula alle kans hem eens goed te bekijken, en je zag sommigen denken: zijn die twee keurige en in en in bedroefde mensjes de ouders van het grote licht, nou als Paultje dat geweten had dan had ie ze niet uitgenodigd. Maar wat wisten ze over Paultje? Wie kon vermoeden waaraan hij dacht toen hij in zijn eerste auto 's nachts over de snelweg scheurde om hem uit

te testen. Het lege landschap onder de acyteleenlampen, dat zijn bewonderaars al kenden uit de schilderijen van zijn laatste periode, toen hij zowel hard werkte als zijn rijbewijs trachtte te halen, had zich misschien voor zijn perceptie van de werkelijkheid gedrongen, zodat hij wel de weg zag, die vastgekleefd zat aan de aarde, maar niet de truck met oplegger die net als hij bewoog, alleen veel minder snel en ook veel minder licht op zijn banden.

Mijn zusje liet haar stuk taart staan. Zij werkte aan haar lijn, waar weinig aan te werken viel. Ik vond de taart bijzonder smakelijk en spoorde mijn moeder aan ook Henrietta's stuk te nemen, maar dat weigerde zij, onder verwijzing naar recente publikaties over hartgebreken.

‘Wat geeft het nou mam of je doodgaat?’ informeerde Henrietta.

‘Wil jij je brutale mond wel eens houden’, zei mijn vader.

Ik boog mij naar hem toe en vroeg wanneer hij het leerde ons als volwassenen te behandelen. Hij antwoordde dat hij dat zelf wou uitmaken. Hij stak zijn kin vooruit, en schraapte zijn keel. Maar hij zei niets. De kin ging alweer naar achteren. Hij wendde zijn ogen van mij af.

‘Wanneer leren jullie eens respect?’ zei hij dof.

‘Als jij ons daarin voorgaat pa’, zei Henrietta. ‘We kunnen dat respect toch maar niet zo uit onze mouw schudden. Wij zijn ook maar mensen.’

‘Gedraag je daar dan eens naar’, zei ma.

Ik rekende af. Wij verlieten het etablissement en wierpen stuk voor stuk een verlangende blik op de

plas, waar het rustig was en kalm, tenminste als wij ons daarop begaven zonder elkaars gezelschap.

Mijn zusje begon te neuriën en ik hield het portier voor haar open, terwijl mijn ouders naar het begin van de aanlegsteiger achter De Plashof liepen.

‘Zullen we gauw wegrijden?’ zei Henrietta. ‘En lekker teruggaan naar Amsterdam.’

Ik zei dat daar niets van kon komen.

‘Ik wil niet naar die onthulling’, zei mijn zusje.

Toen haar broertje stierf was zij zeventien. Zij hield zich erg flink op de begrafenis, ik hoefde haar bijvoorbeeld niet te ondersteunen en mijn zakdoek hield ik in mijn zak.

Er kwam nu steeds meer verkeer op de weg, maar toch kostte het ons geen enkele moeite het langgerekte L. door te komen op weg naar H., dat zich opmaakte voor een grootse manifestatie. De politie had het plein rond het gemeentehuis afgezet. De eerste bezoekers, leerlingen van de hoogste klasse van de plaatselijke pedagogische academie, verzamelden zich achter de dranghekken en praatten gezellig met elkaar over het wezen van de kunst. Met auto's arriveerden de eerste genodigden. Ze hadden vergeten ons een lijst daarvan ter goedkeuring voor te leggen, zodat wij er zeker van mochten zijn velen te moeten begroeten die wij door him publikaties of anderszins een kwaad hart toedroegen. Ach, ik kon me precies voorstellen wie ons daar stonden op te wachten. Sommigen van de lui die Paultje groot hadden geschreven, waren gebocheld van ouderdom, anderen bezetten inmiddels een museumdirectoraat.

Levendig herinnerde ik mij de eerste keer dat de destijds alom gewaardeerde criticus Vincent de Neve bij ons was binnengekomen. Hij was in die tijd kunstverslaggever voor een aantal provinciale bladen, maar het viel hem aan te zien dat hij het verder wilde brengen. Juist had hij de eerste contacten gelegd met de televisie. Hij kwam Paultje vertellen dat hij de hoofdprijs gewonnen had in een tekenwedstrijd die een der omroepen had uitgeschreven ter gelegenheid van Sinterklaas. Met de cameraploeg die de kleine kunstenaar in zijn natuurlijke omgeving kwam filmen, reisde Vincent mee om de beelden van commentaar te voorzien. Wij maakten die dag het eerste openbare optreden mee van ons broertje, die wij een aanzienlijk tekentalent toekenden, maar dat bleef tot dan toe onder ons.

Toen Vincent de zolder betrad waar zich Paultjes kamertje bevond, stond hem daar niet een klein en apetrots baasje op te wachten, maar een zelfbewuste jonge kunstenaar die toevallig pas tien was.

‘Hallo kereltje’, zei Vincent. ‘Ik ben Vincent de Neve, dat weet je misschien wel, en dit hier zijn een paar heel aardige cameramannen van de televisie, waar jij eerdaags voor mag komen om je mooie tekening te laten zien en dan krijg je ook nog een prijs.’

‘Die nieuwe fiets’, zei Paultje met een nauwelijks verholen minachting.

‘En wat voor één’, repliceerde Vincent. ‘Met trommelremmen en een drieversnellingsnaaf. Nou, ik heb hem al gezien en ik dacht ik wou dat ik zo mooi kon tekenen.’

‘Maar dat kun je zeker niet?’ vroeg Paultje.

Dit moest Vincent toegeven.

‘Ik wou dat ik het kon’, zei hij nog.

Paultje had een paar dagen geleden een ongeluk op straat gezien. Een bus was tegen een bemande bromfiets opgereden. Van de berijder was nog wel iets over, maar niet genoeg om hem te laten leven. Paultje had nauwelijks over het voorval gesproken. Thuis had hij een vuilnisbelt getekend, waar de resten van een autobus verspreid lagen. Onder aan de vuilnisbelt speelden ratten om een bloedend mensenhoofd. Het was zonnig weer op Paultjes tekening. Op de achtergrond waren witte huizen en een vlekkeloos blauwe zee. Dit werkstuk stond op de ezel toen Vincent over de fiets kwam zeuren, en het verschilde veel van de tekening van Sint en Piet, die Paultje had vervaardigd op verzoek van zijn ouders. Ook op die tekening opereerden de beide kindervrienden in een weinig opwekkend landschap, maar het was wel uitgevoerd in pastelkleuren en de zwarte knecht trok alle aandacht door zijn zwierigheid, terwijl de oude bisschop een baard had gekregen als een Brugs kantkloswerk.

‘Jij hebt het tekenen niet vreemd zeker’, zei Vincent, wijzend op Paultjes jongste schilderij.

Paultje dacht diep na en besloot deze vraag over te slaan.

‘Nou vertel eens’, zei de criticus. ‘Wie heeft dit allemaal zo keurig getekend?’

‘Ik’, zei Paultje, en toen verliet hij de zolderkamer en rende de trap af en verborg zich in onze provisiekast. ‘Mijn god’, zei Vincent, terwijl hij zich voorover boog om eens goed naar de tekening te kijken.

Nadat Paultje uit de provisiekast was gevist en uitgebreid gefilmd kon worden, was het wonderkind geboren. Hij trad nu in het volle licht van de beschaving, die hem interviewers voerde en kranteartikelen. En even daarna kwam hij ter sprake in forums en op kunstcongressen. Soms werd hem zijn eigen visie op zijn schilderkunst gevraagd, en zo verwierf zijn uitspraak bekendheid: ‘Ik ben elf. En ik heb dertig schilderijen’. En hij was al bijna miljonair.

Paultjes geschiedenis, die wij nu gingen bekronen, al mocht dat dan niet meer dan vijfentwintighonderd gulden kosten, is er een zonder dieptepunten, tot aan het moment dat hij als de laatste trap van een raket nog een keer uit zijn eigen stormachtige ontwikkeling wegsprong - en toen sprong hij in de duisternis van zijn dood. Zijn crash werd groot aangekondigd op de voorpagina's van alle kranten. Daarna werd hij opgebaard in hetzelfde museum dat zoveel werken van hem aan de wanden had. Henrietta was na mij het eerste familielid dat de dodenwacht bij ons broertje betrok. Ik had haar dat proberen te beletten, maar zij stond erop. Vlak voor zij haar plaats zou innemen, dat was even voor de eerste rouwenden werden binnengelaten, sprak de directeur van het museum enige opbeurende woorden tot haar. Hij zei dat de roem van een schilder niet ophield bij zijn dood, zoals die van een toneelspeler. Toneelspelers worden hoogstens een legende. Maar wel een eindige legende. Een schilder van enige importantie groeit alleen maar na zijn verscheiden. En zijn leven gaat over in linnen en verf. De kracht van zijn voorstellingen hecht zich

vast aan de eeuwigheid.

Dit was aardig gesproken, hoewel vooral de vergelijking van die eeuwigheid en de voorstelling die eraan plakte, mijn bevattingsvermogen ver te boven ging. Ik liep de chapelle ardente binnen en zag mijn zusje staan en opeens leek het of Paultjes kater Herman ook in de ruimte was en boven op de kist zat, zwijgend en volgevreten. Ik schudde mijn hoofd en de kater was weg. Ik liep naar mijn zusje toe en kuste haar op haar wang. Fluisterend vertelde ze mij dat ze stond na te denken over wat de directeur gezegd had: dat de voorstelling die de mens maakte, sterker was dan hijzelf. Zij had gevraagd of dat wat haar broertje betrof iets veranderde en de directeur raakte enigszins in verlegenheid, want tenslotte was zijn hele winkel op die gedachte gebaseerd. Zij wilde niet een uur staan, zoals wij hadden afgesproken, maar de hele avond. Ik herinner mij hoeveel bezoekers van Paultjes lijk alleen maar naar haar keken, zij ademde tenminste en zij had verdriet. Ademen en verdriet hebben en daarbij schitterend in het zwart gekleed zijn, maar niet in rouwkleding. Ik vond haar zelf adembenemend. Met het flakkerende kaarslicht op de achtergrond, leek zij op Paultje, maar dan in het vrouwelijke, en zij vertoonde allerlei kleine vrouwelijke trekjes: als er even niemand in de chapelle was, haalde zij gauw een spiegeltje te voorschijn en mascara om haar ogen op te maken, en af en toe, mensen of niet, toverde zij een wit kanten zakdoekje uit de mouw van haar gewaad en snoot onhoorbaar haar neus. Verschillende jonge collega's van Paultje werden op slag verliefd op haar, maar zij waren stuk voor stuk kansloos.

Toen Paultje een paar weken onder de aarde lag en het voor iedereen zeker was, dat wil zeggen tot iedereen was *doorgedrongen*, dat hij niet vandaag of morgen per vliegtuig van een vakantieadres in Zuid-Europa zou terugkeren, begon mijn zusje het kerkhof te bezoeken. De verlepte kransen waren daar net opgeruimd. Zij legde verse bloemetjes op Paultjes graf en stond met haar handen langs haar zijden omlaag te staren. Soms ging ik met haar mee en na afloop bezochten wij dan een paar cafés. Ik wilde op haar letten, maar ik geloof dat zij meer op mij lette, mij afhield van zakelijke beslommeringen die er in overvloed waren na Paultjes dood. Ik zei haar dat we nu samen konden gaan reizen als we wilden, dat wij bij voorbeeld lezingen konden houden over Paultjes schilderijen, maar Henrietta voelde weinig voor dat soort bezigheden. Wel vertelde ze mij dat ze doende was alle gegevens die ze over haar broertje bezat, te ordenen en dat ze van plan was die voor zichzelf uit te werken. Maar mij hield zij daarbuiten. Ik was, bij Paultje vergeleken, surrogaat, ik bestond alleen om de zaken naar behoren te regelen. Wel kwam zij vaak bij mij thuis om Herman, die ik als een deel van mijn erfenis beschouwde, te knuffelen. Ze praatte dan zacht op hem in zonder dat ik verstond wat ze zei. Misschien sprak ze tegen hem in een andere taal, die alleen Paultje zou hebben begrepen, een taal waarin uitsluitend smartelijke woorden. Zij was in Paultjes flat gaan wonen en zo maakte zij een begin met haar leven als kunstenaarsweduwe, op weg naar de heiligverklaring van haar dierbare.

Voor buitenstaanders bereikte de geschiedenis van ons gezin bij Paultjes dood een hoogtepunt. Daarna waren wij op een veel lager niveau af en toe bezig met de afwikkeling van zijn leven. Zoals nu. We reden de buitenwijken van H. binnen. Het zou niet lang meer duren of de wethouder van kunstzaken kon zijn keel schrapen om met zijn toespraak te beginnen. ‘Wat is de betekenis van onze grote plaatsgenoot?’ vroeg de wethouder. ‘Is het alleen de reeds zovele malen naar voren gebrachte grootheid, of meer? Want wat is grootheid: is grootheid niet het ultieme vermogen meer te zijn dan een ander, eerder bij de finish te komen. Ja, ook in zijn leven, dat snel was maar niet jachtig, glanzend, maar niet door vernis, ijlde de man die wij hier thans herdenken, naar dat uiteindelijke finishdoek, de meet zoals onze Belgische vrienden zouden zeggen, en als ik hier even op doorga, dan zeg ik: van meet af aan was Paul Tellegem een animator, een terecht luidruchtige Danton die door de Robespierre die Dood heet, en die ook in hem huisde, is gevonnist. Grootheid, meer dan grootheid; dat betekent: leven als een koningstijger.’

Tja. Hoeveel aanwezigen hoorden wat hij zei? Lieten zij zich meeslepen op de tonen van zijn stem? Zweefden zij niet weg op de ijdele woorden van zijn voordracht, om neer te dalen op de fata morgana's van him maîtresses? Wat bleef er van ons broertje over wanneer ze hem met him allen nog dieper het graf in prezen?

Ik draaide mij een kwartslag naar Henrietta, die strak voor zich uitkeek.

‘Vertrouw je mijn rijkunst niet?’

‘O ja’, zei ze. ‘Ik denk een beetje na.’

‘Waar denk je over na?’ vroeg onze moeder.

Henrietta antwoordde niet. Zij zat met haar handen in haar schoot. Opeens herinnerde ik mij dat ze ook zo zat toen hij net dood was en wij zaten te wachten tot we naar hem konden gaan kijken. Toen kwam er een dominee binnen, die pa had gebeld. De man hield vast verschrikkelijk veel van kunst, maar je kon aan zijn gezicht zien dat hij met de klus in zijn maag zat. Hij ging naast Henrietta zitten, die hij nooit eerder had ontmoet, omdat pa zich eerst op latere leeftijd tot de kerk om bijstand had gewend, en vroeg of zij Paultjes ‘huisgenote’ was. Hij had dus kennelijk nog nooit een krant gelezen en hij dacht dat zij met ons broertje verloofd was, als hij dat tenminste dacht. ‘Ik ben zijn zusje’, zei Henrietta. ‘Gaat u alstublieft weg.’

‘Dat zal ik bepalen’, zei pa kortaf.

De dominee kondigde aan dat hij een woord van troost zou willen spreken. ‘Ik zou u willen zeggen: hij is in goede handen.’

‘Dat is wel te hopen’, antwoordde mijn zusje. ‘Hij moet er mooi uitzien als hij opgebaard ligt.’ De dominee verschoot van kleur en zuchtte.

‘Ik bedoel daarboven’, zei hij. ‘Maar misschien beledig ik u wel. Dat is niet de bedoeling. Gelooft u in het hiernamaals? Denkt u dat het voorgoed is afgelopen met hem?’

‘Is het dat dan niet?’ vroeg Henrietta.

De dominee stond op. Hij legde een ogenblik met een teder en troostrijk gebaar zijn hand op Henrietta's voorhoofd. Het was een zweterige hand. De

dominee knikte naar ons en ging de kamer uit. Onbewogen bleef mijn zusje zitten. Ze zei niets. Wel liepen er tranen uit haar ogen. Dachten wij nu allebei aan dat moment? Ach nee.

'Het zal erg vervelend worden', zei ik. 'Veel gepraat en allemaal gelul. Laten we ons maar rustig houden.' 'Ik zal laten zien dat er hier tenminste één fatsoen heeft', zei pa.

'Alsjeblieft vader', zei moeder.

Ik glimlachte. Het was druk met auto's rond het stadhuis van H., maar dat was altijd zo. Verder viel het erg mee met de dranghekken, en ook een menigte was afwezig.

Alsof wij dat niet hadden geweten. Terwijl ik de auto neerzette, uitstapte en naar het portier aan de kant van mijn moeder liep, werden mijn gedachten weggetrokken naar een groot aantal jaren terug, een decembermiddag, toen wij met een elfjarig Paultje per taxi naar een kinderfeest reden. Het was de dag voor Sinterklaas. Bijna elke dag stond Paultjes foto in de krant. Wij waren toen allemaal trots op hem, en tegelijk een beetje bezorgd. Op dit kinderfeest zou ons broertje een onofficiële huldiging ontvangen voor zijn prestaties. Een goed voorbeeld is nooit weg. Ma had Henrietta heel mooi aangekleed. Ze droeg zelfs een strik in haar haar. Maar onderweg naar de grote zaal van het Tropenmuseum, begon de kleine kunstenaar te zeuren: die strik van zijn zusje moest af en ik liep met een das om, weg die das, en pa mocht niet mee op het podium en ma had hij het liefst helemaal buiten de zaal. Toen wij hem tot be-

daren probeerden te brengen, zette hij het op een huilen. Hij had zulke vastomlijnde ideeën over wat artistiek en dus legaal was, daar kwamen wij al niet meer tussen. Pa beloofde dat hij hem op zijn kont zou timmeren als hij niet gauw ophield en dat hij straks het podium zou opgaan om en plein public te zeggen dat zijn zoontje met twee blauwe billen zat te huilen in de gang. Paultje huilde niet langer, hij krijste. Henrietta volgde hem van de weeromstuit. De chauffeur dreigde ons op straat te zetten, knipogend naar ma. Even later stond ons broertje toch op het podium, en wij zaten half ontkleed in de zaal, op zijn aanwijzingen. Een meneer stelde hem ten voorbeeld aan alle aanwezigen. De kinderen applaudisseerden, maar de meesten wisten niet waarom. Dat voelde niet Paultje. Ze klapten vor hem, mar ze wisten wie hij was. Hij stond daar erg alleen op het immense podium, zwaaide even met de bloemen die hij had ontvangen en verdween achter de coulissen. Toen wij de zaal verlieten, liep Henrietta naast Paultje, met haar arm om zijn schouder. Zij was hem gaan zoeken en had hem gevonden terwijl hij zijn cadeau gekregen schilderdoos inspecteerde.

‘Wat ga je vanavond doen?’ vroeg ik aan Henrietta, vlak na de begrafenis, toen wij in het huis van onze ouders koffie dronken en een broodje probeerden te eten.

Mijn zusje antwoordde dat ze naar de bioscoop ging, dat er in het Filmmuseum een oude western van Ford draaide, en dat ze er zich op had verheugd die film te zien. En 's avonds ging ze inderdaad naar het Filmmuseum, maar in de pauze had ze het benauwde

zaaltje verlaten, vlak voor de western begon.

Wij liepen naar de ingang van het stadhuis, mijn zusje en ik voorop, daarachter, gearmd, onze ouders. Het was net of wij de diploma-uitreiking na een examen gingen bijwonen. Maar wij wisten beter. Wij waren naar H. toegereden om afscheid te nemen van Paultje en dus van ons eigen verleden. Ons broertje had een definitieve vorm gekregen, zij het één vorm uit vele mogelijkheden en door de handen van een ander. Een tijdje hadden wij het interessant gevonden om door het leven te gaan als de erfgenamen van het tragisch omgekomen wonderkind Paultje, maar langzamerhand raakten wij iedere dag meer verweven met onze eigen levens, die nieuwe verhoudingen opleverden en ons uit het licht naar de achtergrond trokken, waarop zich het leven van gewone mensen afspeelt. Na vijf jaar mist men een dode ook niet meer zo erg. Alleen was Henrietta een deel van haar zwierigheid kwijt, en haar opvallende kleding maakte dat ze er een beetje verlopen uitzag. Ook ik praatte met steeds grotere tegenzin over overzichtstentoonstellingen van Paultjes werk. Wij zaten nog wel eens in de zon op een terrasje. Bijna niemand herkende ons. Het leek of wij en de anderen, die ons vroeger aangaapten, moe van elkaar waren geworden. Tenslotte werden wij allemaal een paar jaar ouder, de tijd ging steeds verder, en de illusionaire landschappen die in bonte schakering voorkwamen op de schilderijen van ons broertje, raakten iedere dag meer van onze eigen levens vervreemd.

juni/juli 1973

Met langzame slagen

De middag waarop mijn vader onder overweldigende belangstelling afscheid nam als universitair docent, beklom hij aan het eind van de receptie een verhoginkje om de aanwezigen te bedanken. Terwijl het glasgerinkel wegstierf, haalde hij een paar keer diep adem, alsof hij aan zijn eerste college moest beginnen, en glimlachte verontschuldigend. Ik wist dat dit een kleine truc van hem was om aller sympathie te winnen, hoewel hij dat, gezien de opkomst en de cadeaus niet direct nodig had.

Eerst bedankte hij zijn collega's voor de jaren trouwe samenwerking en vriendschap; vervolgens richtte hij zich tot de studenten en spoorde hen aan toch vooral in gedachten te houden dat je geschiedenis uiteindelijk alleen kunt bestuderen in het perspectief van de toekomst, want wetenschap op zichzelf is zonder betekenis.

Dit was de eerste keer dat ik mijn vader over toekomst hoorde praten, en ik denk dat velen met mij onwillekeurig moesten denken aan wat zij wisten over zijn eigen geschiedenis, die een duistere plek vertoonde, waarin zijn eigen toekomstdromen waren weggeraakt.

‘En nu’, besloot mijn vader zijn afscheidsrede, ‘heb ik nog de kleine, misschien wat verrassende mededeling dat ik zal vertrekken uit de stad. Op onze eilanden, lieve vrienden, schijnt het nog zo stil te zijn dat zelfs

AOW-trekkers er toekomen aan het schrijven van een boek.'

De aanwezigen lachten beleefd en pa sprak nog een paar woorden ter afronding, terwijl de diensters nieuwe bladen met drank binnenbrachten.

'Waarom ga je onze stad verlaten Peter?' vroeg de hoogleraar moderne geschiedenis aan zijn scheidende medewerker.

'Ach', zei mijn vader. 'Het is misschien een gril. Ik heb er erg veel zin in. En misschien is het zo, dat ik op de een of andere manier *moet*.'

Wat moest hij eigenlijk?

Even later kwam iedereen afzonder lijk afscheid van hem nemen, en allemaal verklaarden ze dat ze hem benijdden, de kroeglopers riepen dit nog harder dan de jongens die elke zondag naar het voetbal gingen: voorgoed weg, wat een schitterend vooruitzicht; ga je nu je eigen groenten kweken en fazanten schieten in de duinen?

'Nou kunnen wij je bijna niet bereiken', zei mijn zusje Suze. 'Besef je dat wel?'

Hij keek haar aan en streek haar even over haar wang.

'Je kunt mij opbellen', zei vader. 'Ik zal steeds naast de telefoon zitten liefje.'

Dit afscheid vond plaats begin mei, vier maanden geleden. Al enige weken daarvoor had hij, buiten ons medeweten, het grachtenhuis verkocht dat wij twintig jaar geleden hadden betrokken, geholpen door een kleine erfenis. Wij hadden het prachtig opgeknapt en toen weer uitgewoond, vol liefde had mijn

moeder de kamers het aanzien gegeven dat er ook lang na haar verdwijning min of meer aan bleef kleven. En nu: weg, fini. Een rode streep eronder.

Ik reisde per boot naar het eiland. Het was een windstille dag, bijna een unicum. Het water was glad als een ijsbaan; zelfs op het punt waar de zee tussen twee eilanden door stroomde en vat kreeg op de vaargeul, voelde ik niets dat ook maar even leek op golfslag. Er reisden weinig mensen met de boot. De vakantiegangers waren allemaal weer naar hun werk. De herfst kwam eraan om het strand schoon te spoelen en de bossen te ontbladeren. Ik kocht een worstbroodje en kauwde er traag op, leunend tegen de reling. Ik verheugde mij erop een paar dagen weg te zijn uit de stad, en ik wou er niet aan denken dat ik zondag meteen na terugkomst weer de provincie in moest om een wedstrijd te verslaan. Toch had ik tegelijk het gevoel dat ik de dagen bij mijn vader iets zou missen, misschien de zekerheid van mijn café, of een geweldige gebeurtenis, de komst van de vriendin van een vriendin, die ik nooit eerder had gezien en daarna nooit meer kon vergeten.

Ik denk dat ik vooral bang was dat mijn vader in een neerslachtige stemming zou verkeren waarin ik nauwelijks zou weten wat ik tegen hem moest zeggen. Misschien was hij het praten al ontwend, net als pelsjagers in westerns, die mij altijd ademloos aan mijn stoel kluisteren, maar ja, zo iemand kun je beter niet echt tegen het lijf lopen.

Mijn vader stond aan de haven en zei vrolijk:

‘Je houdt je keurig aan je afspraken. Wat ben ik blij

dat ik daar af ben.'

'Jij bent er toch ook precies op tijd?' zei ik.

Hij legde zijn hand op mijn schouder.

'Natuurlijk', zei hij. 'Had je iets anders verwacht?'

Zijn kleine boerderij lag vlak achter de duinen. Hij was omgeven door statige oude bomen en in het gras eromheen liepen kippen en een geit. In de grote woonkamer, grenzend aan de open keuken, had mijn vader op vernuftige wijze zijn antiek uitgestald en hij had een zitkuil laten aanleggen waarin hij ook het televisietoestel had geplaatst. Het leek of hij hier al jaren geriefelijk woonde. De plaatsing van de meubels maakte een definitieve indruk. 'Zoiets als dit', zei hij, 'had ik mij altijd voorgesteld.' Wie niet? Met een glas cognac in de hand zonk ik weg in een behaaglijke warmte. Vazen die ik mij herinnerde uit vroeger dagen hadden hier opnieuw een plaats gekregen. Na het verdwijnen van mijn moeder had hij het rommelkamertje volgestouwd met voorwerpen die hij om de een of andere reden wenste te verwijderen. Maar hij had niets weggegooid. En hier begonnen ze een tweede leven. De herkenning van al die prulletjes en lampjes gaf mij een licht gevoel van onbehagen. Eigenlijk kon zij ieder ogenblik de kamer binnenstappen om te zeggen dat het eten klaar stond. Maar dat zou niet gebeuren. Dat was misschien het echte onbehagen.

'Ik geloof dat je je niet moet blijven verzetten tegen wat er ooit in je leven gebeurd is', zei mijn vader toen ik hem vroeg waarom hij de inrichting van moeder hersteld had. 'En bovendien', voegde hij eraan toe,

‘toen ik ging inpakken en moest bes lissen wat ik met de vuilnisman zou meegeven, ontdekte ik zoveel dingen die ik gewoon mooi vond en die waren weggeraakt. Weet je Lodi, ik voel me hier echt enorm bevrijd.’

Hij zette zich in de keuken aan het kokkerellen. Hij had een plankje vol kookboeken die ik in Amsterdam nooit gezien had. Terwijl hij met een knoflookpersje in de weer was, verzocht hij mij een bepaald duur kookboek van de fijne Franse keuken voor hem aan te schaffen, ‘want die boekhandel hier, nou ja, wat wil je eigenlijk’.

Hij plaatste nog enkele kritische opmerkingen over zijn huidige verblijfplaats en vertelde dat het moeilijk wennen was aan mensen die hun hele leven ver van een stad hadden gewoond. ‘Toch heb ik het gevoel’, zei hij, ‘dat ik het wel voor elkaar krijg met de mensen. Als dat proces, dat je toch inburgert, zich voortzet, dan zal ik me hier straks niet eens meer kunnen weg*denken*.’

‘Klinkt dat niet een beetje academisch?’ vroeg ik.

Hij knikte.

‘Het klinkt zo vals als wat’, gaf hij toe. ‘Maar mij krijgen ze hier niet meer weg jongen. Ik begrijp dat zelf ook nog niet helemaal.’

Het rook heerlijk in de keukenafdeling. Volgens mij deed hij tegenwoordig niets anders dan koken. Hij manipuleerde met kruiden en wijn alsof hij een opleiding voor kok had gevolgd. Het ontbrak er nog maar aan dat hij Frans tegen me sprak. ‘Dat boek dat je gaat kopen, dat is echt geweldig’, zei hij, en hij beloofde dat hij ons met kerstmis iets heerlijks zou

voorschotelen.

‘Als jullie tenminste vrij hebben met kerstmis’, zei vader.

‘Ik heb zeker vrij pa’, zei ik. ‘Als het maar regent en sneeuwt.’

‘Met sneeuw is het hier prachtig’, zei hij.

Hij husselde sla door elkaar.

‘Zou je zusje van dienst kunnen ruilen?’ vroeg hij.

‘Misschien heeft ze wel helemaal geen dienst!’

Hij glimlachte verlegen. Een slablad viel uit de bak, via het aanrecht op de grond. ‘Onhandigheid’, zei hij, ‘beginnerswerk.’

Alvorens wij aan het voorgerecht begonnen sleepte hij mij mee naar zijn bescheiden wijnkelder, die hij voor een deel had meeverhuisd uit Amsterdam. Terwijl ik daar in het halfduister stond, bij het licht van een 40 watts lampje, kreeg ik nog veel sterker de gewaarwording dat mijn moeder op het punt stond ons aan tafel te roepen, terwijl wij de flessen na de borrel wegruimden. Even later ontdekte ik recht tegenover de eettafel twee minuscule schilderijtjes die ik lang geleden in ons huis had zien hangen, maar ik wist niet meer waar.

Voor het donker werd wandelden wij een eindje door de duinen. Er was wat meer wind gekomen. Mijn vader wees mij planten aan waarvan ik nooit de namen had gehoord. Op de kruising van twee paden lag een dood konijn. Ik liep er snel voorbij, want het zag er geenszins fris uit. De vogels hadden het lijfje opengepikt en een deel van de inhoud over het pad verspreid.

‘Nou, als je daar niet tegen kan, kunnen we beter teruggaan’, zei mijn vader grinnikend.

Wij beklommen een hoog duin en konden bijna het gehele eiland overzien. Het begon nu snel donker te worden. In de diepte ontdekte ik de schoorsteen van zijn boerderij, met de toppen van de bomen eromheen.

‘Ze had nooit weg moeten gaan, vind jij ook niet?’ zei mijn vader opeens. ‘Ze had het hier vast prachtig gevonden. Maar misschien zou ze nu erg veranderd zijn. Weet je dat we hier al kwamen toen we nog niet eens getrouwd waren?’

Ik wist het niet. Of was ik het vergeten? Ik wilde liever niet aan mijn moeder herinnerd worden. Zorgvuldig had ik dat deel van mijn geheugen waar haar beelden lagen opgeslagen, vergrendeld. De deur, die toch al op een kier was gekomen sinds ik aankwam in het huis van mijn vader, waaide verder open en de koude stroom herinneringen maakte mij neerslachtig.

Mijn vader wees mij op het topje van de vuurtoren, dat flauw te zien was in de verte. Nog even en de lichtbundel zwaaide in exacte regelmaat over het eiland.

De volgende morgen werd ik wakker doordat mijn vader het gazon bewerkte met een motormaaier. Ik stond op, kookte een ei en probeerde met behulp van veel koffie het zware gevoel in mijn hoofd kwijt te raken. Mijn vader stapte achter zijn machine langs het keukenraam en zwaaide naar me. Na het ontbijt wandelde ik dwars door de duinen naar zee. Ik pro-

beerde over hem na te denken, maar het lukte slecht. Beelden van vroeger, van mijn jeugd tot tamelijk kort geleden, renden achter elkaar aan in bonte opeenvolging. Plotseling zag ik de schilderijtjes terug die nu boven de eettafel hingen. En ik wierp een blik in de slaapkamer van mijn ouders, met de linnenkast, en hoorde de stem van mijn moeder die riep dat ik moest opstaan, en ik kwam net als deze morgen uitgeput mijn bed uit en op weg naar de badkamer passeerde ik de slaapkamer van mijn ouders, en langs de ver de kamer in stekende kast keek ik naar mijn moeder in haar kimono met een van de schilderijtjes in haar hand, schattend rondkijkend waar ze het zou hangen. Terwijl ik snij concentreerde op de plaats waar zij ze na het inwinnen van ieders advies uiteindelijk had opgehangen, miste ik haar, hoewel ik ook heel zeker wist dat ze niet opeens vlak voor mij zou moeten opduiken, om te vragen hoe het mij vergaan was in al deze jaren. De idiotie! En de pathetiek achter deze gedachten. Het ergerde mij dat ik niet wist wat er precies met mij gebeurde, dat ik mij nerveus liep te maken over iets dat niet bestond, omdat ik een beetje van mijn stuk was geraakt door de aankleding van de boerderij.

Toen ik terugkwam zat mijn vader in een stoel een boek te lezen. Hij groette vrolijk en informeerde hoe de wandeling gesmaakt had. Ik pakte de krant van de vorige avond en sloeg hem open. De Friese staande klok tikte flink hoorbaar. Opeens ontdekte ik dat mijn vader niet las, weliswaar lag het boek open in zijn schoot, en sloeg hij af en toe een bladzijde om, maar dat was meer een soort camouflage voor niets

doen. Ging je zo over van de ene in de andere wereld als je pas met pensioen was? Schaamde hij zich tegenover mij voor de ontbinding van zijn werkzame leven? Hij sloeg het boek dicht.

‘Het wil niet erg met lezen’, zei mijn vader.

Ik vouwde de krant op en leunde een beetje voorover. Mijn vader liet het gesloten boek in zijn schoot liggen, maar haalde zijn handen ervan weg, zodat het op de grond viel. Hij pakte het op, onderzocht het op beschadigingen, zocht de bladzijde waar hij was gebleven en legde er een bladwijzer.

Ik verschoof een beetje op de bank waarop ik zat, zodat ik hem recht in zijn gezicht kon kijken en vroeg hem mij te vertellen wat er in die korte tijd met hem gebeurd was. Hij haalde zijn schouders op, lachte verlegen, wees om zich heen en zei:

‘Misschien heb ik altijd een beetje boven mijn stand geleefd. Wat betreft ambitie in mijn werk en dat soort dingen. Wat denk jij daarvan Lodi? De snelheid waarmee ik van wat ik deed en was, weggroei, die verontrust mij. Heb ik nou veertig jaar dingen gedaan waar ik me eigenlijk geen barst voor interesseer, of takel ik zo snel af? Als ik nu pas door moet krijgen dat ik mijn hele leven wat mijzelf betreft voor niets heb gewerkt, waarom heb ik dat dan niet eerder ingezien?’

Ik probeerde hem gerust te stellen door te zeggen dat hij moeilijkheden had met de abrupte overgang, en dat hij straks ongetwijfeld zijn bibliotheek zou induiken, als hij tot rust was gekomen en gewend geraakt aan de nieuwe omgeving.

‘Geloof je dat nou echt?’ zei hij.

Ik wist het niet.

Hierna vertelde hij mij uiterst gedetailleerd hoe hij de moeilijkheden rond de verhuizing en de inrichting van zijn boerderij had overwonnen. Hij begon daarbij steeds sneller te praten, alsof hem steeds meer futiele details te binnen schoten, en daarna werd hij een beetje sentimenteel over de herkomst van zijn meubels en snuisterijen.

Ik probeerde hem op een ander onderwerp te brengen door de ligging van de boerderij ter sprake te brengen, zo vlakbij zee en toch in boerenland, als uitloper van duingebied. Hij verklaarde vol trots dat deze behuizing was wat hij zich ooit gedroomd had. ‘Toen ik voor mijn trouwen hier met je moeder op vakantie kwam, kan ik gemakkelijk dezelfde boerderij hebben zien liggen, en ik denk dat we toen tegen elkaar gezegd hebben: als we oud worden vestigen wij ons hier’, zei hij.

Ik wilde weten of hij zich dat werkelijk herinnerde. Hij haalde glimlachend zijn schouders op.

‘Ik hield altijd al van zee’, zei hij bedachtzaam. ‘Er gaat geen dag voorbij of ik maak een strandwandeling. Nu ik dat zeg Lodi, herinner jij je nog hoe wij vroeger op zee wilden vissen?’

‘Ik weet het nog’, zei ik.

‘Maar we konden geen boot vinden’, zei mijn vader. ‘En je moeder die daar blij om was, dat zie ik zo voor me, ze was altijd bang voor water en jullie mochten eigenlijk niet van haar zwemmen, en we plaagden haar ermee, weet je dat ook nog?’

‘Daar kon ze niet om lachen’, onderbrak ik hem.

Hij zei: ‘Herinner jij je’, en er kwamen strandver-

halen, sommige daarvan kende ik allang niet meer, andere daarentegen had ik al tien keer gehoord, en dit was de elfde.

Ik keek naar buiten en verlangde naar de stad, waar ik mijn herinneringen en mijn leven meestal zelf in de hand hield. Toch was ik blij dat ik niet nu, op hetzelfde moment hoefde op te stappen.

In de voormiddag werkten wij samen in de tuin. Zijn observaties suggereerden een beginnend vakmanschap, maar zijn strikte aanwijzingen leken wat schools. Het tuingereedschap was in ieder geval allemaal gloednieuw, met als pièces de résistance de motormaaimachine en de elektrische oplaadbare schaar om randjes mee te knippen. Soms spraken wij kort met elkaar, over het weer en de naderende herfst, die je als tuinman beter voor kan zijn, en over de kleur van de bomen, en alle andere zaken die steeds onbenulliger werden, want nog steeds had hij om de vraag heen gedraaid hoe het hem vergaan was sinds hij hier woonde, en hij wist dat ik op antwoord wachtte, hij wist het net zo goed als andere keren dat ik als zijn klankbord had gediend.

Na het werk schonk hij een borrel in. Met zijn rug naar mij toe verzocht hij me om toastjes uit een keukenkast te pakken, en pâté, die achter in de ijskast stond. Ik ging staan, maar hij keerde zich snel naar mij om, zei ‘laat maar’, en verdween naar de keuken. Ik haalde de al ingeschonken borrels en veegde wat ik op de tafel morste weg met mijn zakdoek.

‘Laat je moeder het niet zien!’ zei hij opeens, vanuit de deuropening, en begon te lachen.

Hij kwam de kamer binnen, boog zich voorover,

zette zijn handen op het tafeltje aan weerszijden van mijn glaasje en zei tame lijk zacht:

'Ik heb haar geloof ik gezien Lodi. Ik ben zo blij dat ik dat eindelijk aan iemand kan vertellen. Ik zou het niet uithouden als ik haar nog eens zag. Ze was een eind van mij af, de afstand was zo groot, die kon je niet overschreeuwen. Ik durfde niet te zwaaien, maar ik rende het duin af, me verbergend, gek die ik ben. Maar als ze me gezien had was ze natuur lijk gevlucht. Ik voelde me zo opgewonden jongen, en ik was ook doodsbang. Ik heb altijd gedacht dat ik haar terug zou zien. Ik heb ook vaak bedacht hoe het dan moest. Soms rijd ik naar de boot om te kijken of ze toevallig van het eiland gaat. Ik kan natuurlijk niet alle boten in de gaten houden, maar ik neem steekproeven. Misschien zit ze hier nog wel. Nou ja', zei hij na korte aarzeling. 'Daar ben ik niet zo zeker van.' Ik stond op en legde mijn handen op mijn vaders schouders.

'Ga zitten', zei ik zo rustig mogelijk. 'Je hebt haar niet gezien pa. Het was een ander. Ze zou ouder zijn geworden, onherkenbaar op een afstand, met al die wisselende modes, en bovendien is ze dood, dat weten we nou toch, dat ze dood is.'

'Ik heb haar zien lopen', zei mijn vader nadrukkelijk. 'Weet je wat het ergste is: ik weet dat natuurlijk ook allemaal wel, dat het niet waar is, en van dat ouder worden, en dat betekent dan dat ik niet gek ben. Maar ik zag haar. Stel, stel dat een jood Hitler zag lopen. Dan zou ie het niet geloven. Maar hij zou het aan iedereen vertellen en ze zouden allemaal bang worden en herinnerd zijn aan gaskamers en treinen

en alles wat ze in de oorlog zelf niet eens wisten, en ze zouden niet kunnen slapen en denken: godverdomme, die ellende houdt nooit op, je houdt alles bij je, er bestaat geen verdelgingsmiddel tegen de herinnering.'

Hij ging eindelijk zitten en dronk zijn borrel leeg.

'We zullen rondkijken', zei ik tegen hem, 'tot we haar tegenkomen. En dan zullen we naar haar toegaan en zien dat het een ander is.'

'Dat is niet eens nodig', zei hij treurig. 'Zij is een ander.'

Ik merkte dat ik zweette.

Ik kon geen middel verzinnen om zijn herinneringen een halt toe te roepen. Nu hij mij over de vrouw had verteld die op het duin stond, zo ver van hem af dat hij alleen haar omtrekken kon onderscheiden, toen hij dus min of meer had toegegeven dat hij mijn hulp nodig had, omdat hij zich zelf niet kon verweren tegen zijn verleden dat hij om de een of andere reden met alle macht had opgeroepen, hij die in verleden om zo te zeggen gespecialiseerd was, begon hij in hoog tempo pogingen te doen mij met zich mee te slepen. Ik was nog een eind van de rand van deze afgrond. En wilde daar blijven. Rustig toekijken vanachter een haag manshoge vetplanten. Maar hij stond erop mij naar de plaats te brengen waar de vrouw hem was verschenen. Het was volstrekt onzinnig, maar ik beloofde hem dat ik meeging.

Later op de dag gingen wij op pad. Het werd alweer avond. Een waterige zon ging schuil achter witte wolken. De zee was vredig, in de verte voer een

coaster; dicht onder de kust dreven op korte afstand van elkaar twee loggers.

‘Hier was het’, zei mijn vader na een lange klimpartij.

Ik keek om mij heen. Wij stonden aan de rand van een diepe zandkuil, die mij uitnodigde mij als een klein jongetje omlaag te storten.

Hij wees mij waar hij de vrouw had gezien en begon vervolgens zonder af te wachten of ik iets zou willen zeggen, over ons te verte llen, toen wij klein waren en van hem afhankelijk.

Zo stonden wij een tijdje naast elkaar. Ik voelde mij ongemakkelijk.

‘Wat stil is het hier hè?’ zei hij. ‘Ik kreeg die keer gewoon de rillingen.’

Ik knikte.

Half glijdend gingen wij het duin af. Toen vroeg hij mij onverhoeds of ik begreep wat het betekende wanneer een man werd afgedankt. Als het arbeidsproces verder ging, maar hij niet. Gesmeten op de grote hoop bejaarden, met een ouderdomspensioen. Ik zei dat hij zich aanstelde. De vertoning begon me trouwens aardig de keel uit te hangen.

‘Luister eens pa’, zei ik. ‘Je moet niet zo zeiken. Straks als jij dood bent zitten de studenten nog voor honderd jaar met jouw artikels in hun maag. Dat is toch tamelijk opbeurend.’

Hij moest lachen. En betreurde het in één adem door dat ik zelf nooit met iets anders in mijn maag zat dan met de blessures van mijn voetballers.

‘Ik heb hier erg veel tijd om na te denken Lodi’, zei hij. ‘Dat zul je wel begrijpen.’

Ik begreep het best. Maar waarom was hij dan vetrokken?

'Lodi', zei hij. 'Ik weet het zelf niet.'

Ik vroeg hem nogmaals na te gaan wat deze gerichtheid op zijn eigen pijnlijke verleden op gang had gebracht. Was het dat afscheid van de universiteit? Dacht hij dat hij tegelijk afscheid nam van zijn dekmantel, zijn bescherming?

'Dat lijkt me heel goed mogelijk', zei hij, maar toen ik hem aankeek zag ik dat hij er met zijn gedachten niet meer bij was.

Toen wij thuis waren gekomen, pakte hij onmiddellijk de radiobode en keek wat er vanavond op de televisie was. En toen hij dat wist vertelde hij precies waar hij de oude hoofdfilm eerder had gezien, en met wie, en hij bracht een paar details naar voren die mij verbaasden: het was een koude avond, vlak voor Pasen. Na afloop was hij iets gaan eten en zijn metgezel had ruzie gekregen met een ober.

'Dat met je moeder dat was ook vlak voor Pasen', zei hij bedachtzaam. 'Het is gek. Ik had nooit gedacht dat ik nog eens aan deze avond terug zou denken. Dat was meer dan twintig jaar daarvoor Lodi!'

Maar aan welke avond dacht hij zo langzamerhand niet terug? Het leek wel of hij kris kras heen en weer reisde door het oneindige gebied van zijn leven. Wat wilde hij eigenlijk? Moest hij deze uitputtende sentimental journey meemaken, of wilde hij dat? Voelde hij zich dicht bij de dood? Daar leek voorlopig niets op.

'Ik ging graag naar de film', zei hij. 'Ik zie je moeder naast mij zitten, met een reep chocola. En peper-

munt! God ja, dat was gezellig. Gek eigenlijk. Alles wat nog kwam, de oorlog en de schaarste, dat zie je later duidelijk als dingen die voorbij zijn. Passé. Maar met je moeder Lodi, daarmee is het anders. Hoewel die toch in werkelijkheid ook passé is.'

'Je hebt jaren over haar gezwegen', zei ik.

Hij knikte.

'Het is een beetje ingewikkeld', zei hij. 'Ik hoef geloof ik tegen jou niet te liegen Lodi. Ik moet zo vaak aan haar denken. Ik wil dat ook niet langer tegenhouden. Toen iedereen me toesprak op die receptie, nou ja, toen dacht ik: nu ga ik er zelf vandoor. Maar mij gaven ze allemaal een hand. Ergens staat ze naast me, dacht ik. Maar in werkelijkheid stond ik alleen.'

'Daar ben je toch wel aan gewend geraakt', zei ik.

'Ik stel mij wel eens voor', vervolgde mijn vader, 'dat zij ergens, ver van hier, een hondje uitlaat. Als ik daaraan denk, regent het. Ik weet niet hoe ik eraan kom. Ze loopt tamelijk snel, misschien iets te haastig om het werkelijk te laten zijn. Die hond probeert te remmen, met zijn vier poten naar buiten. Maar ze gaat onverbiddelijk verder. Ik weet niet waar het is. Ik zal me dus nooit kunnen voorstellen dat ik er bijvoorbeeld zelf heen zou reizen om haar te zoeken.' 'Weet je dat niet?' zei ik. 'Nice. De dame met het hondje.'

Hij keek even voor zich uit en tikte vervolgens met een wijsvinger op de tafelrand.

'Dat zou best eens kunnen', zei hij.

Hij informeerde hoe het met mijn zusje ging. Ik antwoordde dat ik haar weinig zag. Hij wilde weten hoe ze had gereageerd op zijn verhuizing. Ik zei dat ze het

best vond, maar we hadden er nooit uitgebreid over gesproken.

‘Jij ziet haar ook niet veel hè?’ vroeg hij, en ik moest het toegeven, wij waren een beetje uit elkaar gegroeid. Zij had het ook altijd erg druk.

‘Ze zal een goeie arts worden’, zei mijn vader. ‘Je moeder was een goeie verpleegster.’

Maar mijn moeder, mijn god, dat was helemaal geen goeie verpleegster. Zij was de ellendigste verpleegster die ik me kan indenken. Zij kon niet tegen zieke mensen. Kinderkots liet haar zelf naar de w.c. rennen. Zij haatte het inbrengen van thermometers, ze schrok steevast als de dokter belde, en ze kon natuurlijk ook geen bloed zien. Als mijn vader eens ziek was - en dat kwam hoogst zelden voor -, dan schold ze hem als het ware zijn bed uit. Hij keek wel uit om een dagje te spijbelen, met een fijn, gemakkelijk boek en een fles drank tegen het borreluur. Pas als wij weer beter waren, keerde haar humeur terug, en probeerde zij het huis een feestelijk tintje te geven. Dan ging zij de keuken in en kookte het lievelingskostje van de voormalige patiënt, en dan liep zij desnoods zelf naar de drankboer. Hoe kon hij dat vergeten zijn? De pogingen van ons als zieken om maar stil te zijn, om haar niet op te schrikken. Ze zat zelf doodmisselijk in een stoel, wist niet wat te beginnen. Meestal kwam haar moeder om te koken en de zieke te verzorgen. Op het hoogtepunt van een kinderziekte of een griepaanval verdween zij naar de stad om een jurk of een paar schoenen en een cadeautje voor de zieke te kopen.

En toen verdween zij op een dag voorgoed. Wij

waren zo gewend geraakt aan haar tijdelijke afwezigheid, dat wij pas laat in de avond gingen zoeken. Zo reden wij met ons drieën uren lang door de uitgestorven stad. Hij waarschuwde niet de politie. Hij verzocht mij om mijn zusje wakker te maken omdat hij haar niet alleen thuis wilde achterlaten. Ik vroeg of wij niet beter grootmoeder konden bellen, maar hij weigerde. Hij zei dat hij ons bij zich wilde hebben. Voorvoelde hij dat wij haar niet zouden vinden? Wat was er tussen hen gebeurd? Opeens bleek dat mijn vader tientallen namen kende van kroegen, en wij kregen een glimp te zien van een leven dat wij nooit hadden vermoed. Had zij wel op de maandagavonden een gymnastiekcursus bezocht? En het 'derde wereld'-clubje, was dat niet gesitueerd in een café op de Nieuwmarkt? En als zij één keer in de veertien dagen repeteerde met de toneelclub, waarom deed ze dan nooit mee aan de uitvoering? Waren al die bezigheden eigenlijk excuses voor wat anders en vertelde zij mijn vader als zij thuiskwam over haar escapades, en het merkwaardigst van alles: bleef hij maar gewoon achter zijn schrijftafel zitten nadenken over de geschiedenis terwijl zijn eigen tijd hem ontvlood?

Mijn zusje en ik zaten stilletjes achterin de auto, terwijl mijn vader als een gek de kroegen langsreed. Wij vroegen hem niets en hij vertelde ons niets. Hij liet ons daar maar zitten, in een auto vergeven van de sigarettestank. Midden in de nacht overhandigde hij ons een rol pepermuntjes, die hij ergens uit een automaat had getrokken.

'Er was niets anders', zei hij. 'We gaan nu even in

Den Haag kijken.'

Ik dacht dat hij gek was geworden. Maar mijn zusje zei opeens hoopvol dat we haar daar misschien wel zouden vinden.

'Zei ze tegen jou dan dat ze wegging?' vroeg mijn vader, terwijl hij zich met een schok naar ons omdraaide.

Mijn zusje schudde haar hoofd en beet op haar lippen. Toch was het niet vreemd dat wij naar Den Haag reden, mijn moeder was daar geboren en wij waren er geregeld geweest voordat haar ouders twee jaar geleden vlak achter elkaar stierven.

Den Haag. Honderdveertig over de verlaten weg. Zonder autoradio. Met een zwijgende vader, die regelrecht naar twee cafés reed, maar daar was zij ook niet. Toen hij de tweede keer terugkwam legde hij met een berustend gebaar zijn handen op het stuur en zei:

'Weet je, nu is ze misschien wel thuis.'

Hij belde ons huis, terwijl wij vanuit de auto naar de donkere cel tuurden. Meteen daarna telefoneerde hij de politie.

Ondanks het feit dat we daarna meteen terugreden naar Amsterdam, waar we alle plaatsen die hij in aanmerking vond komen, hadden onderzocht, hoopte ik dat hem een verborgen bron te binnen zou schieten, waar hij haar vandaan zou plukken, om haar terug te brengen naar ons veilige huis. Wij rilden om beurten van kou en wanhoop en mijn zusje - zij was net veertien geworden - begon toen we Amsterdam binnenreden zachtjes te huilen.

'Waarom dacht je dat ze in een café zat?' durfde ik

eindelijk te vragen.

‘Dat zal ik je nog wel eens uitleggen’, zei hij.

‘Zijn er nog meer cafés die je kent?’

Hij haalde zijn handen van het stuur en liet ze er vervolgens weer op neervallen. Het was nu vier uur. Wij kwamen thuis. Toen hij haar had toegedekt kuste mijn vader mijn zusje op haar wang en zei dat ze moest gaan slapen, dat hij de politie had gewaarschuwd, dat alles in orde zou komen - wij wisten alledrie dat dit niet het geval was.

Ik was zestien. Ik wilde niet slapen. Bij de deur van mijn kamer waar ik zou gaan waken, draaide ik mij naar mijn vader om. Ik wilde iets aardigs tegen hem zeggen. Maar ik voelde me wanhopig. En ik zag opeens mijn moeder in het water drijven.

Of zag ik dat uitsluitend achteraf?

Ik had net al die cafés gezien, en een hele verzameling dronken kerels, en ik dacht eraan hoe mijn moeder nu ver van ons vandaan met een van dat tuig in bed lag.

Ik had medelijden met mijn vader. Ik was zo moe en voelde me zo ellendig, dat ik moest overgeven. Ik hield mijn hoofd boven de wasbak, maar er kwam niets. Ze had altijd zo de pest aan kots ruimen en dan ging ze maar weg. Probeerde het weer goed te maken als de lucht geklaard was. Ook daar dacht ik op dat moment het mijne van.

‘Dit wordt een lekker vettig grondje’, zei mijn vader tevreden.

Wij hadden uitgebloeide planten uit de tuin gehaald. Op het grasveld lag een hoop pas gestorte

mest. We verdeelden die over de aarde en spitten de grond om.

Hij was verschrikkelijk vrolijk. Als de man die zojuist het tuinieren heeft uitgevonden. Hij had allerlei plannen voor bloemen en planten en struiken. Verliefd staarde hij naar de dierenstront.

Zag hij daarop in gedachten zijn bolletjes groeien? Straks zweefde hij nog weg op zijn plotseling opgekomen luchthartigheid. Vroeger was hij vaak een ogenblik zo: wanneer hij een artikel had voltooid, het orgasme van de boekenwurm.

‘Je vader is een beetje vreemd’, zei mijn moeder op een zondagmiddag, ongeveer een jaar voor haar verdwijnen. We zaten gezellig aan de borrel. Ik had net naar de voetbaluitslagen geluisterd. ‘Je vader die weet alles van geschiedenis. Maar de toekomst, die kan hem niets schelen. Waarom studeer je niet eens in de toekomst schatje? Dan kunnen wij ook een keer de loterij winnen.’

‘Geld is niet alles’, zei mijn vader.

Maar onze buren, die net een vette prijs in de wacht hadden gesleept, hadden haar helemaal opgewonden (en daarna treurig gemaakt) met hun verhalen over een reis naar Egypte en de koningsgraven. Daar wilde zij opeens ook heen, hoewel we haar er nooit eerder over hadden gehoord.

‘Hoor je wat je vader zegt?’ vroeg mijn moeder. Ik grinnikte.

‘Nee pa!’ riepen we alledrie door elkaar. ‘Gezondheid, dat is pas echt de moeite waard.’

Hij spreidde met een verontschuldigend gebaar zijn handen. Hoe kon je de loterij winnen als je nooit

meedeed? Mijn moeder had al een paar glazen sherry op. Ze schonk tegen haar gewoonte in voor een derde keer haar glas vol en zei zacht en vriendelijk:

‘Het kan je niet echt veel schelen, hè pappa, hoe we erbij lopen, dat is niet belangrijk. Als er maar niets stuk is. Want stuk dat is een schande! En daarom begrijp ik eigenlijk niet waarom je op feestjes, zoals gisteravond, de grote vent moet uithangen met die rotverhalen over vreetpartijen en moorden. Of denk je dan zelf dat je in die vorige eeuw leeft, zodat het nog een hele tijd duurt voor je doodgaat in negentien zoveel?’

‘Wat denk jij?’ vroeg mijn vader.

‘Ik heb niet zoveel verhalen’, zei ze. ‘En ik ga net als jij dood in deze eeuw.’

‘Komt het niet op hetzelfde neer?’ vroeg hij.

‘Dat zal wel pappa’, zei mijn moeder.

Het was de eerste keer dat ze hem pappa noemde. Later in het jaar dat hen en ons nog restte, noemde zij hem nog wel eens zo, en ik dacht toen dat ze het deed om hem te pesten, maar nu geloof ik dat er ook iets van vertedering in schuilde. Nadat zij was uitgesproken zaten we elkaar allemaal aan te kijken. Mijn vader stond op en liep naar haar toe om haar te knuffelen.

‘Kom op jongens!’ riep hij vrolijk. ‘Wie schenkt nog eens wat in!’

Het kostte ons veel moeite om aan een leven zonder haar te wennen. Hoewel zij ook overdag geregeld de stad introk, bleek toch dat zij het huishouden nooit had verwaarloosd. De dag dat zij verdween had zij

de middagafwas laten staan. Wel had zij water in de afwasbak laten lopen, met afwasmiddel erbij, maar de borden stonden ernaast, we hadden eieren gegeten, en het geel zat aan het porselein gekoekt, samen met tomaatresten. De volgende dag stonden die borden er nog, en de politieman die ons bezocht zei: het is plotseling in haar opgekomen, want anders had ze de vaat wel gedaan. Wij mogen niet aannemen dat ze zo berekenend te werk zou gaan dat ze een vals spoor aanlegde. En mijn vader vroeg: op grond waarvan neemt u dat aan? De politieman nam dit aan op grond van zijn ervaring.

Daarna praatten wij eigenlijk niet anders dan hij: zij was hem plotseling gesmeerd, want anders had ze toch wel opgeruimd. Alsof in haar contract stond dat ze haar werk moest afmaken, ook wanneer zij weloverwogen uit zelfmoorden ging.

Mijn zusje en ik gingen na de lunch naar school. Daarna kwamen we gezamenlijk om half zes thuis. Mijn zusje was al eerder thuis geweest (we hadden allebei een sleutel), maar ze had niet naar de vaat gekeken en geconstateerd dat haar moeder, zoals zo vaak, er nog niet was en vervolgens ging ze naar een vriendinnetje, met wie ze haar huiswerk maakte.

Mijn vader kwam om zes uur thuis. Hij had de hele dag tentamens afgenomen en verkeerde in een slecht humeur. Thuis was het ook al een troep. Het bed niet opgemaakt, en de klerenkast stond open. Een paar uur later constateerde hij dat de kleren die ze die morgen aanhad, onderin diezelfde kast lagen. Mijn zusje keek in haar pyjama de voorraad na en zei dat moeder een lange zwarte broek en een gele trui aan-

had. Zo ging de volgende dag haar signalement door de ether. De foto die de televisie vertoonde, liet een lachende vrouw zien, in een wijd uitstaande jurk, genomen op een feestje kort geleden, ter ere van de promotie van een van mijn vaders collega's. Zij was die avond nogal het middelpunt, wist alle vrouwen van zich te vervreemden door haar uitbundige verschijning, die hun mannen naar haar toetrok. Misschien dacht zij dat een dergelijke vertoning mijn vaders carrière goed zou doen, dat zijn collega's hem op handen zouden dragen naar een lectoraat, in plaats dat hun vrouwen hen na afloop van het feest een bestraffende tik op hun verdacht gezwollen broek gaven.

'Je vader, dat is een fantastische wetenschapsman', zei mijn moeder, toen hij de maandag na het feest weer naar zijn werk was. 'Ik ben trots op hem. Zijn collega's hadden niets dan lof voor hem. Hij is nooit te beroerd om de vervelende karweitjes op te knappen. Neem maar een voorbeeld aan hem.'

'Hè mam, het lijkt of je over een lijk praat', zei mijn zusje.

Wij wisten toen geen van beiden hoezeer ze gelijk had met die opmerking, want in werkelijkheid praatte ze over een lijk, zonder sarcasme, en tamelijk treurig.

'Hij is toch ook een aardige man', zei ik.

'O ja', antwoordde moeder luchthartig.

Sinds mijn vader op het eiland woonde, was zij teruggekomen in zijn leven. Had hij haar daar opnieuw in toegelaten, waar zij zoveel jaren figureerde op de achtergrond, als het laatste stukje van een leg-

puzzel die hij zich had voorgenomen te completeren? Misschien wilde dat zeggen dat hij zichzelf en hun abrupt verbroken verhouding eindelijk wilde begrijpen voor hij stierf. Deze keer waren zij zelf het hoofddoel van zijn geschiedkundig onderzoek. Hij had haar bewaard tot na zijn pensioen, als het laatste probleem, waarvan de oplossing misschien zijn hele wetenschappelijke streven als één grote misvatting zou aanwijzen. Ik was er zeker van dat hij met mij eigenlijk alleen over haar wilde praten, al deed hij nu of zijn aandacht voornamelijk op eten en tuinieren was gericht.

'Het is een merkwaardig gevoel wanneer je hier als vreemdeling binnenkomt', zei mijn vader, terwijl wij voor de verandering in een restaurant op de soep wachtten. 'Op het vasteland zou je je misschien, ja, meer verbonden voelen met waar je vandaan komt. Als ik nu naar Amsterdam wil, moet ik zoveel voorbereidingen treffen. Een heel ander leven Lodi. Maar je doet het omdat je hoopt dat je ook zelf een beetje verandert.' Hij grinnikte.

'Als het echt winter wordt', zei ik, 'dan schijnt hier iedereen op elkaar terug te vallen, als het sneeuwt en stormt. Dan komt de dominee zelfs bij een zieke heiden langs.'

'Dat lijkt me wat al te idyllisch', zei mijn vader.

'Laatst las ik over onze eilanden nog in de Haagse Post', zei ik. 'Ze hadden het er zelfs over dat de *wereld* anders wordt als je het vasteland verlaat.'

'De wereld zelf wordt niet anders', antwoordde mijn vader. 'De Haagse Post werd anders. De wereld

blijft in zekere zin steeds hetzelfde.'

Ik probeerde erachter te komen waar hij zichzelf tegensprak. Dacht hij werkelijk dat door zijn vertrek alles anders werd voor hem? Wat dacht hij eigenlijk? 'Zoals jij en ik hier zitten', zei mijn vader bedachtzaam. 'In alle overvloedigheid. Zo zaten we niet vaak vlak na de oorlog. En toch waren we gelukkig. Ik kan nu niet zo goed meer begrijpen waarom.'

'Jullie waren niet gelukkig', zei ik. 'Ga dat niet in je hoofd halen. Jullie dachten het alleen. Na vijf jaar water en brood.'

'Vijf jaar water', zei mijn vader. 'Weinig brood.'

'Jullie hingen op jullie manier de beest uit na de oorlog', zei ik. 'Want het betekent allemaal niets. Jullie konden een tijd na zonsondergang niet buiten lopen. Nou, als je dan op zaterdagavond door de stad loopt, met duizenden mensen om je heen, dan lijkt het natuurlijk allemaal heel wat.'

'Het wàs heel wat', zei hij. 'Je moeder was altijd opgetogen als we 's avonds uitgingen Lodi.'

Ik zag ze al lopen. Tussen zijn leerlingen uit de hoogste klassen, die soms net deden of ze hem niet kenden. Een avondje niet corrigeren, moeder uitlaten. Was dat niet de werkelijke reden? Hij werd in 1951 naar de universiteit geroepen, vanwege zijn publikaties in vaktijdschriften. Die had hij stuk voor stuk in avonduren en op zondagmiddagen vervaardigd, hoewel hij ook wel eens met ons ging wandelen. Soms was het zo stil in ons huis, dat wij hem, als hij in de kamer zat, de bladen van zijn boek hoorden omslaan. Dat kun je je toch nauwelijks voorstellen met kinderen. 'Weer een gedachte verder', zei moeder glimlachend. Als

hij boven op zijn kamer zat, luisterden wij naar de familie Doorsnee. Wij, de familie Carrière. Stilte voor de stormachtige verovering van het Walhalla. Wat was hij blij en trots. Eindelijk weg van die rotschool. Hij ging nog harder studeren. Zijn studenten konden hem niet bijhouden, plaatsten hem in een geleerd hoekje, als verplicht te nemen obstakel. Later werkte hij met hen in werkgroepen. Nadat mijn moeder allang was verdwenen. Toen hij op *hun* vragen moest antwoorden, vonden ze hem allemaal opeens aardig. Hij was ook een mens. Hij ging een keertje met een groepje kandidaten mee naar het café. Werd vrolijk en een beetje dronken. Zijn hand rustte schuchter op het bovenbeen van een studente. Al gauw brachten ze Marx mee naar college. Die hoorde ook bij de geschiedenis, en bovendien was hij hun eigen nog onvoltooid tegenwoordige tijd. Mijn vader vond het allemaal best en raakte en vogue.

Zo eindigde hij met een gedegen behandeling van het historisch materialisme. Terwijl hij was begonnen met Napoleon, een echte held, die het altijd goed doet op feestjes vanwege de anekdotiek.

Mijn vaders tragiek was dat hij de opdracht die hij van zijn studenten kreeg niet van harte uitvoerde, zodat hij afscheid nam met het behandelen van de vervreemding, terwijl hij zelf totaal vervreemd was van zijn werk. Misschien daarom wilde hij de laatste jaren nog eens ouderwets vlammen, via een onderwerp dat hij en niemand anders had gekozen.

‘Ik zit maar thuis’, zei mijn moeder op een avond. ‘Ik zit altijd thuis! Een soort standbeeld. En zelfs dat

niet. Niemand weet wie ik ben.'

Dat was voordat mijn vader haar aanraadde dingen te gaan ondernemen, desnoods lid te worden van een club.

'Ik weet het', mompelde hij in eerste instantie. 'Ik weet het lieveling.'

'Maar wie ben *jij*?' zei ze. 'Als ze jou op straat zien lopen - trouwens, wie ziet jou eigenlijk op straat lopen? Jij zit thuis, en ik zit thuis. En we worden ouder. En we krijgen dikke achterwerken van het thuis zitten. We worden er niet mooier op. Kijk maar naar je kinderen. Je dochter die is tien. Ze heeft vriendjes! Weet jij wel hoe misprijzend die al naar mij kijken?'

'Onzin', zei mijn vader. 'Onzin!'

'Weet je wat ik soms denk?' vervolgde moeder, 'soms denk ik dat ze die jongetjes daar speciaal voor uitzoekt. Om ze vol afkeer naar mij te laten kijken. En heb jij al eens naar de schoolvriendinnetjes van je zoon gekeken? Hoe die naar ons staren? Misschien zijn wij al dood, denk ik wel eens, misschien zijn wij wel mummies die weliswaar met elkaar praten - ach', onderbrak zij zichzelf, 'we zijn helemaal geen mummies.'

Mijn vader stond op om naar zijn studeerkamer te gaan.

'Verzin jij maar fijn hoe de boel in elkaar zat', zei mijn moeder, terwijl ze de koffiepot van het waxinelichtje pakte, waarbij opeens de tranen uit haar ogen liepen.

Op een dag wilde ze geld hebben. Daar kwam ze mee aan onder de lunch. Ze wou meteen duizend

gulden voor kleren. Ze lachte lief naar mijn vader en zei dat hij dat toch niet had. Ik informeerde bij mijn vriendjes hoe dat bij hun moeders zat, en allemaal hadden ze wel iets vreemds. De een liep 's middags weer in haar peignoir, terwijl ze 's ochtends aangekleed aan het ontbijt was verschenen, en de ander danste in haar eentje door de kamer, daarbij een afgrijselijk vals lied zingend. Een ander aaide haar zoon steeds over zijn voorhoofd als hij thuiskwam. Je hoorde natuurlijk altijd de opmerkelijke verhalen. Dat over mijn moeder, die zo kon zeuren, hield er niet bij over. Dezelfde avond trouwens ging ze met mijn vader naar de bioscoop, dat was een soort concessie van hem, en de volgende dag kocht ze één jurk in de uitverkoop. Zij was vaak erg gespannen. Dat uitte zich in overdreven gedrag. Het gekke is dat je dat pas achteraf duidelijk als zodanig bestempelt.

Als tamelijk ouderwets gezin, kwamen wij elkaar in ieder geval één keer per dag tegen, bij het avondeten. Na het verdwijnen van mijn moeder probeerde mijn vader die gewoonte te handhaven. En wij deden daaraan mee. In het begin slopen wij naar de huiskamer, waar het meisje dat hij in dienst had genomen om te koken, het eten klaar had gezet. Wat zou hij ons deze keer vertellen? Een verhaal over hoe het vroeger was? Of zou hij schelden op de politie, die geen spoor van onze moeder had gevonden? Hij probeerde meestal ons te laten praten, over school en onze activiteiten daarbuiten, en via handig vragen stellen ontlokte hij ons uitspraken van onze vriendjes, die via hun ouders iets hadden opgevangen over onze tragische omstandigheden. Mijn vader zocht ons ge-

zelschap. Hij besteedde veel geld aan het eten. Droeg het meisje op de tafel keurig te dekken. Er kwamen zelfs nieuwe tafellakens, met servetten in contrasterende kleuren. Wijn verscheen steeds vaker bij de maaltijd. Er was altijd een voorgerecht, waarvan mijn zusje soms gruwde. Vader leerde ons de Franse namen van exquise gerechten, die hij meestal kant en klaar kocht en spelenderwijs kwamen wij achter de beste jaren van de diverse wijnsoorten. Hij gaf ons, tijdens de maaltijden, de beste opvoeding op het gebied van manieren, die je je kunt indenken, niet wensen. Toen ik twee jaar later een vriendinnetje had aan wie ik voor het eerst iets vertelde over de gevolgen van het plotselinge opbreken van ons gezin, de angstige spanning waarin wij maanden lang hadden geleefd, de tientallen bezoekjes van politiefunctionarissen, die ons nooit konden geruststellen en voortdurend de sfeer van het verbodene, het wederrechtelijke binnenbrachten, stonden haar ouders, toen ik voor het eerst bleef eten, stomverbaasd over mijn warenkennis, die de hunne overtrof. Op dat moment was ik niet langer een kind uit een ontheemd gezin, dat deze aardige mensen graag een beetje wilden vertroetelen, maar een jonge man met stijl. Hun medelijden maakte plaats voor verbazing: sommige mensen bleken, zelfs als ze jong waren en in eenzaamheid gedompeld, hun perfecte manieren te bewaren. Dat herinnerde hen aan zichzelf. We dronken een ‘vin du patron’ aan tafel en intussen hield ik een beknopte openbare wijnles. Mijn vriendinnetje keek mij aan, met wijd open ogen. Onze liefde zou niet lang meer duren.

Wij hadden zorgvuldig de wijnkaart bestudeerd en onze keuze aan de ober bekend gemaakt. Mijn vader stuurde de eerste fles terug, met een knipoog naar mij.

Terwijl ik naar hem keek, zijn kaarsrechte houding aan tafel, de wijze waarop hij een stukje stokbrood besmeerde met boter, bekroop mij het onaangename gevoel dat alles wat hij deed en zei bedoeld was om mij de dagen van vroeger in herinnering te brengen. Hij voerde een soort pantomime op. Maar misschien overschatte ik de zaak. Onze herinneringen liepen grotendeels parallel. Wij hadden haar allebei nooit kunnen vergeten.

Toen zij verdwenen was zochten mijn zusje en ik in de eerste plaats steun bij elkaar. Zij kwam vaak haar bed uit naar mijn kamer, waar ik boven een boek zat zonder te lezen. Wij praatten over onze moeder, en na enige tijd begonnen wij verhalen over haar te verzinnen, over plaatsen waar ze nu was, aan onbestaanbare stranden. ‘Misschien is ze wel suppoost geworden in een verschrikkelijk groot museum’, zei mijn zusje, ‘met allemaal geraamtes en monsters. Waar niemand durft te komen, hoewel je maar een dubbeltje hoeft te betalen om erin te mogen.’

‘Misschien is ze dienster in een restaurant’, zei ik.

‘Doe niet zo ordinair’, zei mijn zusje.

We verzonnen schitterende dingen voor haar. Toch bestond mijn rol voornamelijk erin mijn zusje de gelegenheid te geven haar angst en eenzaamheid in fantastische voorstellingen om te zetten. Zo verscheen moeder als zendelinge in het oerwoud, waar zij wilden bekeerde tot het verbouwen van graan (mijn

zusje haalde makkelijk allerlei dingen door elkaar). Of zij was nu zwemlerares aan een meer waar de lucht altijd blauw was en de grond zacht en soepel veerde, zodat je nooit iemand hoorde aankomen.

Na een paar maanden hielden we op met dat spelletje. We raakten gewend aan het feit dat we alleen waren. We gingen de straat op, ik in het bijzonder, naar jazzclubs waar ik niet mocht komen van mijn vader, en natuurlijk vijf keer per week naar de bioscoop. Ik bleef dat jaar niet zitten, alleen omdat de leraren medelijden hadden met mijn situatie.

Mijn vader had ook zo zijn eigen problemen. Na een aantal maanden maakte zijn lichaam hem duidelijk dat hij al enige tijd zonder vrouw was. Hij was niet het type dat daarop meteen naar de hoeren stapte. Hij begon te drinken. Dat deed hij niet voor hij aan tafel ging, maar daar bleef hij dan als het ware wel de hele avond zitten. Wanneer hij in een euforische stemming was geraakt, liet hij de fles met rust. Een enkele keer vatte hij het plan op net als vroeger naar zijn werkkamer te gaan, die hij nu alleen nog maar betrad om zijn tas uit en weer in te pakken.

Verder was hij een voorbeeldige man. Na enige tijd begon het drinken hem te irriteren; hij was zo door en door moe dat hij niet meer de energie bezat de kelder op te ruimen die vol lege flessen stond. Op een avond had hij Spawater op tafel staan. Daarna verdween hij weer geregeld voor langere tijd naar zijn studeerkamer.

Toen het bericht de universiteit bereikte dat mijn vader weer beschikbaar was, gaven vele studenten zich meteen op voor een tentamen, kennelijk in de

verwachting dat hij spoedig weer zou afknappen. Die eerste tijd ontbood hij zijn studenten bij ons thuis. De meesten daarvan waren meisjes. Mijn slaapkamer lag naast de studeerkamer, en soms luisterde ik met mijn oor tegen de wand naar wat hij met zijn studenten besprak. Wanneer hij er een had gegrepen die eigenlijk een onvoldoende verdiende maar die hij een laatste kans wilde geven, ja, dan was ik onmiddellijk de straat op gegaan. Maar dat gebeurde nooit. Een enkele keer betrad ik zijn kamer als hij er weer een overhoorde. Hij begon dan licht te blozen, alsof hij er aan had zitten denken hoe hij zijn slachtoffer op de sofa kon krijgen. Maar in feite was hijzelf het slachtoffer. Hij dacht eraan op welke wijze hij zo'n meisje zou vertellen hoezeer hij haar nodig had. Tegelijk wist hij dat hij te oud was, dat elke troost in mooie voornemens bleef steken. Hij wou eigenlijk vertellen dat hij zelf niet geloofde in het nut van het tentamen, dat hun kennis hem niet kon schelen, dat hij ze wou knuffelen en iets voor ze wilde kopen en verder niets. Hij wist dat hij nooit met een van die meisjes naar bed zou gaan. Hij hoopte dat er iemand zou komen om tegen hem te zeggen: luister eens, ik weet niks af van geschiedenis, maar van de rest des te meer. En ik wil een voldoende. Hoe moet ik dat klaarspelen? Hij zou geen antwoord durven geven, althans niet het enig juiste. Misschien zou de studente onmiddellijk tot actie moeten overgaan, hem om zijn hals vallen, als een teken dat het nu zijn beurt was om plezier te hebben in het leven. Maar hij zou tenslotte toch haar kennis willen toetsen, want hij geloofde in de universiteit, in wetenschap,

in mensen met inzicht die iets aan de wereld probeerden te veranderen. Hij geloofde in de vooruitgang van de mensheid, al werd hij zelf steeds meer achteruit geworpen, hoe ouder hij werd, zonder dat hij, academicus van professie, het gevoel had ook maar iets aan die vooruitgang te hebben bijgedragen. Nou ja, hij had zijn kinderen de goede wijnjaren geleerd, nadat zijn eigen goede jaren waren voorbijgegaan.

Wat hij hoopte, als hij mij blozend antwoord gaf op de vraag waarmee ik zijn kamer binnenviel, was dat een studente naar hem toekwam, zeggend: ik weet alles wat je me ooit zou kunnen vragen, probeer me maar uit, maar laten we eerst naar bed gaan, ik houd van je liefste, ik ken ook jouw geschiedenis, ik zou over jou een scriptie kunnen schrijven die jij niet met droge ogen zou kunnen lezen. Ik zal voor je zorgen. Maar ja, die studente belde hem nooit voor een afspraak.

Nadat wij gedineerd hadden en de obers aanstalten maakten het etablissement te sluiten, stapten wij in de auto en reden naar een strandopgang. Mijn vader boerde enkele malen luid en onsmakelijk. Maar dat kende ik van hem. Als hij overmatig had gedronken, raakten de remmen los en botste het voertuig pijnlijk tegen elke stoeprand. Hij wilde beslist een luchtje scheppen. Tamelijk luidruchtig begon hij een verhaal over een stel vrienden, die stuk voor stuk leraar waren geworden. Met vrouwen die natuurlijk weinig gelijkenis vertoonden met het dienstertje uit de Eiffel, waar ze met hun zessen mee op een foto ston-

den in zijn plakboek.

Het was donker op het strand. Ik rilde in mijn dunne jek. Hij sprong van de hak op de tak, hield niet meer op met praten, deed voorspellingen over de toekomst en legde verklaringen af over het verleden, daarbij zichzelf keurig buiten schot houdend: hij hoorde er niet bij, hij stond buiten zijn studieobject. Hij kon het rustig overzien en zelfs zijn huis volladen met herinneringen. Niets aan de hand. Hij vertoonde alleen wat haastige en slordige trekjes.

Wat dat betreft hoefde hij aan niemand meer verantwoording af te leggen. Dat was anders toen hij weer begon te publiceren na lange tijd van zwijgen door de katastrofe met mijn moeder. Hij was beroemd en berucht om zijn nauwkeurigheid. Hij beweerde nooit iets zonder een overvloed aan controleerbare gegevens.

Daarbij hield hij meestal nog een slag om de arm. Ook dat is een manier van leven. Af en toe legde hij in een zorgvuldig gecomponeerd, zij het niet briljant geschreven artikel rekenschap af van zijn onderzoek. Toen hij ouder werd, zo tegen de tijd dat mijn moeder meer het huis begon te verlaten, nam de frequentie van zijn publikaties af. ‘Ik weet te zwijgen’, zei hij eens, toen ik vroeg of er weer eens een stuk van hem zou uitkomen. Vlak voor mijn moeder uit zijn leven verdween, publiceerde hij voor het eerst sinds twee jaar een uitgebreid relaas van zijn naspeuringen naar een aantal achtergronden van de Belgische Opstand. Dit artikel veroorzaakte geen sensatie, maar zette een aantal zaken nog eens zorgvuldig op een rij. Gedegen werk, uitstekend demonstratiemate-

riaal, maar geen nieuwe opening.

Toch was hij zelf tevreden met het stuk. Het ging hem, waarschijnlijk door de problemen die mijn moeder opwierp, niet meer om de eerste prijs, maar om de race uitlopen, iedere keer dat hij meedeed. Hij was nog niet afgeknapt. Hij had nog iets over bij de finish, zijn prestatie kon zonder meer worden bijgeschreven in het boek der uidopers, dat niemand ooit raadpleegt. Daarna was het vier jaar stil om hem heen.

Nadat de zaken thuis waren geregeld, begon hij weer te studeren. Maar hij hield zich nu meer dan ooit bezig met organisatorisch en didactisch werk, waarbij hij niet aan zichzelf hoefde te denken. Wel speelde door zijn hoofd de datum van een nieuwe race tegen het uurwerk. Die wedstrijd werd steeds opgeschoven. Maar nooit afgesteld. Hoe langer hij niets van zich liet horen, hoe moeilijker het werd opnieuw te beginnen. Het publiceren van een artikel werd een obsessie voor hem. Hij begon er zelfs met ons over te praten, hetgeen de eerste tijd nog wel bevredigend werkte. Hij wilde zijn theoretische beschouwingen nu zichtbaar maken, whatever that may be. Hij vroeg zich af wat dorre feiten te betekenen hadden. Kreeg je zo een inzicht in de ellende, dat wil zeggen een zodanig inzicht dat je de geschiedenis kon gebruiken voor het te lijf gaan van hedendaagse en toekomstproblemen? Hij kon het ons nauwelijks uitleggen. Hij bedoelde: mijn eigen jaartallen geven aan dat ik gewerkt heb. En ik heb twee kinderen voortgebracht. Mijn vrouw is verdwenen. Zij is nooit gevonden, en dus is zij vastgeraakt in het riet, vermor-

zeld door de schroef van een schip, of bedekt door bladeren en zand in een kuil. Ik ben een man die al zijn rust, zijn hoop uit handen zag gegrist. Is dat het niet waar het om gaat? Of zijn het de feitelijke data van mijn leven?

Hij zat elke avond aan zijn schrijftafel en tekende poppetjes. Hij ontwikkelde zich tot een begaafd cartoonist. Maar dat interesseerde hem niet. Hij zocht zichzelf terug. Hij wilde in de spiegel kunnen kijken en glimlachen. Hij begon toen ook werkelijke avances te maken tegenover zijn studentes. Sommigen vonden dat best interessant, en zo geraakte hij een enkele keer te bed met een jong meisje, dat al gauw ontdekte dat deze vlotte lieve leermeester bij het vorderen van de nacht steeds zorgelijker en vermoeider werd en alles miste van een flitsende briljante geleerde.

Toen schreef hij zijn stuk en het was een slecht stuk. Gedeeltelijk mocht het een onderzoek worden genoemd, en voor een ander deel herkauwde hij wat hij allang wist en had beschreven. Verder bestond het uit goedkope cultuurfilosofische beschouwingen, terwijl zijn stijl er nog beroerder op werd. Hij tekende het leven aan hoven waar hij nooit geweest was, terwijl ik me ook niet aan de indruk kon onttrekken dat dit soort hofleven ook al in de tijd waarin hij het liet spelen, alleen nog voorkwam in slechte romans. ‘De koning zat aan tafel’, schreef mijn vader, ‘en staarde in de diepe paarse gloed in het kristal. Hij nipte aan de wijn en schurkte zich behaaglijk in zijn stoel. Maar buiten gonsde de atmosfeer van geruchten over zijn aanstaand einde. Liefderijke handen

streelden hem en de orgasmes die hij beleefde hadden niets gemeen met de schok van de naderbij sluipende dood. Hij liet zich aan dit alles niets gelegen liggen. Of voorvoelde hij zijn lot? Zweefde hij al weg naar de gelukzalige velden die zijn huisprediker hem elke ochtend voorhield? Hij omarmde een van zijn jonge maîtresses en goot wijn uit de karaf in haar decolleté. De gehorige muren lieten zijn gelach door. Maar buiten morde de menigte en het land achter hem was kaal en verrot.'

Ik geneerde mij voor mijn vader. In plaats dat hij toegaf dat hij op zijn intuïtie had vertrouwd, waar zijn ambitie om controleerbaar te zijn was verdwenen, deed hij het voorkomen alsof hij een nieuw belangrijk hoofdstuk aan zijn wetenschappelijke bestaan had toegevoegd.

In zekere zin had hij daarin gelijk.

Wij liepen tegen de wind in. Bijgeloof deed ons de gedachte aan de hand dat onze hoofden zouden schoonwaaien van kwade dampen. Na een kilometer begon mijn vader te hijgen. Wij keerden terug. Het leek of wij tegen de wind leunend werden voortgestuwd. Maar eenmaal terug in het mulle zand ploegden wij voort als vanouds.

Ik voelde mij niet onprettig. Maar mijn vader vergde met deze wandeling te veel van zijn uithoudingsvermogen.

'Mijn god', hijgde hij, 'ben ik nou gek of zijn we het allebei?'

'Jij bent het pa', zei ik. 'Ik voel me wel lekker.'

Ik opende het autoportier voor hem en hij liet zich

moeizaam op de voorbank neer. Het lampje boven de achteruitkijkspiegel wierp een flauw licht op zijn gezicht. Hij zag er beroerd uit. Een oude opgeblazen man die te veel had gegeten. Hij hijgde nog steeds zwaar.

Thuis gekomen leidde ik hem naar de bank in de zitkuil, schonk mezelf een glas cognac in en informeerde hoe hij zich voelde.

Hij maakte zijn boord los en trok zijn das naar beneden. Hij wilde rechtop gaan zitten, maar liet zich terugvallen. Zijn darmen borrelden luid.

Toen mijn moeder pas was verdwenen en wij over de eerste schrik heen waren en hij zich weer begon te soigneren, had hij lange tijd iets gedistingeerds gehad: een ongebroken, zij het op de proef gestelde geleerde. Job die de as welke hij over zijn hoofd strooit nog altijd bij de Bijenkorf koopt. Hij wuifde al het medelijden weg. En trok in dit gebaar het mededogen naar zich toe. Hij droeg zijn lot en zo zette hij anderen aan hem te waarderen.

's Avonds troffen we hem vaak heel wat minder onverzettelijk aan op de bank. Hij dommelde dan en de wilskrachtige getergde trekken waren van zijn gezicht gegleden. Hij had geen grap meer bij de hand en wilde met rust gelaten worden.

Wanneer ik hem niet had gekend als de man die nu in zijn vrije tijd onderuitgezakt naar de t.v. lag te kijken, dan zou ik op hem afgeknapt zijn. Tijdens de maaltijd had hij zich nog een taak gesteld. Hij wilde op de hoogte blijven van wat wij deden. Na het eten was hij uitgepraat. De façade waarvan hij zich noodgedwongen bediende was breekbaar geworden. Ik

voelde mij dan meer met hem verwant.

Op dit moment zaten we beiden uitgezakt tegenover elkaar. Buiten nam de wind toe. In het suizen van de wind, ver van ons vandaan, bewoog het riet, en een witte gedaante schoof het water in en begon met langzame slagen de rivier af te zwemmen. Een eind verder klom zij aan land en daarna, in een volgende windvlaag, werd zij opgenomen en naar ons eiland geblazen, en daar stond zij opeens, zoals altijd, tussen ons in, en zoals altijd was zij onzichtbaar en onhoorbaar, en toch wisten wij dat zij ons aankeek, even moe en ongelukkig als wij in de dagen die volgden op haar verdwijning.

'Ik was vanmorgen in de stad', zei ze op een dag. 'En ik verdwaalde. Ik wist opeens niet meer in welke richting de Leidsestraat was. Gek hè?'

'Wat moest je in de stad doen?' informeerde ik.

'Ik was aan het winkelen', zei mijn moeder.

'Zo maar aan het winkelen?'

Zij lachte.

'Zo zijn vrouwen', zei ze. 'Of zijn ze niet zo? Wat zeg jij?'

'Natuurlijk zijn ze zo', antwoordde ik.

'Weet je', zei moeder. 'Halen jullie straks Chinees, we hebben vast allemaal trek in Chinees.'

Ik heb vaak geprobeerd om mijn moeder voor de geest te halen zoals zij werd afgeschilderd door mijn vader toen zij nog leefde. Dan wandelde hij met mijn zusje en mij op zondagmiddag langs de Zuiderzeedijk en vertelde ons hoe vrolijk zij was als zij met hem op vakantie ging, en hoe gek hij het vond dat ze altijd

zijn sokken telde als ze weggingen en ook bij hun thuiskomst. ‘Dan was er altijd één paar meer!’ zei hij opgewekt. Hij vertelde altijd vreemde verhalen, waarin mijn moeder een grappige rol vervulde, dat wil zeggen: zelf moest hij er altijd om lachen. Zo verzamelden zij eens herfstbladen om tussen de pagina's van boeken te drogen. En hij vertelde erbij dat thuis de kamer vol bladeren kwam en dat hij geen boeken genoeg had om ze allemaal in op te slaan.

‘Ze kon wel een winkeltje beginnen met die bladeren!’ riep hij enthousiast. ‘En neem maar aan dat het een succes geworden was ook!’

Wij knikten beleefd. Ik interesseerde mij meer voor voetballen dan voor de hobby's van mijn moeder en ik voelde me trouwens ook altijd wat gegeneerd door al die verhalen over vroeger, toen wij er nog niet waren.

Mijn zusje liet nooit iets los over haar gevoelens ten opzichte van mijn ouders. Tot mijn moeder weg was en zij niet meer kon ophouden over haar te spreken. Zij was altijd een stil meisje geweest, dat veel in boeken las, tot groot genoegen van mijn vader. Moeder en zij hadden een goede verstandhouding. Ze hadden nooit ruzie en zaten vaak bij elkaar. Nu weet ik bijna zeker dat mijn zusje meer afwist van de omstandigheden waarin mijn moeder leefde. Maar zij realiseerde het zich waarschijnlijk onvoldoende.

‘Ik denk niet dat ik zal trouwen’, zei ze veel later. ‘Ik zou het niet kunnen aanzien dat alles waarvan ik houd langzaamaan minder wordt en begint te kraken. En dan opeens loop je elk moment naar het kerkhof. En het ergste is als je degenen van wie je het

meeste houdt gaat begraven. Weet je Lodi, het feit dat we haar nooit hebben kunnen begraven betekent gewoon dat ze op een heel slimme manier zelfmoord heeft gepleegd. Want ze was altijd verschrikkelijk zenuwachtig als ze naar een begrafenis moest.'

'Hoe weet je dat?' vroeg ik. 'Sprak ze daar wel eens met jou over?'

'God Lodi, ik was twaalf!'

'Je moet je iets herinneren', zei ik. 'Met jou praatte ze toch wel eens over bepaalde dingen.'

'Wat voor bepaalde dingen?'

'Nou ja', zei ik. 'Dingen die vrouwen aangaan, of die vrouwen elkaar vertellen of zo.'

'Wanneer ze ongesteld zijn geworden, bij voorbeeld?'

'Ik weet het niet.'

'Ik was twaalf.'

'Zei ze ook nooit iets rots over pa?'

'O nee, ze prees hem tegen de klippen op.'

'En dat ze 's avonds wegging, en al die kroegen, waarvan wij niets wisten. Ze pikte daar natuurlijk ook kerels op. Ging met ze naar bed. En dan pa, altijd aan het studeren, de halve nacht achter dat bureau. Een heel klassiek beeld van de geleerde met horentjes op. Hoorde je daar nooit wat over?'

'Ze zat daar maar in die cafés', zei mijn zusje. 'En iedere man die haar aansprak die praatte tegen een muur. En het ergste is: je komt nooit achter de oorzaken. Het is bijna niets. Wat betekent het nou nog? Een man achter een bureau. Studeren. Is dat een reden om er de brui aan te geven? Duizenden proberen iedere avond om iets wijzer te worden. Wat zegt het

allemaal? Dacht je dat het haar trouwens niet gelukt zou zijn hem achter die schrijftafel vandaan te krijgen als ze dat werkelijk gewild had? Als ze dacht dat hun leven daardoor anders zou worden, luchthartiger? Het is een beetje gek Lodi, dat je zo ongecompliceerd over haar denkt, als een vrouw die maar wat aanrommelt met haar leven.'

'Hoe wist je dat van die cafés?' vroeg ik.

'Dat heb ik begrepen', zei mijn zusje.

Zij was de enige met wie ik wel eens over onze moeder sprak. Na het overspannen begin van onze bewijsvoering dat ze er zelf niet slechter op geworden was na haar daad (waarvan in ieder geval de uitwerking afschuwelijk was, en daarom begonnen wij ver van de werkelijkheid, in een land van goede luim) probeerden wij voorzichtig achter de waarheid wat betreft de inhoud van haar leven te komen. Nadat mijn zusje medicijnen was gaan studeren, zag ik haar niet vaak meer. Ook mijn vader bezocht zij maar zelden, hoewel hij haar studie betaalde. Wel liet zij door haar afstandelijke houding kleine tekens achter betreffende de schuldvraag. Zij wist meer dan wij dachten, en toen zij die kennis opdeed was zij tien, elf jaar, een kind waartegen waarschijnlijk diep in het geheim gepraat werd. Hoe zouden de wortels van deze kennis haar begrip voor de werkelijkheid verminkt hebben? Misschien was het wel andersom, bewaarde zij een zuiver beeld van onze moeder, die aan haar bedje zat zonder pose, omdat zij bij voorbeeld dacht dat ze het toch niet begreep.

Mijn vader was inmiddels languit op de bank gaan

liggen. Hij zei dat als hij zijn hoofd schuin rechtop hield, het draaien wel meeviel. Hij sloot zijn ogen en viel onmiddellijk in slaap.

Ik had hem zelden zien slapen. Wel vaak over slaap horen klagen, in zijn beste jaren, toen hij nog veel werk kon verzetten en bijverdiende met het recenseren van historische romans. Zijn bespiegelingen brachten weinig op, en de romans kwamen er altijd slecht af. Meestal handelden die stukken trouwens over één opmerking van de schrijver die hem in het verkeerde keelgat was geschoten. Goeie ouwe tijd. Waar het ratelen van de schrijfmachine onze avondgymnastiek begeleidde. ‘Ik kan niet meer uit mijn ogen kijken’, zei mijn vader, nadat hij de krant ostentatief had opengevouwen op de bladzijde waar zijn stukje was geplaatst. O lieve idiote intellectuelen aan de klaagmuur van hun ambities. Hoorde hij mijn moeder tegen hem praten wanneer hij op de toetsen sloeg? Vergat hij niet ons voor te lezen uit ons kinderboek? De enige keer dat we hem echt moesten ondersteunen was op het vijfentwintigjarig huwelijksfeest van zijn broer, die geen kinderen had en ons met ons vieren uitnodigde ter verhoging van de feestelijkheid. Pianist met een bord eten achter scherm. Hoempapa, de dames steeds meer aan het giechelen. Ik voelde mij een beetje gegeneerd, ik was veertien, en ik danste nu eens met een nichtje, dan weer met mijn moeder omdat mijn vader zei dat ik op dansles zat en nu maar eens moest tonen wat ik kon. Zelf kon hij niet van de glazen afblijven. Ging proevend langs de tafel, waaroverheen steeds meer gemorst werd. Alexanders Ragtime Band. De pianist

had een beetje een rooie neus, en hij neuriede en stampte met zijn voet en bemoeide zich met de gang van het feest door ons op te hitsen. ‘Is dat de foxtrot?’ riep mijn moeder luidkeels, en vervolgens boog zij zich een beetje voorover en fluisterde in mijn oor: ‘Dat is de foxtrot Lodi’, en zij glimlachte en zei: ‘Nu mag je best weer gaan zitten.’ Iets later op het feest, toen de dronkenschap bij mijn vader ieder ogenblik kon uitbreken, waarna hij zou bewijzen dat Napoleon niet had bestaan, zat hij een ogenblik naast mijn moeder. Hij had zijn hand met een teder gebaar tegen haar wang gelegd en vroeg haar ten dans. Terwijl zij keurig stijldansten, zoals zij het geleerd hadden, tussen de springende familieleden, begonnen zij heel onopvallend met elkaar te vrijen, terwijl zij misschien bezig waren afscheid van elkaar te nemen, toen al, maar deden zij dat niet him hele leven? Wat trok mijn vader naar het verleden? Zocht hij er naar hoopvolle tekens? Uit zijn artikels bleek nooit dat hij er een gevonden had. Hij danste met mijn moeder op een feest van zure wijn en vet eten. Zij streek met haar wijsvinger langs zijn neus. Ik keek naar hen en voelde mij ongemakkelijk. Zo zelden zag ik hen dicht bij elkaar.

Maar natuurlijk waren zij soms in elkaars buurt, lagen zij in één bed, wisten zij bijna alles van elkaar. Waarom waren zij bij elkaar gebleven, vlak voor de oorlog, toen Europa al begon te kraken? Voorspelde hij haar in zijn onschuld toen een fantastische toekomst, en had hij even later zoveel troost in huis dat zij bij hem wilde blijven?

Ik probeerde hun beeld in mij op te roepen. Hoe

verhield mijn interpretatie zich tot de werkelijke gebeurtenissen? Ik herinner mij dat ze de volgende dag ruzie hadden over het vele drinken van mijn vader. Hij verweet haar ordinair gedrag bij het afscheid. Mijn zusje en ik zaten er stilletjes bij, wij dronken jus d'orange. ‘Ik kan net zo goed weggaan als ik me niet meer kan uiten!’ riep mijn vader pathetisch, terwijl de drankzuchtige kater grommend in zijn schoot lag. Daar had je het weer: weggaan, achterblijven. Zij kusten elkaar na afloop van de ruzie en glimlachten teder naar elkaar. En ik voelde mij treurig.

Zoals gezegd werd hij op het feest van zijn broer verschrikkelijk dronken en hij bewees niet alleen dat Napoleon nooit had bestaan maar verklaarde en passant dat ook Hitler niet meer was dan de fictie van een paar overspannen joden. Het werd een beetje stil, de pianist zette luid hummend een carnavalsschlager in, mijn vader ging zitten, steunde zijn hoofd in zijn handen en zijn ogen vielen dicht. Maar daarvoor, toen Napoleon nog niet was uitgerukt, nam hij mijn moeder in zijn armen, en zij legde haar handen in zijn hals.

Nu ik dit terugzie, in deze kamer, waar het koud wordt, omdat de nacht voortgaat, terwijl mijn vader, zelfs als wij iets te bespreken hadden, dat niet zou kunnen, denk ik dat zij beiden dachten: waarom wilden wij bij elkaar wonen en kinderen maken, waarom hebben wij ons leven volgestouwd met dingen die wij stuk voor stuk zullen verliezen. En: blijf bij mij, maar je blijft niet, een van ons gaat het eerst. Het is onaanvaardbaar, maar het gebeurt. Je

had nooit mogen komen, en toch kwam je, en wij wisten beiden zeker dat het voorbijging, en het was net of wij ons dat pas na een aantal jaren begonnen te herinneren.

Hij had haar nooit losgelaten. Maar wat kon hij nu nog anders doen dan de dingen die haar ooit hadden toebehoord, om zich heen uitstallen? Ver van iedereen, op een plaats die wie weet hoeveel voor hem betekende in de herinnering van zijn prille jeugd.

Misschien had hij er 's avonds in zijn eigen werkkamer over zitten nadenken hoe hij zijn eigen latere geschiedenis zou moeten veranderen. De zwarte strepen van te veel afdraaien eruit halen. De oneffenheden gladstrijken. De mooie momenten eruit knippen, zoals filmoperateurs doen, ten bate van hun eigen collectie. En dan zou je de doden weer kunnen opwekken en een andere kant opsturen. Ver weg, waar je hun sterven niet meer hoeft mee te maken. De ouderdom veranderen in jeugd. Jeugd fixeren. Ja, als dat allemaal eens kon.

Maar de koning zat aan tafel en dat van die jonge maîtresses was allemaal onzin. Hij sloot zijn ogen en toen hij die even later opendeed, lag er een groot open veld aan zijn voeten, helemaal voor hem alleen.

augustus/oktober '73

Bitter & zoet

De eerste keer dat ik haar tegenkwam, leunde Angie Hoffman tegen een muur van stevig bordkarton. Zij hield een spiegeltje voor haar gezicht en met een wijsvinger veegde ze make-up over haar wangen, maar ik zag meteen dat ze gehuild had, en flink ook. Ik had haast en liep al een kwartier lang de regisseur Gustaaf Temming te zoeken, met wie ik omstreeks deze tijd een afspraak had.

Toen ik vlakbij Angie was (die toen volslagen onbekend was, zodat ik ook haar naam niet kende) floot iemand achter mij schel. Zij liet het spiegeltje zakken, keerde zich om, snikte nog een keer hartgrondig en vertoonde vrijwel op hetzelfde ogenblik een stralende glimlach.

Angie Hoffman was op dat moment een edelfiguurante. In de film die Temming onder handen had, speelde zij haar eerste kleine rol, als vrouw van een beruchte inbreker. Toen de man, om wie de film draaide, thuiskwam na een geslaagde uitbraakpoging, zag het filmpubliek haar voor het eerst, terwijl zij het echtelijk bed deelde met een vriendelijke neger die in drugs handelde.

Haar rol in Temmings film was daarmee ook bijna beëindigd. Met een verschrikte, maar lenige beweging, sprong zij uit het bed, waarin de neger een beetje zielig bleef liggen.

Ik heb deze passage later nog een aantal keren terug-

gezien.

Bij de eerste hervertoningen lette ik natuurlijk voornamelijk op de opwindende uiterlijkheden: de opzwaai van haar borsten en de achteloze wijze waarop ze haar hand voor haar venusheuvel bracht. Die laatste beweging had zij moeten instuderen, want, zoals Temming in een interview liet zetten ‘zelf zou ze niet op de gedachte zijn gekomen, jongen’.

De vijfde en de zesde keer begon ik op andere dingen te letten. Op haar hoofd bijvoorbeeld, dat een beetje scheef hing. Als je goed keek, was het net of ze tijdens de opname luisterde tot de regisseur haar toe zou roepen haar hand op de gewenste plaats te leggen en hem daar te houden. Er stond een beetje spuug op haar lippen en van schrik was weinig sprake. Ze stond verwonderd naar haar echtgenoot te kijken en het lukte haar niet schrik in haar ogen te toveren. De inbreker schreeuwde een verwensing, en zij keek hem aan alsof ze zeggen wilde: ga maar op mijn plaatsje liggen lieveling, dat is nog lekker warm, en ze vergat dat daar die neger lag, ze stond op het punt in lachen uit te barsten om de belachelijkheid van de situatie, waarin haar man ‘verdomde vuile teef’ tegen haar riep, op een manier alsof hij dat op repetities van de gedetineerdentoneelclub vele malen had geoefend. Er stond haar eigenlijk niets anders te doen dan even lichtvoetig als daarnet de kamer en de scène uit te lopen, maar door de truc van de cutter werd zij er in een volgende shot weer bijgehaald, en daar kreeg ze een oplazer tegen het hoofd van haar misdadige levensgezel.

Die laatste scène moest een aantal keren worden

overgenomen. Zij dook namelijk steeds zo behendig weg, dat hij tenslotte als een dolle op haar begon in te slaan. Dit was allemaal volgens het draaiboek en hij mocht haar natuurlijk niet hard raken. Toch ging de scène steeds niet geheel naar Temmings zin. De zesde keer, toen de acteurs er behoorlijk genoeg van begonnen te krijgen, struikelde de echtgenoot tijdens de achtervolging van zijn vrouw en het ogenblik daarna lelde hij haar uit alle macht tegen het aanrecht. Dit keer was de opname naar wens van de regisseur. Angie viel werkelijk en begon echt te huilen van pijn. Zij rende naar de kleedkamer. Meteen daarop wilde ze de studio verlaten, maar ze bedacht zich bij het muurtje waar ik haar zag staan, en toen haar tegenspeler haar floot, holde ze terug, want haar woede was alweer gezakt.

Angie heette in werkelijkheid Ingrid, maar die naam vond ze niet bij haar filmcarrière passen, en dat op een moment dat ze nog haar eerste test moest afleggen. De rol in Temmings *Onderwereld* was haar debuut; de film werd tamelijk gunstig besproken, met lovende woorden voor de ‘snelle actie’.

Slechts een enkele recensent had tijdens de persvoorstelling ook naar de dialogen geluisterd, uitgesproken door de Nederlandse kampioen karate en de exwereldkampioen judo, gesecondeerd door enkele acteurs die nergens kampioen in waren.

De film kwam zonder moeite uit de kosten.

Angie's optreden haalde nauwelijks de recensies. Slechts in een enkele provinciale krant werd aan haar naaktheid een regeltje gewijd, zonder dat haar naam

gehecht werd aan haar lichaam. Spoedig kwamen er nieuwe speelfilms waarin zij onbeduidende rolletjes kon gaan vertolken en daar tussendoor werd zij door een aantal modefotografen ingezet, zodat zij ook nog geld verdiende.

De films die Temming na zijn *Onderwereld* maakte, zagen er professioneler uit, en er viel daarom minder onbedoeld te lachen. Die scène bij voorbeeld waarin Angie met haar neger in bed werd betrapt, veroorzaakte in de zaal waar ik hem voor de eerste keer zag een enorme hilariteit. Bij het wegslaan van de dekens werd het filmpubliek een flits getoond van een geheel uitgeblust en verschrompeld zwart geslachtsdeel, door de Filmkeuring kennelijk als 'kunst' bestempeld en daarom niet weggeknipt, en naar de opmerkingen te oordelen die ik om mij heen hoorde, stemde dit tot grote voldoening. Het is nu niet meer goed mogelijk de scène te bekijken zoals in 1964. Alleen het zeer bescheiden naakt was toen al een sensatie. Angie is op dit moment niet meer los te denken van het succes dat zij uiteindelijk met filmspelen bereikte. Toch keek ik ook toen al met extra aandacht naar haar optreden, want ik had haar een paar maanden daarvoor zien staan en als het ware door de scène heen zag ik mij lopen over het terrein waar zij zich op dat ogenblik niet minder ongemakkelijk voelde dan ik.

Op dit punt gekomen, moet ik een principiële kanttekening maken bij de artikelenreeks die Mona Robbins over haar schreef in de *Los Angeles Review* van 12 januari tot en met 16 februari 1974. Het gaat Robbins er feitelijk om, aan de hand van een biografie van een bekende filmpersoonlijkheid, een aan-

tal algemene opmerkingen te maken over wat mensen ertoe drijft zich onder de koudwaterstraal van de wereldpubliciteit te begeven. Nu is het, zeker voor een Nederlander, interessant te lezen op welke wijze Angie's filmjeugd wordt weergegeven, want daarover bezit Robbins weinig persoonlijke gegevens. Het is daarom meteen tamelijk stupide dat de schrijfster het niet kan nalaten achteraf Angie's toekomst te voorspellen uit summiere gegevens omtrent haar afkomst.

Angie is enig kind. Ruim een jaar voor haar geboorte raakte haar moeder zwanger, korte tijd voordat de oorlog uitbrak. Via relaties kon de vrucht op medisch verantwoorde wijze worden afgedreven. Waarom? Wisten haar ouders dat de oorlog eraan kwam? Toch komt er in '41 wel een kind. Betekent dit dat de schok van de oorlog geen lange nawerking had? Robbins ziet het anders: ‘Haar moeder voorvoelde waarschijnlijk dat Angie bijzonder zou zijn, een apart kind dat alles in zich had om uit te stijgen boven anderen.’ Ook de krankzinnigheid van Angie's grootmoeder wordt aangevoerd als bewijs dat zij onder een heel speciaal gesternte was geboren, ‘net als alle andere opvallende mensen, kunstenaars in het bijzonder, die niet genoeg hebben aan de wereld zoals die op hen afkomt. Zij willen zichzelf voorgoed aan die wereld toevoegen. Zij willen de wereld in zichzelf weerspiegeld zien. Is dat niet de positieve zijde van het abnormaal zijn? Dat aandringende superego, dat toch ergens in geworteld moet zijn.’

Daar stond het superego, nasnikkend tegen een kartonnen wand. En ik raakte in verwarring, hoewel ze

niet mijn hulp inriep. Ik wou onmiddellijk naar haar toegaan, maar ik begreep dat zij mij een opdringerige smeerlap zou vinden, en bovendien wist ik niet goed hoe ik haar moest aanspreken.

De tweede keer dat ik haar tegenkwam, was op een zondagavond in De Oude Herberg. Ter gelegenheid van het komende filmfestival in Arnhem, had ik mij een week lang rotgewerkt op een artikel over Buñuel, en ik was erin geslaagd pagina's vol te schrijven met analyses van zijn films, waarvoor ik naar Parijs had moeten reizen om ze te zien. Tijdens het schrijven overkwam mij steeds frequenter het opwindende gevoel dat ik iets unieks aan het opschrijven was, een van die zeldzame rechtvaardigingen van mijn bestaan. Dat viel dus tegen, toen ik overlas wat ik had opgeschreven. Meestal moet ik een stuk een paar keer herschrijven, maar staan de essentialia na twee keer op papier. Dat was nu niet het geval. Er stond een open deur in woorden. Het waaide. Ik trok mijn jas aan en ging de mislukking vergeten. Nadat ik een half uur in het café had doorgebracht, was er nog geen kennis opgedaagd. Ik at een portie bitterballen en cultiveerde een kwade dronk. Toen kwam zij binnen met twee kerels. Die kende ik niet uit het filmwereldje. Zij was tamelijk luidruchtig, liet merken dat zij er was, maar daar hoefde zij niet voor te schreeuwen. Ik kon mijn ogen met moeite van haar afhouden. Hoewel zij zich naar mijn smaak ordinair gedroeg, straalde zij toch de lieftallige belofte uit die bij mij steeds meer onder de drank kwam te staan. De mannen bestelden allebei om het hardst eten en

drinken voor haar, die twee waren helemaal gek van haar, en zij waren vast niet van plan haar met elkaar te delen. Angie besteedde aan allebei evenveel aandacht. Het ging er maar om wie de draak voor haar zou verslaan.

Robbins leert ons dat Angie er geen bezwaar tegen gehad zou hebben om met allebei naar bed te gaan, in ruil voor toegang op een hogere maatschappelijke trede. Maar wat zegt dat? Robbins laat, in haar modieuze onthullingsmanie, de heldin ook uit haar mond stinken, via een verdachte getuigenis, en zij uit zinnen als: 'In Prestons laatste film, *Wild thing*, veroorzaakt zij een welhaast metafysische gewaarwording bij het merendeel der filmcritici. Omdat zij haar eigen rol niet heeft begrepen, speelt, nee *is* zij op naïeve wijze het verscheurde leven van een heilige, in de betekenis van Genet.'

Ik zat, nog ver van deze uitleg, op mijn barkruk en dacht erover of ik zou durven het luidruchtige drietal te verzoeken het wat kalmer aan te doen. Angie kon geen minuut stilzitten, ze dronk achter elkaar verschillende glazen whisky en zo hoefde ik me spoedig niet eens meer op haar woorden te concentreren om die te verstaan.

Ik schrijf dit neer en er zit alsmaar sneeuw in de lucht. Nog meer sneeuw, want de tuinen zijn al wit. Auto's draaien slippend om hun as. Ik ken dat gevoel van stuurloosheid. Op dit ogenblik word ik er sterk aan herinnerd.

Toen Angie en haar begeleiders het café verlieten, ging ik ze achterna. Mijn knieën voelden enigszins

slap aan en een ogenblik dacht ik dat de straat glad was. Op het Spui verdwenen Angie en haar vrienden in een taxi, die snel wegreed in de richting van de Leidsestraat.

Ik bleef hen staan nakijken en dacht na over de woorden die ik had opgevangen. Daarbij waren schampere opmerkingen aan het adres van Temming. Gierend van het lachen riep ze dat hij nog veel meer was uitgedroogd dan de farao die hij in een reclamefilmpje met een flesje Hero uit zijn sarkofaag liet klimmen. Zij stak haar hand uit en woelde de man tegenover haar door zijn baardje. Hij liet zijn hoofd zakken, als een kat, tilde het daarna weer op en glimlachte naar haar.

'Ik weet wat je denkt!' riep Angie.

Dat wisten we allemaal.

Een jaar later, nadat zij in verscheidene reclame-spots was opgetreden, werd zij pas werkelijk ontdekt. Voor het filmpubliek was zij toen al een bekend personage, omdat de aard van haar verschijnen in een aantal van die filmpjes nogal opvallend was. In haar meest geciteerde reclameboodschap tekende zij een tampon met geronde bovenkant op een spiegel en verklaarde vervolgens, met ingehouden gegiechel, dat die ronding het ei van Columbus was, 'nou dat snap je toch wel zeker'. In een ander filmpje zagen we haar in een duur uitgevoerd nachtgewaad met een baby op schoot, tegen wie zij enkele zoete, zij het uit de mond van een kinderloze copywriter gevloeide zinnetjes prevelde. In het moederschap dat zij symboliseerde, lag ook weer uitsluitend de nadruk op de handelingen

die eraan voorafgingen. Zij deed dat niet met opzet. Je kon zien dat zij haar best deed de onmogelijke tekst zo natuurlijk mogelijk uit te spreken. Op schappen achter haar stonden tientallen potjes babyvoeding. Baby zelf stak zijn handjes uit naar haar borsten. Hoelang hadden ze daarop zitten wachten onder de hete lampen?

Toch maakte het voor de indruk die zij maakte niets uit dat de tekst die zij moest uitspreken en de ambiance waarin zij optrad, belachelijk waren. Iedere keer dat ik een van de filmpjes terugzag, werd zij aantrekkelijker en ook viel mij steeds meer een zekere hulpeloosheid op in haar blik, zodat ik mij wel door het doek wilde begeven om haar bij te staan.

Buiten het reclamewerk had zij in vrijwel iedere Nederlandse speelfilm een rolletje. Er bestaat een foto van haar waarop zij samen met een aantal andere meisjes in een studiodekor gefotografeerd is. Zij zit vooraan, in kleermakerszit, en lacht ontwapenend. De andere meiden, naar wie ik zonder twijfel zou omkijken als ik ze op straat tegenkwam, proberen iets fataals in him blikken te leggen, en het lijkt er daarom op alsof ze stuk voor stuk een dodelijk gezwel onder de leden hebben.

Angie zit daar het rustigst van allemaal. In werkelijkheid weet zij zich misschien geen raad van de zenuwen. Maar daar hebben wij niets mee te maken als we naar haar kijken. Mona Robbins vermeldt dat zij in die tijd dikwijls nachtmerries had, waarin zij op de vlucht moest voor een kudde wilde paarden. ‘Zij viel gemakkelijk in slaap, maar alle angsten, die zij zichzelf nauwelijks bewust was, maakten van haar geest

een spookhuis, waar je niet na drie minuten giechelend en omarmd door je partner weer uitkomt.' Vertelde zij dat zelf aan Mona? Misschien wilde zij zich interessant voordoen. En misschien was alles nog veel erger. Op die foto lacht zij. En in haar films wekt zij de indruk afkomstig te zijn uit een wereld die sprekend lijkt op de onze, alleen hebben ze het vuil eruit gezeefd.

Tijdens een van de opnamen voor een nieuwe versie van de tampon-film, waarover een woedende column was verschenen in De Telegraaf, ontmoette Angie Hugo Driessens, die net van de filmacademie was en wachtte of hij subsidie zou krijgen voor zijn korte film *De commandant*. Toen de subsidie afkwam, vroeg hij Angie voor de hoofdrol. *De commandant* kreeg schitterende kritieken, en ging zelfs een paar weken in het voorprogramma van De Uitkijk. Daarna begon Driessens aan zijn eerste grote project, naar de succesroman *Het onweer*, van Peer Wolder. In deze roman gaat het om een gezelschap dames en heren die om wille van een tennistoernooi voor veteranen, zijn samengekomen in een clubhuis. Enfin, het begint te onweren, het toernooi wordt onderbroken, en de spelers raken met elkaar in gesprek. Een van de dames heeft een dochter meegenomen, die de aanwezige heren stuk voor stuk volkomen uit het lood brengt. Getroffen door haar volkomen spontaniteit en haar fysieke onbevangenheid, beginnen zij haar een voor een in te palmen, waarbij hun onvolkomenheden onbarmhartig aan het licht komen. In de film leidt deze passage tot gedeeltelijke ontkleedpartijen van alle betrokkenen, en grotendeels gesuggereerde

seksuele handelingen, soms uitgevoerd door een solerende heer. Het verhaal in boekvorm is soberder; in de tekst gaat het allereerst om de spanning die het meisje, Martha, teweegbrengt. De wereld raakt vol verwachtingen en mogelijkheden voor troost. Maar uiteindelijk moeten die uiteenspatten. De verlangens die Angie in haar rol van Martha bij mij wekte, worden treffend vertolkt in de oorspronkelijke tekst. Om beurten bekennen de mannelijke medespelers him behoefte het speelse en grappige meisje te beminnen. Maar zij zal hen allen ontglippen. Weliswaar gaat zij vrijwel in het openbaar (en toch, in de film, hoezeer in het verborgene) naar bed met de rijkste kerel van het gezelschap, maar dat verandert alleen deze wrakkige minnaar. Angie zelf blijft omgeven door tederheid. Het gezelschap om haar heen gaat de mist in. En dat allemaal omdat zij een koket spel met hen speelt, soms ongewild, maar niet volkomen onbewust. Zij vernedert zichzelf door zich te laten naaien, maar dat raakt haar niet en de anderen, die elkaar groteske verwijten beginnen te maken, worden erdoor opgeladen met schuld, waarvan zij allang heeft bewezen dat die niet hoeft te bestaan. Het verlangen dat haar optreden gewekt heeft, bereikt in het laatste hoofdstuk een tragische climax. De tennissers begrijpen dat zij zullen sterven zonder één aardige partij gespeeld te hebben. Him herinneringen aan geslaagde veldtochten zijn aangetast. Het is, ja het is net een film die blijft steken en verbrandt. De bruine vlekken lopen over het doek. En alleen het beeld van het meisje blijft hangen.

Het onweer had een heel demonische film kunnen

worden. Maar de producer eiste van de regisseur dat het een publieksfilm diende te worden. Wolders boek heeft een aantal grappige kanten, ruwe humoristische scènes tussen in him normale doen geacheveerde mensen. Helaas legde Driessens op deze uiterlijke gevolgen van de innerlijke ontreddering de volle nadruk. Daarbij voegde hij op voorstel van zijn scenarioschrijver een aantal droombeelden in, waarin de mannen laten zien op welke wijze zij het meisje voor hun diverse doeleinden zouden inzetten. Dat leidt tot zwaar aangezette effecten. Maar zij is niet kapot te krijgen! De toeschouwers staan onherroepelijk aan haar kant, het is soms net een sportwedstrijd, met als inzet haar vertroostende liefde.

De film werd door de kritiek de eerste volwaardige Nederlandse speelfilm genoemd. Angie's naam was gemaakt. In de film zong zij een liedje, dat een hit werd. Zij tokkelde op een gitaar, die een ander voor haar bespeelde. Het was een slecht liedje, gemaakt door een dichter die voortijdig in het songwezen was gegaan. Maar wat ze ook zong, wij die de plaat kochten verstonden:

van jou houd ik van jou van jou
van jou alleen van jou

In Cannes kreeg de film vier maanden later een matige pers, maar Angie Hoffman werd onmiddellijk omgeven door de internationale filmgemeenschap.

Zij werd geboren in 1941. Haar vader was burgemeester van enkele gehuchten in de Achterhoek. Tijdens de oorlog bleef hij op zijn post, terwijl hij zich in zijn vrije uren met het verzet bezighield. Toen

Angie bekend begon te raken, werd zij vaak ‘de burgemeestersdochter’ genoemd, hoewel ze haar afkomst zoveel mogelijk geheim had proberen te houden. Haar vader stierf toen zij tien was. Daarna verhuisde zij met haar moeder naar een boerderijtje in de buurt. Mona Robbins, die met haar weinige gegevens over Angie's jeugdjaren moet woekeren, plaatst haar kinderjaren in een wat gekleurd daglicht. Zo suggereert zij dat de vader zich naar een vroege dood toewerkte door in en na de oorlog op kleine schaal te frauderen. Hij verschafte een paar aannemers vergunningen die hij, strikt genomen, niet had mogen afgeven. Een van deze aannemers, met name door Robbins genoemd, is nog in leven. Hij is een stugge, oude man die zich naar zijn zeggen ‘onze burgemeester’ nog goed herinnert en na sterke aandrang een verhaal vertelt over een verzetsdaad waaraan ik geen touw kan vastknopen. Om de passage van Robbins, die ik voor hem vertaal, lacht hij honend en daarna krijgt hij een vuurrode kop van woede. Een bezoek aan de voormalige burgemeesterswoning levert ook al weinig op. Het plafond is schitterend betimmerd, en er zit een fraaie, zwart marmeren badkamer in het huis, daterend uit de tijd dat Angie daar nog met haar ouders woonde. Dat kon de burgemeester niet betalen van zijn salaris, en hij noch zijn vrouw stamt uit een vermogende familie. Over de oorlogsbelevenissen van de stille verzetsman blijft Robbins even vaag als de aannemer, die mij verder heel omzichtig te woord staat. Toch kun je bij iedere zin die zij neerschrijft een wending verwachten waarin zij haar personage voorgoed neer-

sabelt. Angie zelf herinnert zich niets van de oorlog. Ook zijn weinig uitspraken van haar bekend over haar familie, behalve over de dood van haar vader. Een keer liet zij zich ontvallen dat zij thuis zo gezellig kerst vierden en dat haar vader dan de armen herdacht, die in de bittere kou buiten zwierven.

Deze opmerking lijkt zo weggelopen uit de jaarlijkse kerstviering van de zondagsschool, waar zij als eerste dochter van het dorp natuurlijk vooraan zat.

Angie's jeugd komt via Robbins tot ons in clichés. Zij claimt in een interview dat ze erg eenzaam is geweest, alsof ze zich daarmee als kind in een uitzonderingspositie zou plaatsen, en over de dood van haar vader zegt ze ‘Ik dacht dat de wereld verging’, en zo bedekt zij het lijk van de man met een nieuwe platitude.

Toen zij een jaar of vijftien was had haar moeder weinig meer over haar te vertellen. Omdat haar lichaam juist in die tijd tot begeerlijke proporties uitgroeide, duurde het niet lang meer of de dorpsoudsten stelden omgang met haar gelijk aan hoererij.

Het is verleidelijk op grond van deze gegevens een soort Assepoester-saga om haar heen te weven. Overigens schijnt ze vooral zelf in gesprekken met Amerikaanse journalisten nadruk te hebben gelegd op de bittere jeugd waarin zij zat opgesloten. Maar de werkelijkheid is anders. Angie glijdt zonder al te veel conflicten met de buitenwereld door haar puberteit. Terwijl je van een zo tragische persoonlijkheid zou verwachten dat zij ten einde raad op haar vijftiende met haar eerste vriendje in bed huiswerk ligt te maken, trekt zij, volgens een eigen verhaal, geregeld met

een vriendin het bos in om varens en paddestoelen te verzamelen voor de biologieles. Uiteindelijk is alles wat betreft haar werkelijke ervaringen speculatie.

Robbins vertelt ons, met ingehouden pathos, dat Angie op zeventienjarige leeftijd ontdekte dat ‘mannen ook nog anders kunnen zijn dan vervelende pestkoppen of slijmerige briefjesschrijvers met een slechte stijl’ (vooral de laatste toevoeging is treffend). Dan immers begint zij de harde smashes te bewonderen van de een of andere jongen uit het eerste volleybalteam van de school. Zij bewondert hem, hij is een erkend idool. ‘En hoe opwindend was het met hem langs de school te lopen. Verwonderde zij zich er niet over dat hij zich ook voor haar interesseerde? Hoe ver was zij in dat stadium? Wist zij hoe begeerlijk zij was? Op dat moment daalde er een engel neer die haar influisterde wat zij op het gebied van zelfkennis nodig had. Natuurlijk, niets is gemakkelijker dan een engel op te voeren als deus ex machina der schoonheid. Maar Angie was juist in die dagen bijzonder religieus, en het moet haar verrast, zelfs ontsteld hebben toen zij begreep hoezeer zij elke man naar haar hand kon zetten. Later maakte ze een overvloedig gebruik van dit inzicht.’

De engel van Mona Robbins moet Angie trouwens nog wat meer dan zelfkennis hebben ingefluisterd, want de eerste de beste avond laat zij haar volleybalspeler handelingen toe die haar religie strikt heeft voorbehouden aan getrouwde vrouwen.

Veel van de publieke kennis omtrent Angie is gegrond op de artikelen van Robbins. In dit werk wordt zij geregeld sprekend ingevoerd; dialogen uit

de tweede hand zijn met grote vaardigheid over de pagina's verspreid. De aflevering van 2 februari is voornamelijk gewijd aan een interview met Herbert Koch die, voordat hij met Angie trouwde, gedurende vier jaar vrijwel alle scenario's en dialogen voor haar films schreef. Robbins is op het niet onintelligente idee gekomen dat een schrijver waarschijnlijk interessante gegevens over een ster kan verschaffen, vooral als hij een soort lijfschrijver is. Van Koch evenwel vernemen wij niet veel anders over Angie dan een aantal anekdotes over de tijd dat zij samenleefden. Daarbij praat hij af en toe vertederd over haar, als over een klein meisje. 'Je wilde haar soms over haar hoofd aaien, als je haar zag zitten, doodmoe, onuitgeslapen, ongeschminkt. Maar kwam je dichterbij, stak je je hand uit om haar aan te raken, dan wist je dat je moest oppassen door de manier waarop ze je aankeek, en je wou niet meer alleen haar voorhoofd aanraken, maar alles, begrijp je, om haar te laten zien dat jij de baas was, dat ze maar beter geen letter in jouw tekst kon veranderen, en tegelijk, hoe gaat dat, zou je je hele leven aan haar vertellen, omdat niemand ooit zo aandachtig naar je had geluisterd. Zij luisterde wel altijd via een omweg. Ze keek of jouw ellende overeenkwam met die van haar. Als dat zo was, kon je alles van haar gedaan krijgen. "You knew you could hit her jackpot."'

Koch verschaft nogal wat aardige technische details over het schrijven voor film, de verhouding regisseur-producer, de relatie tussen ster en regisseur en schrijver. Maar werkelijk belangrijke inlichtingen geeft hij niet prijs, waarschijnlijk voornamelijk om-

dat Mona Robbins niet voldoende doorvraagt. Toch maakt Koch een opmerking die haar een kans voor open doel biedt door te stoten naar de waarheid. ‘Hoe vindt u haar als actrice?’ vraagt M.R. ‘Ik vind haar geweldig’, antwoordt Koch. ‘Maar kan ze ook *acteren*?’ wil M.R. vervolgens weten. ‘Kijk zelf maar’, antwoordt Koch, en dan komt het, ‘hij aarzelt een ogenblik’ en vervolgt: ‘Acteren is misschien een onjuist woord. Ik bedoel dat zij niet een rol speelt in de normale betekenis van het woord. Het is een soort gemiddelde tussen zichzelf zijn en een rol spelen. Ze speelt de rollen die op papier staan, maar niet willekeurig iedere rol. Zij moet delen van zichzelf in die rol herkennen, het liefst nogal gechargeerd. Zij moet dus als het ware verplicht zijn meer uit te drukken dan zij in haar gewone leven gewend is, of eigenlijk: durft. In die gevallen is zij op haar best. Ik kreeg er handigheid in haar rollen zo te schrijven als ze graag wilde.’

Mona Robbins is vervolgens niet gaan kijken wat er op papier stond. Wel haalt zij een ander interview aan, waarin Angie vertelt waarover zij en Koch steeds vaker ruzie kregen: ‘Hij liet me altijd maar hetzelfde zijn’, vertelde ze. ‘Ik raakte mezelf steeds meer kwijt.’

Voor mij ligt een van Kochs scenario's.

De enigen in Hollywood die het geestelijk eigendom hebben over het werk van om het even wie, zijn de geldschieters. Wanneer een film hen niet bevalt, breien ze er desnoods een door henzelf bedacht nieuw einde aan, dat ze door een andere regisseur

laten vervaardigen. Koch kon, met andere woorden, verzinnen wat hij wou, soms kwam er een kras door en andere keren een krasje. Dat wil niet zeggen dat alles wat hij maakte werd veranderd. Hij wist natuurlijk op een gegeven ogenblik ook wel wat zijn bazen (waaronder de regisseur) zouden accepteren en wat niet. Angie speelde de rollen die hij creëerde met grote overgave, en dat waren dus rollen die, hoe interessant ook, binnen de aangegeven kaders vielen. Toen jonge filmers opeens kansen en succes kregen en relatief goedkope films maakten, die door de poenige mentaliteit der producers nog maar korte tijd geleden zouden zijn afgewezen, wilde Angie niet meer op de beproefde manier werken. Deels verklaart dit haar komst naar Europa in 1971.

Nu het scenario van Koch.

Hoewel *Het onweer* door de internationale filmpers als een mislukking werd beschouwd, werd het verhaal zelf over het algemeen interessant gevonden. In haar tweede Amerikaanse film, *Missile XP*, grijpt Koch er gedeeltelijk op terug, al is dat misschien toeval. Een groepje toeristen raakt bij de Grand Canyon (ruige omgeving, schitterende fotografische mogelijkheden, huiveringwekkend natuurgeweld) verzeild in een onweer. Zij vinden een rotshol waar zij bang bij elkaar schuilen. Twee van hen gaan op onderzoek uit en ontdekken achterin de grot een wentelbare steen. Deze geeft toegang tot een onderaards gebied waar een internationale bende bezig is met de ontwikkeling van een wapen dat de wereld aan hun voeten moet brengen. Een duidelijke actiefilm met, vanzelfsprekend, James Bond-effecten.

Angie speelt de vrouwelijke held, op wie de opperschurk verliefd wordt, hetgeen tot zijn ongeluk en uitschakeling leidt. Aan Angie's lichamelijke elasticiteit werden hoge eisen gesteld. Daarbij moest zij begeerlijk blijven en ontwapenend. Het kwam erop neer dat zij van tijd tot tijd de camera in keek en met haar tong langs haar lippen ging, en in de kleine buurttheatertjes in vieze, gure steden, gingen mannetjes in veel te ruime pakken plotseling op zoek naar hun zakdoek, die zij pas na veel omzwervingen te pakken kregen.

De film werd, in de eerste plaats in Frankrijk, ontvangen als een onverwacht komisch hoogtepunt in 1966. Je kon er erg om lachen en je tegelijk verlustigen aan Angie, terwijl de kleintjes onder ons in verterende spanning de dreigende ondergang van de heldin zaten te verbijten.

Angie had weinig dialoog in de film. Maar toch is het succes, afgezien van de grappige situaties, niet uitsluitend afkomstig van haar in alle standen gefilmde lichaam. Zij spreidde een hoeveelheid onschuld tentoon, en in het moderne sprookjesland, waar het woord ‘vernietiging’ als een Grinning Cat in de bomen hing, leek het alsof zij om onze genegenheid vroeg. Natuurlijk wilden wij haar die geven, zonder dat wij de knipoog die zij ons tegelijk toezond, konden misverstaan. Angie viel bovenop de sentimenten van haar toeschouwers. Het leek soms of zij in de opperste verwarring verkeerde, of zij echt bang was dat de reuzenpoppenkast waarin zij meedeed toch aan het einde echt zou blijken te zijn. Dit laatste had Koch geaccentueerd door haar enkele

uitspraken in de mond te leggen over het voortbestaan van onze wereld, en haar eigen onbeduidende positie daarin.

Illustratief voor haar houding, is een scène in de grot. Angie is bij de groep terechtgekomen nadat aan haar verloving een eind is gekomen. Aan belangstelling van potentiële nieuwe verloofdes al direct geen gebrek. Een wat oudere heer, die verderop in de film in kokend water zal omkomen, zegt tegen haar:

'Ik heb het idee dat je iets dwars zit.'

Angie antwoordt:

'Ik vind het niet prettig om andere mensen lastig te vallen.'

De oudere heer roept in onze naam:

'Als je denkt dat je leven gevaar loopt, dan is het misschien het beste met jezelf in het reine te komen en je problemen uit te spreken.'

Zegt hij dat? Fout! Koch weet wel beter:

'Ik zou me schamen als ik je niet zou proberen te helpen', zegt de aardige heer, en hij spreekt deze woorden in naam van alle filmkijkers. Die zitten toch al op hete kolen van nieuwsgierigheid: wat is er met dat lekkere stuk aan de hand?

Dit lekkere stuk buigt haar hoofd en de oudere heer streelt haar over haar voorhoofd. Dan kijkt zij op en glimlacht naar hem en in haar ogen staan tranen. Dat wil zeggen: door de belichting en door de camera-instelling, en omdat haar gezicht zo reusachtig vergroot in close-up tot ons komt, wordt haar sentimentele devotie aan de treurigheid ons in de ogen gewreven. Zij is zo lief en toch gaat het haar niet naar wens. En zij is flink en sterk en wil die oude man, die

bang is voor onweer, niet nog meer van streek brengen door het vertellen van haar tragische levensgeschiedenis, die een voorlopig dieptepunt bereikte toen haar schatrijke verloofde uit haar leven verdween, na interventie van zijn jaloerse moeder.

Superbe kitsch? Waarom raakten zoveel kijkers daardoor van hun stuk? Is dit soort banaliteit de werkelijke inhoud van haar leven, dat Herbie Koch zo goed aanvoelt dat hij het kan *verhevigen*?

'Ik wil u niet vervelen', zegt Angie in het licht van een flakkerende kaars (vertel nou, vertel!).

'Toch wil ik wedden dat je verhaal me wat afleiding geeft!' roept de oudere heer jolig.

De besluitvaardigheid die Angie in de films die Koch voor haar schreef, tentoonspreidt, vertoont veel overeenkomst met haar manier van optreden in haar leven, tijdens haar eerste tijd in Hollywood. Verschillende malen zette zij een situatie naar haar hand of nam zij maatregelen die haar gezelschap in verlegenheid brachten. Bekend is het verhaal over een bezoek aan de jaarbeurs van Detroit, welke zij zou openen. Een half uur na afspraak arriveerde zij in gezelschap van haar secretaresse. Zij werd ontvangen door een tiental zenuwachtige heren, en onmiddellijk overladen met bloemen en hartelijke woorden. Terwijl ze naar de ontvangstzaal liep, probeerde een liftjongen het kordon te doorbreken, om haar handtekening te vragen. Dit werd verijdeld door enkele organisatoren, die wisten hoe groot haar afkeer was van handtekeningenjagers. Liftboy afgebekt en Angie opeens furieus. Ze merkte op dat het een schande was

dat een paar opgeblazen oude kerels een jongetje van zestien afsnauwden. Ze maakte rechtsomkeert en liet zich na een wilde taxirit afzetten bij een warenhuis, waar zij een opstopping veroorzaakte, maar toch, onder leiding van de in allerijl uitgerukte aanwezige directieleden, enkele inkopen deed. Kwijlend gadegeslagen door de staf, kocht zij op de lingerie afdeling een zestal broekjes, waarmee ze 's avonds op de voorpagina's verscheen, als een visser die zijn vangst toont na een hengelwedstrijd. Inmiddels werd de jaarbeurs geopend door de voorzitter van de raad van bestuur. Deze slaagde erin alle verwijzingen naar Angie al improviserend uit zijn speech te bannen, op één na: 'En nu, dames en heren, is het mij een eer mevrouw Hoffman te verzoeken...' Daarmee kwam ook hij in de krant.

Eigenlijk maakte zij het zichzelf en de bestuursleden gemakkelijk door weg te gaan. Zij had ook de stoet kunnen laten stilhouden en de liftboy naar zich toeroepen. Dit zou de bestuurderen hebben geblameerd. Zij zouden een standje hebben gekregen van de meest opwindende schooljuffrouw ter wereld. Maar ook Angie zelf zou zich in een ongemakkelijke positie hebben gemanoeuvreerd. Zij had een grote waardering voor mensen die iets bereikt hadden. Ze kon mannen die zich door hard werken en relaties prachtige posities hadden veroverd, niet zo maar voor gek zetten en het effect gadeslaan.

Maar de uitwerking bleef desastreus, en plaatste haar in een hoek waar ze, gezien haar regelmatige flirt met intellect via quasi-diepzinnige uitspraken, niet wilde verblijven.

Besluitvaardigheid toonde zij ook vlak voor haar vertrek naar Amerika. De kranten stonden juist vol interviews met haar. Na haar persoonlijke succes in Cannes had zij een schitterende aanbieding gekregen van Fox, waaraan veel geld vastzat (op geld en succes van anderen verkoop je iedere krant beter). Nu wilde iedereen weten hoe zij tegenover haar toekomst stond, en of ze niet bang was voor de mallemolen waarin ze verzeild was. Een enkeling vroeg haar wat zij over Hollywood dacht, en in het bijzonder over de aldaar veronderstelde seksuele praktijk. Niemand durfde haar rechtstreeks vragen of ze nu ook oude producenten ging afzuigen, en toch was dat de voornaamste vraag waarop de lezers antwoord wilden hebben.

Mona Robbins laat deze laatste Nederlandse oprispingen niet onbesproken, omdat er volgens haar uit valt af te lezen hoe Europeanen denken over de Amerikaanse mentaliteit, die zijzelf weer in geconcentreerde vorm in Hollywood aanwezig acht. Maar behalve deze mentaliteitsanalyse, vernemen wij weinig anders van haar dan dat Angie's vertrek een verkeersopstopping veroorzaakte en dat honderden teenagers haar uitgeleide deden ‘op zo'n winderige Hollandse dag, waarop de molens op topsnelheid heten te werken, maar er zijn niet zoveel molens meer in Holland, en die er staan, die zijn er voor de toeristen. Toch maalden de paar die werkten die dag uitsluitend Hollandse tranen door de sloten.’

Een aardig verhaal. In werkelijkheid vertrok Angie onopgemerkt van Schiphol. En ze ging niet rechtstreeks naar de States, maar nam eerst een vakantie

van veertien dagen in Wales. De opnamen voor haar eerste Hollywood-film zouden op 13 augustus 1965 beginnen, en het contract tekende zij begin juni. De week daarna gaf zij inderdaad bijna de gehele dag door interviews weg, terwijl zij het hele land door werd gezeuld om gefotografeerd te worden. Voor de publiciteit in Amerika trok zij Volendammer kostuums aan, en ze kreeg pijnlijke tenen van het lopen op klompen. Philips-Nederland sloot snel een contract met haar, en dat kostte ook nog een volle dag foto's nemen tussen fruitmixers en lady-shavers en toen ze 's avonds thuiskwam zat er iemand van een geavanceerd vrouwenblad op haar kamer. Aan het einde van de week raakte zij op een feestje verzeild, waar zich een aantal kennissen van haar onledig hield met drinken. Onder het gezelschap bevonden zich nogal wat journalisten, waarvan één haar al eens voor een dagblad had geïnterviewd, maar die haar nu niet lastig viel over haar vak. Angie vond het na een week keihard werken erg ontspannend een avond niet over film en toekomst te hoeven praten. Ze sprak meer over het verleden, dat begon trouwens in zwang te komen. De journalist bracht haar om een uur of twee in zijn auto naar huis. Op het ogenblik dat zij de straat binnenreden waar Angie een tweekamerflat bewoonde, knapte zij volkomen af van vermoeidheid. De journalist bracht haar naar boven, legde haar op bed en liet een arts komen. Later in de nacht, toen zij even wakker was, vertelde zij hem dat zij bang was om alleen te blijven, en dat ze die angst wel meer had. Ze wilde er geen toestanden over maken, maar ze was soms bang dat ze opeens, zonder zicht-

bareaanleiding, dood zou gaan, en als er dan niemand was die haar kon verzekeren dat ze er beter uitzag dan ooit, ja, dan kon ze niets anders doen dan doodstil luisteren naar het kloppen van haar hart, en wachten of de bui overdreef.

Maar zij was zelden alleen.

De man die haar had thuisgebracht, bleef bij haar en wachtte tot zij de volgende dag om een uur of twaalf wakker werd. Hij maakte koffie voor haar en vroeg of ze een eitje wilde. Daarna gingen ze samen nog een uurtje naar bed. In de namiddag besloot Angie dat ze vakantie nodig had. De volgende morgen regelde haar vriend een veertiendaags verblijf in een kleine bungalow in de Welshe heuvels. Zelf was hij daar al eens eerder geweest. Nadat hij een paar opdrachten had uitgesteld, nam hij bij de bank een persoonlijke lening op. Angie belde intussen haar zaakgelastigde en zei hem dat ze een week of iets langer met onbekende bestemming vertrok. De zaakgelastigde werd woedend en bracht haar onder ogen dat zij op het keerpunt stond van haar leven. Op zo'n cruciaal moment is vakantie uit den boze. Wat wilde ze precies? Een internationale carrière opbouwen of nog een paar jaar in iedere Nederlandse film haar borsten laten zien? ‘Ik wil niks laten zien’, zei Angie nukkig. Vervolgens gooide ze de hoorn op de haak. Twee dagen later vertrokken zij en haar vriend naar Wales. Over die veertien dagen bezit Mona Robbins geen gegevens. Feitelijk interesseren ze haar ook niet: ‘Ze haalde veertien dagen diep adem om daarna de sprong te wagen. De Welshe heuvels zijn lieflijk en zacht glooiend en je kunt er wandelen naar plaatsen

waar paarden bijeen staan, klaar voor een onbekommerde rit. Als op een warme dag de avond valt, dansen vliegen in de ondergaande zon, tegen de contouren van de gevaarloze heuvels. Wat heeft zij gevoeld voor die Nederlandse journalist, wiens naam haar niet te binnen wil schieten, maar dat is misschien om hem te beschermen. Waarom liet zij hem, die zomaar in haar leven kwam, precies die veertien dagen uitdienen? Moest hij haar eigenlijk alleen maar helpen haar aanvalsplan te ontwikkelen? Zij glimlacht, als ik dat tegen haar zeg. Misschien is zij haar *Spielerei* wel werkelijk vergeten!'

De journalist speelt in haar Amerikaanse tijd verder geen rol meer, bovendien stonden er minnaars op haar te wachten met velerlei spectaculaire trekken, waaraan de biografe haar hart kon ophalen. Daarnaast mogen wij, wat Robbins betreft, niet vergeten dat een blad als de *Los Angeles Review* uitsluitend lange vervolgverhalen kan opnemen wanneer de lezers iedere week opnieuw onthullende feiten krijgen voorgeschoteld, of fantastische geruchten, die de wereld van de schijn uittillen boven de dagelijkse werkelijkheid. Robbins verwerkt voortdurend niet bewezen 'onthullingen' in haar bewijsvoering en Angie Hoffman wordt door haar handen gekneed tot een elke dag meer verwend kind, voortgejaagd door de grillige nukken van haar ambitie.

Tijdens de veertien Welshe dagen lag Angie niet uitsluitend lui in de door een met rozen begroeide muur omzoomde tuin van hun bungalow. In een huurauto trok zij met haar vriend naar het strand, en eenmaal

bezochten zij de ruïne van een abdij, gelegen in een overdadig groene vallei. Zij liep daar rond tussen de fundamenten van de monnikenverblijven. Het was stil, auto's ontbraken. De wereld was een kuil en hoog boven haar stonden bomen en daarboven was de blauwe lucht. Daar stond zij tussen de overblijfsels van een beschaving waar geen snelheid bestond en geen herkenning van het doek. Eeuwen voor haar bestond deze abdij in een verlaten stuk landschap, met zijn klooster en bedrijvigheid - het centrum van een wijde wereld die je nooit kon overzien, waarin de mens moeizaam van herkenningspunt naar herkenningspunt trok, en hoogstens gingen zijn *ideeën* hem vooruit.

Eind 1973 heeft zij nog eens iets losgelaten over deze veertien dagen, in een interview met Playboy. De interviewer vraagt wat in haar leven het meeste indruk op haar heeft gemaakt. Zij denkt een tijdje na en antwoordt dan de dood van haar vader. De interviewer merkt op dat hij dat best kan begrijpen en dat dit voor de hand ligt. Maar is er nu niet, achter de dingen die je je altijd meteen herinnert als indrukwekkend, iets dat misschien een beetje is weggedrongen en dat toch veel invloed op haar heeft gehad. Zij antwoordt na enig nadenken dat haar leraar wiskunde op school indruk op haar maakte, omdat hij ‘zo groot was, en hij droeg een snor, dat zag je toen niet veel, en het leek of hij de wereld beheerste, al die figuren die hij op het bord tekende. Ik was toen nog maar een kind en ik zat altijd ademloos naar hem te kijken, en toch begreep ik niets van wat hij deed.’ De interviewer vraagt of die leraar later in een van

haar minnaars is weerspiegeld. Maar zij wuift de vraag weg en zegt: ‘Ik dacht aan die wiskundige figuren, op een keer, in Wales, ik was een paar dagen in Wales en we bezochten daar de ruïnes van een abdij. Er was niet veel meer van over. Er lagen alleen de omtrekken van kleine kamertjes en van het schip; wij waren daar alleen, je hoorde er de vogels, en het ruisen van de bomen. Het leek een beetje een geheimzinnige omgeving, net of je in een andere wereld stond. Dat had ik ook vaak als ik naar het schoolbord staarde, ik stond zo buiten wat daar gebeurde. Bij die abdij, weet je, toen dacht ik aan wat ik me in mijn jeugd had voorgesteld. Het stond toen net allemaal op het punt gerealiseerd te worden, en toch bleef het ver van mij, er gebeurde niet werkelijk iets met me, het waren allemaal lijnen op een zwart bord: ze hadden me verteld wat het betekende, en ik wist dus wat het voorstelde, maar ik begreep het niet. Ik wist niet waar het in paste. Nu ik je dit vertel, weet ik opeens weer dat ik daar bij die ruïnes over mijn vaders dood dacht, dus ik denk dat die uiteindelijk ook dit wat ik je net vertelde overschaduwde.’

‘Heb je jezelf los kunnen maken van de dood van je vader?’ vroeg de interviewer.

‘Dingen die voorgoed voorbij zijn’, antwoordde Angie, ‘die maken me altijd bang.’

Het vertrek vanuit Nederland naar het beloofde land, waar sterren in versneld tempo worden afgedraaid, betekent in allerlei opzichten een breukpunt. De verhalen om haar heen kregen internationale allure, en dat betekende dat heel wat mensen die haar

niet gekend hadden, alleen maar *gezien*, kwaad over haar spraken.

Angie pakte de zaken grondig aan. Binnen drie maanden trouwde zij met de acteur Joey McNamara, die naam had gemaakt via een langlopende t.v.-serie van onbestemd signatuur. Dit huwelijk duurde niet lang: een half jaar later vertrok zij alweer uit McNamara's huis, en vroeg echtscheiding aan wegens geestelijke wreedheid.

Hoe wreed was de acteur in werkelijkheid voor haar geweest? Had hij haar gebruikt in een poging zelf aan betere rollen te komen? Hoe moet je je dat voorstellen? Moest zij op onduidelijke feestjes zich de vette glimlachjes laten welgevallen van zijn vriendjes, die ook bij de film speelden, of op min of meer lucratieve wijze connecties onderhielden met de onderwereld? Over McNamara bestaan weinig gegevens. Hij kreeg na zijn rol in die ene serie geen belangrijk werk meer, en dat is ook niet verwonderlijk want hij werd ouder en het genre waarvoor hij stond, raakte uit de mode. Aan Mona Robbins vertelde hij dat hij Angie oppikte toen zij kauwend op een taai stuk vlees in een restaurantje zat te wachten tot zij kon gaan werken. Zij zonderde zich nogal af en was bang de straat op te gaan. Bovendien, zei de acteur, had zij heimwee naar Nederland, waar alles zoveel overzichtelijker was. Zij toonde zich bijzonder opgelucht dat iemand aandacht aan haar besteedde (!), zij gedroeg zich als een ‘blij, klein meisje’, in het bijzonder wanneer Joey haar mee uit eten nam. Langzamerhand begon zij eraan te wennen dat ze niets anders hoefde te doen dan rustig en geconen-

treerd werken. McNamara claimt dat hij haar inzicht verschafte in wat haar te wachten stond als zij slaagde. Vervolgens schildert hij haar af als iemand die verslaafd is aan sigaretten, altijd met een glas sherry in de hand wanneer niemand aandacht aan haar besteedt. Die Joey. Zie de tweedeplansacteur zijn brief opbrengen. Is hij niet fier? Is hij niet de *echte* ster? Heeft het publiek niet ademloos de hele avond op hem zitten wachten? Donderend applaus! Met een weids gebaar overhandigt hij Angie de brief. Die zit goed dicht! Dan leest zij hem de inhoud voor: 'De rol van brenger dezes is voltooid.'

Natuurlijk kreeg zij op straat evenveel aandacht als voorheen. Daarbij is het wel waar dat zij zich moeizaam aanpaste. Maar het is niet belangrijk. Wie is nooit eenzaam? Angie kwam terecht in een industrie, en zij was aangekocht om geld op te brengen.

Toen ik kort geleden haar eerste Hollywood-film *Sleepy sunset* terugzag, werd ik opnieuw getroffen door het vakmanschap van alle betrokkenen; daarbij had de tijd zijn melancholie over de film gelegd, want allen die daar spelen zijn duidelijk zoveel jonger dan nu. Vooral Angie is lieflijk en grappig, terwijl zij daar speelt met alle hoop op de toekomst. Het lijkt of de acteurs om haar heen hun best doen het haar gemakkelijk te maken. *Sleepy sunset* is een alleraardigste met champagne gevulde luchtbel die maar niet wil springen. Is dat meisje daar verslaafd een sigaretten en sherry? Kijk eens hoe onhandig zij met haar aansteker manipuleert. Haar handschoen vat vlam!

'Ik hield van Joey', zegt zij in het Playboy-interview.

‘Je weet pas achteraf dat zoiets overgaat. Hij kon het niet goed verwerken dat ik bij hem wegging. Maar ik voelde me toen niet meer veilig in zijn gezelschap. Hij wilde altijd de deur uit, en ik mocht niet thuisblijven. Zijn vrienden vond ik niet aardig. Ik geloof dat Joey ze nodig had, omdat hij zichzelf zo onzeker voelde. Hij deed zijn best om aan nieuwe rollen te komen, en de paar kansjes die hij kreeg benutte hij ook wel. Ik probeerde hem zich op zijn gemak te laten voelen. Zodat hij niet de deur uit wou. Ik had het gevoel dat ik alles wat hij zichzelf krampachtig probeerde eigen te maken, allang had. Zoals een houding in gezelschap van mensen die hoger staan dan jij. Hij had het moeilijk met zijn leven. Ik was meer tijd kwijt aan zijn depressies dan aan studeren. Hoe beter het met mij ging, hoe groter zijn mislukking werd voor hemzelf. Overdag filmde ik, terwijl Joey thuis lag met zijn kater.’

Verhalen zijn net water. Ze dringen binnen in iedere kier. Die kieren zijn in dit geval aangebracht in de werkelijkheid. En we weten dus niet of Angie wel zo opofferingsgezind was, of dat zij een Joey had verzonnen die hulp behoefde, terwijl zij bij wijze van spreken uitgezakt in een stoel lag toe te kijken hoe haar echtgenoot zich uitsloofde voor haar.

Robbins geeft een paar voorbeelden van legendes die Angie's werkelijkheid overwoekerden. Zo is er het verhaal met de kat. Op een morgen werd zij vroeg wakker. De zon scheen, het was zelfs al tamelijk warm. Zij stond op en liep naar het raam. In de tuin lag de dauw nog op het gras. Opeens kwam er een klein zwart katje de tuin binnen. Zij lokt het naar

zich toe en het katje belandt na een paar mislukte springpogingen op het raamkozijn. Zij laat het beestje aan haar hand ruiken. Tot zover kun je het verhaal voorlezen aan je kinderen. De rest waarschijnlijk ook: dat wil zeggen de ware gebeurtenis, waarin het katje na een tijdje uit zichzelf weer wegging. Maar de legende laat het katje zijn klauw uitslaan en de rug van haar hand krassen. Angie wordt razend. Zij pakt het diertje en werpt het ver van zich af, en terwijl juist de tuinman het beeld binnenstapt, kwakt het beestje tegen een stenen bloembak en blijft versuft liggen. Angie klimt over het raamkozijn, rent de tuin in, trekt haar duster uit, en legt het katje daarin. Grote verwarring bij de tuinman. Zijn schaar knipt een gevoelige hap uit de heg. Angie bloot:

O lovely Miss June
Let me kiss your kitten
Underneath the Moon.

Angie lijkt een spons die alles inzuigt (volgens de verhalen sperma nog het meest). Af en toe kneep iemand zacht in het beeld dat hij van haar gevormd had en de spons liep over en alles vermengde zich met elkaar en drupte op de hoofden van de op de grond verzamelde beheerders van roddelrubrieken.

Angie verliet Joey zonder al te veel misbaar. In de vijfde maand van hun verbintenis draaide zij *Hé mister, mucho calor!,* een komedie waarin het niet voortdurend om haar uiterlijk ging. Na het opnemen van de film werd zij door de maatschappij op een publiciteitstoer gestuurd, tijdens welke zij haar naam voorgoed vestigde door exuberant gedrag op het

juiste moment. Het was herfst en najaarsstormen sloegen de golven met kracht tegen de kademuren van de New Yorkse haven. Angie liet zich gekleed fotograferen, trok toen haar jurk uit en leunde in haar kanten ondergoed tegen de wind. Op de achtergrond toeterde een boot. Die maakte de omgeving alleen nog maar unheimischer. Als je je ogen sloot leek het of je naar een ouderwets hoorspel luisterde, dat midden op Het Kanaal speelde, in diepe mist, terwijl je wist dat de twee boten elkaar maar net zouden missen. Dan deed je je ogen open en zag je hoe de witte vrouw der golven op de voorplecht was verschenen. Wat was zij aanbiddelijk. Waarom mocht je niet met haar mee? Want je wist met zekerheid dat ze je zou laten staan, en dat ze straks weer zou verdwijnen.

Maar deze vrouw verdween niet. Zij verscheen zelfs de volgende dag op alle voorpagina's. Hey sir, mucho calor! De dag daarna werd zij ziek, moest naar het ziekenhuis, kreeg daar de bruidssuite en ontving vervolgens alle verslaggevers aan bed. Zij was nu menselijk geworden, zo vatbaar. Als ze haar bontjas uitdeed was zij even sterfelijk als wij allemaal. Maar ze trok hem toch uit! Zij was nu eenmaal een publiciteitshoer, maar als je naar haar foto keek, dan dacht je dat ze zelfs de storm aan haar voeten zou krijgen. Dat was het werkelijke verschil tussen haar en de dames van de vrouwenclub.

Schalks keek zij in de wind. En dat vijf minuten lang. De foto die iedereen kent is de beste van de serie. Die stamt uit de tweede minuut. Het is niet moeilijk andere foto's uit de serie te pakken te krijgen. In de vierde

en vijfde minuut lacht zij nog steeds. Maar de storm begint het te winnen. Zij is witter dan toen zij begon. En niet echt uitdagend meer. De kou zit in haar botten. Je begint te denken dat zij gek is, en zij moet getroost worden omdat zij zo'n waanzinnige strijd aangaat met zichzelf. Niet met die storm. Zij was geen wedstrijdzeiler.

Robbins, die over het algemeen terughoudend is wat Angie's seksuele escapades betreft, komt opeens met de opmerking dat iedere kunstenaar ernaar streeft de vrouw van wie hij houdt met haar benen wijd te schilderen of te fotograferen, of, wanneer hij een schrijver is, de paringsdaad te verwoorden. Waar dacht Mona aan, toen ze die conclusie trok? Wat zegt die ons voor nieuws wat betreft Angie? Gaat het er bij haar niet om dat zij het van spanning trillende moment in beeld brengt vóór het ontsluiten van haar benen-een eeuwige belofte? Wie van ons durft haar op de meest weerloze manier te portretteren? In haar zien wij onszelf veeleer weerloos weerspiegeld, hongerig en dus eenzaam. Wij staan zelf stuk voor stuk met onze blote kont in de wind, en zij komt langslopen en even lijkt het of de elementen haar nooit zullen aantasten. ‘Je hebt je broek nog aan’, zegt Angie met een lieve stem.

Je broek aan en je hart bonst in je keel. Op de achtergrond toeterende schepen, misthoorns, grijs, woest water, zeelieden die maanden van huis zijn, Portoricanen, Duitsers, Italianen. Zij zullen straks een hoer opzoeken. Ze zullen zich strontlazerus in hun eigen kots wenden. Ze gaan de politiek in en krijgen een kogel door hun hoofd. En allemaal zitten ze vast aan

hun levens, en ze worden allemaal begraven en alleen werkelijk onschuldige kinderen zouden hen kunnen bewenen.

Na haar publiciteitstoer, die eindigde met een triomfaal ontslag uit het ziekenhuis, zit Angie wat de kranten betreft vaster dan ooit in het sekspatroon. Vooral door toedoen van Herbie Koch kan zij films maken waarin zij zich kan laten zien als erotiserend comédienne.

In het kerstnummer van 1972 van de New York Evening Standard kijkt Koch terug op zijn carrière en hun huwelijk, waarbij het opvalt dat hij niets in haar nadeel vermeldt.

'Toen ik bezig was met het scenario en de dialogen van *Bring it home, monkey*, ontmoette ik haar op een feestje bij Ira Janssen, die de produktie had van de film. In die tijd was het al heel gemakkelijk om Angie in een menigte te traceren: je keek waar de meeste mensen stonden en dan werkte je jezelf naar het middelpunt. Ik had haar al heel wat keren gezien en voelde niet in het minst de behoefte een praatje met haar te gaan maken. Zij had niet de gewoonte lang op feestjes te blijven, maar op die partij bij Ira kwam ik haar opeens om twee uur 's nachts tegen, toen ze waarschijnlijk net terugkwam van het toilet. Wij groetten elkaar en ze vroeg hoe het met *Bring it home, monkey* ging, hoewel zij toen nog bezig was met *The aquarius*. Ik sprak, geloof ik, mijn verbazing uit over het feit dat zij nu al dacht aan een film die ze pas over twee maanden ging draaien. Ze glimlachte en zei: 'Je denkt zeker dat ik imbeciel ben, Herbie?' Opeens begreep ik waarom zij altijd midden in de

cirkel stond (en ik aan de rand).'

Even verderop vertelt Herbie hoe Angie tijdens hetzelfde feestje aan hem vraagt op welke wijze hij aan zijn dialogen komt. 'Ze vroeg me: "vat denk je over mij? Waaraan denk je als je schrijft wat ik moet gaan zeggen?" Ik probeerde een grapje en antwoordde dat die gedachten niet voor publikatie vatbaar waren. Maar ze vroeg door. "Het zijn allemaal verzinsels!" zei ik. Maar dat begreep ze niet. Ze vond die dialogen zo gemakkelijk om te spelen. Ze snapte natuurlijk ook wel dat ik ze in mijn hoofd hoorde en ze dan opschreef. "Maar dat moeten dan toch altijd gesprekken zijn die je ooit ergens eerder gehoord hebt?" Ze keek mij aan, terwijl ze met haar glas speelde. "Volgens mij", zei ze, "sweet jij heel wat over mij." Ze lachte nog eens. "Weet je", zei ze, "als ik een of ander moeilijk gesprek voer, dan heb ik soms de neiging om je op te bellen, om te vragen wat ik moet zeggen." Ik legde mijn arm om haar schouder. Ik was bezig verliefd op haar te worden. En ik raakte acuut mijn stem kwijt. Dat duurde gelukkig niet lang. "Ik weet niet hoe je bent", zei ik. "Ik schrijf het allemaal zo op dat ik denk dat je er prettig mee kunt werken." Ik drukte haar even tegen mij aan. Dit was onze eerste ontmoeting, hoewel wij elkaar vele keren eerder hadden gesproken. "Luister eens Herbie", zei ze. "Je laat me natuurlijk wel altijd in moeilijkheden komen. En dat is ontzettend grappig, ik bedoel: gewone moeilijkheden die zijn veel ingewikkelder. En als ze voorbij zijn, dan ben je er ook niet gelukkiger op geworden, ik bedoel maar: het is niet voor niets dat ik soms zo verlegen zit om een grappige tekst."'

Herbie bleef niet aan de telefoon zitten wachten. Hij belde haar de volgende avond zelf en vroeg haar advies over een kwestie die *Bring it home, monkey* betrof. In zijn artikel doet hij het voorkomen alsof zij hem inderdaad perfect kon helpen zijn moeilijkheid op te lossen. In het verhaal krijgt de hoofdpersoon (Angie) een Duitse neef op bezoek, die haar het hof begint te maken. De man wordt zwaar gechargeerd voorgesteld: hij dient voortdurend met zijn hakken te klappen en in een speelgoedzaak moet hij verliefd blijven staren naar speelgoedsoldaatjes en miniatuurtanks. Als niemand het ziet, pikt hij een doosje waarin een officier en twee manschappen. Als ze thuiskomen laat hij zijn nieuwe bezit aan zijn nicht zien. Nu komt de moeilijkheid: zij moet afwerend reageren, maar doet zij dat nu omdat zij niet van soldaatjes houdt of omdat zij een afkeer heeft van stelen? In Kochs eerste aanzet is Angie niet bepaald een scrupuleus meisje, maar de scène met de ruzie rond het speelgoed is noodzakelijk om een sfeer van wrijving te creëren, die uitloopt op de totale afgang van de Duitser, waarbij Angie - enigszins ontredderd - in een aantal komische situaties belandt.
Herbie belde Angie om haar het speelgoedprobleempje voor te leggen. Tja, daar had ze niet direct een antwoord op. Ze was vooral ondersteboven van het feit dat iemand om haar mening vroeg, in een wereld waarin acteurs onder contract werden genomen en de set op wandelden om te spelen wat hen werd opgedragen.

‘Hij was erg lief voor me’, is Angie's commentaar op de gebeurtenis tegen Mona Robbins. ‘Ik begreep alleen niet waarom hij met dat probleem bij mij

kwam, want hij kan best zelf uitmaken wat het beste is, daar is hij ontzettend knap in. Hij kwam de volgende dag langs met een doosje met drie soldaatjes. Ik pakte ze eruit, ze waren schattig! Daar zou ik nooit kwaad om kunnen worden. Toen verzon Herbie wat anders.'

Angie trouwde drie maanden later met Herbie Koch, nadat zij al twee maanden hadden samengewoond. Ze gaven ter gelegenheid van hun huwelijk een feest, dat alle voorpagina's haalde, en vervolgens alle weekbladen, en daarna werd alles nog eens dunnetjes overgedaan in de geïllustreerde maandschriften. De aanleiding is overigens niet alleen dat huwelijk, maar het feit dat zij wegliep van haar eigen huwelijksfeest en twee dagen later pas ontdekt werd in een Mexicaans hotel, waar zij uitrustte van alle vermoeienissen en verklaarde dat zij opeens stilte en concentratie had gewild. De dag daarna verschenen foto's van haar in de kranten op een vliegtuigtrap. Herbie stond naast haar en zwaaide blij en vrolijk met een enorme bos bloemen.

Het zal duidelijk zijn dat zij niet zo maar haar eigen feest in de steek liet om in retraite te gaan. De zaak werd uitgelegd als een publiciteitsstunt. Robbins geeft een beschrijving uit de tweede hand van het feest en vermeldt dat het wild was en vrolijk en hier en daar behoorlijk uit de hand liep. Terwijl iedereen al aardig dronken was, vertelde de baas van haar maatschappij, Tarrock, aan haar dat hij de hoofdrol in *Wuthering heights* had gegeven aan een ander, hoewel Angie hem erom gevraagd had. 'Kindje', zei

Tarrock, ‘als jij en ik geld willen verdienen en een mooie oude dag beleven, dan kunnen we jouw publiek beter niet rollen geven waarin ze je niet willen zien. Wij bestaan eigenlijk niet. Het publiek bestaat. De enige momenten waarop wij onszelf kunnen zijn, dat is op feestjes als dit. Voor jou heb ik trouwens nog wel wat anders.’

Lees dit toespraakje eens over. Welke filmbaas in Hollywood dacht ooit over zijn oude dag, waarop hij niet eens meer met eigen vingers zijn gulp zou kunnen openknopen, gesteld dat het hem inviel om dat zelf te doen. De rest is ook te gek om waar te zijn. Waarom liep zij weg als hij haar een andere interessante rol in het vooruitzicht stelde? En wat was dat voor rol?

De waarheid, die Robbins niet op het spoor is gekomen, ligt anders. Waarom zij opeens afknapte op de wereld waar zij een der middelpunten was, wilde zij verborgen houden. Daar had haar publiek niets mee te maken! Zij hield zich daarom steeds strikt aan de weekbladversie. Misschien waren de dialogen die Herbie verzon wel leuker dan hun beider samenspraken. Misschien hield hij alleen maar monologen tegen haar. Het kan ook zijn dat zij toen al ontdekte dat Herbie een stuk van zijn persoonlijkheid aan haar ontleende. Hij gedroeg zich als een haantje, liep trots naast haar en dacht dat hij een superb verstand had en dat dit verstand hem over de grillige materie van haar persoonlijkheid deed zegevieren.

Angie heeft steeds geweigerd iets te onthullen over haar beweegredenen. Alleen de werkelijke gang van de gebeurtenissen werd - zij het niet op grote schaal -

bekend.

Zij vluchtte van haar eigen feest. Maar ze ging niet naar Mexico, ze liep de weg af en verborg zich in een tuin dicht bij die van hun. Toen haar verdwijning ontdekt was, ging de helft van de gasten haar zoeken. Er waren veel journalisten op het feest en het was een gedrang om de telefoons in het huis. Na een paar uur ontdekte een van Herbie's vrienden haar tussen de planten in de tuin waar zij was binnengelopen. Zij was met haar witte crèpe jurk in de aarde gaan liggen en staarde omhoog naar de palmen. Volle maan: een studiodekor gelijk. De vriend liet haar een ogenblik waar zij was en waarschuwde onopvallend Herbie. Samen brachten zij haar vervolgens naar een motel in de buurt, waar zij haar incognito inschreven. Angie kreeg een slaappil, werd pas de volgende morgen laat wakker en vond Herbie aan haar bed, die haar precies vertelde wat zij moest doen om de zaak een publicitair interessante wending te geven. Eerst weigerde zij, maar hij had nogal wat eigen geld gestoken in de film die zij op het punt stond te gaan draaien buiten haar contract met Fox om, en hij vond dit een schitterende gelegenheid haar weer eens in de hele wereldpers te krijgen. Bij dit alles blijft het onduidelijk hoe hij de journalisten van haar spoor hield. Hij had wel de politie ingelicht! Soms vraag je je af of ze niet alles hadden verzonnen, want je kimt je toch niet voorstellen dat iemand de verwarring van zijn vrouw en zijn eigen liefde voor haar misbruikt ten bate van zijn bankrekening. Misschien hadden ze toch alles voorbereid.

Hoe dan ook, haar terugkeer in de wereld veroor-

zaakte een algemene opluchting en de samenspanners gingen onmiddellijk hard aan de slag. De vrije produktie die zij de volgende maanden draaiden, *Little lusty lady lover*, werd niet een succes, hoewel hij gemakkelijk uit zijn geld kwam. Tijdens de opnamen maakte Angie voortdurend ruzie met haar echtgenoot. Toen de film voltooid was zag ze kort na elkaar Straw dogs van Peckinpah en *Carnal knowledge* van Mike Nichols. De eerste vond ze gruwelijk en de tweede te literair, maar toch openden deze films haar ogen voor de mogelijkheden het geijkte patroon te verlaten. Zij vroeg zich opeens af hoe haar eigen publiek eruitzag, dat zij keer op keer tracteerde op een aantal stereotiepe trekjes, die in Herbie's scenario en dialogen werden geaccentueerd.

Toen ze tegen Herbie begon te schelden over het werk dat ze te doen kreeg, maakte dat hun verhouding er niet vrolijker op. In oktober '72 reisde ze plotseling alleen naar Parijs en kwam daar - vanzelfsprekend - in contact met een aantal Franse filmers, onder wie Rivette, die haar voorstelden de hoofdrollen voor haar rekening te nemen in een vijfluik naar verhalen van Balzac, vertaald naar situaties in de zeventiger jaren. Die film draaide zij tijdens de eerste twee maanden van '73 en hij werd een gematigd succes, maar het moet gezegd worden dat haar prestatie heel verfrissend overkwam. Tot haar verrassing kreeg zij hierna van Fox de hoofdrol in Bemard Prestons tweede film *Wild thing*. Preston was een jonge filmer, die ongeveer tegelijkertijd met Bogdanovich debuteerde. Na het geweldige succes van zijn eerste twee films, *After hours* en vooral *The*

spell, over rondtrekkende steile-wandrijders, durfde hij het aan in zijn volgende film een ster te zetten die de jonge ‘alternatieve’ jeugd van wie hij de filmgoeroe was, nauwelijks aansprak.

Angie deed erg haar best op de film, terwijl intussen haar advocaten hard werkten aan haar echtscheiding van Herbie. Een maand na het uitbrengen van *Wild thing* leek het erop of de heroriëntatie van haar carrière volledig zou slagen. Toen reed Preston zich tegen een boom te pletter, op een weg met veel open plekken. Angie verklaarde dat zij nooit een beter regisseur gekend had dan hij. Vervolgens trok zij zich een maand terug in de flat van vrienden. Daarna ging zij definitief in op een uitnodiging van de man die haar bekend had laten worden, Hugo Driessens, om met hem een ‘internationale’ film te maken. Driessens had na *Het onweer* geen succes meer gehad, en via alleen al het in het openbaar noemen van Angie's naam, probeerde hij aan publiciteit en geld te komen.

Het baarde nogal wat opzien in Nederland toen ze opeens belde dat ze zou komen.

Dat was in augustus '73. Precies vijf maanden later, toen de artikelen van Robbins gesprekstof begonnen op te leveren, arriveerde zij op Schiphol. De krantelezers mochten de volgende dag vernemen dat hun woordvoerders haar ‘rijper’ vonden geworden, en ‘volstrekt zonder sterallures’. De avond van haar aankomst werd voor haar een receptie gegeven in Amsterdam Hilton. Ook ik maakte daar mijn opwachting, en het lukte mij zelfs een ogenblik alleen met haar te praten.

Aan het einde van ons korte gesprek zei ze dat ze me de volgende morgen zou bellen.

Het wordt nu tijd mijn relatie met haar toe te lichten.

Nadat ik haar voor het eerst was tegengekomen in de Cinetone-studio's, raakte ik haar beeld niet meer kwijt. Waarschijnlijk fungeerde de ontreddering die zij tentoonspreidde, gevolgd door de abrupte overgang naar vrolijkheid, als een signaal dat mijn emoties op de tocht zette. Ik had onmiddellijk de onweerstaanbare behoefte haar te troosten, maar ik durfde niet, had te weinig flair en besefte dat ik met een overvloed aan vlotheid toch niets anders dan wat oppervlakkige gemeenplaatsen had kunnen uiten.

Maar zij was haar treurigheid op slag kwijt, en daarmee kwetste zij mijn tederheid. Zij maakte zich ongrijpbaar, en daarmee begeerlijk.

De films waarin zij een minuscule rol speelde, bekeek ik met gespannen aandacht. In iedere scène waarin zij optrad, probeerde ik het eerste beeld dat ik van haar opving, terug te vinden. Dat mislukte steeds. En zo werd zij een herinnering die zichzelf najaagde. Het was maar goed dat zij daar zelf geen benul van had.

Omdat de Nederlandse speelfilmindustrie op een wankele basis rustte, werden alleen potentiële kassuccessen gerealiseerd. Deze misten de charme en het vakmanschap van films die gemaakt werden op basis van een lange traditie. Wel werd er over vakmanschap en professionele aanpak voortdurend gepraat. De geslaagde vermaaksfilm voert de kijker binnen in een fantastische wereld waar het leven behaaglijk is

en troostrijk. Zelfs moeilijkheden lijken op een feestje in dit paradijs waar de grote sterren onze gids zijn: adam en eva; als het meezit worden wij ter plekke uit een van hun ribben tot leven gewekt.

Over het bereiken van dit laatste effect werd ook door Nederlandse filmmakers uren lang gedelibereerd. Maar als ik dan keek naar wat zich op het scherm ontrolde, dacht ik: uit die rib daar zou ik niet graag willen ontstaan en wil dat schorre wijf onmiddellijk haar tas inpakken en het doek verlaten!

In deze beroerde kopieën van de volmaakte illusie, liep Angie net zo verloren rond als haar collega's. Toch bezat zij al vanaf haar eerste optreden in Temmings *Onderwereld* een natuurlijke lichtvoetigheid, die het prettig maakte naar haar te kijken. Tussen het puikje van de Nederlandse toneelspelers bewoog zij zich met een nog onopvallende gratie, maar wat mij betreft verdreef zij al die hinkepoten toen al van het doek.

Toen verscheen Hugo Driessens in het wereldje. Hij was net van de filmacademie gekomen en maakte met een C.R.M.-subsidie het succesvolle filmpje *De commandant*, waarin hij Angie een rol gaf als moderne marketentster, die de commandant van de Eerste Nederlandse Pantserdivisie op oefening in Duitsland, voor schut zet. Een erg aardig verhaal, zij het hier en daar wat overdreven aangezet, en met een net iets te opgelegde antimilitaristische strekking. Het werkstuk zou niet meer dan als aardig zijn bestempeld wanneer Driessens Lonneke Jacobi, of een ander ‘natuurtalent’ de hoofdrol had gegeven. Maar hij koos voor Angie Hoffman (in de film heette ze Kathy; op

de achtergrond draaide de radio in de tent van de commandant voortdurend *Cathy's clown* van de Everley Brothers) en zij bracht een bijna lijfelijke verbinding tot stand tussen de toeschouwers en de geplaagde commandant, zodat ook wij door haar werden verleid zonder dat wij tot actie mochten komen. Aan het eind van het filmpje zien wij haar baden in een beekje bij het oefenterrein. Op de achtergrond zwaar geschut. Een tank komt links het beeld inrijden. Plotseling is hij verdwenen, en het gedaver van kanonnen en stenguns sterft weg. Een grote (en groteske) stilte daalt over het terrein. De avond valt en de kleuren verliezen hun scherpte. Op dat moment wordt er een nieuwe horde bezoekers van het paradijs geboren uit de rib van Angie, die natuurlijk is geconstrueerd door de regisseur en de cameraman, en door de schrijver van het verhaal. Maar zij is het door wie de verbeelding gaat glanzen: dat maakt haar als enige onvervangbaar.

Zij werd ‘een ontdekking’ genoemd.

Ik verzocht de redactie van Het Parool, waarvoor ik free-lance werkte, of ik haar mocht interviewen. Maar die wilden me liever laten praten met de regisseur. Aan Driessens had ik evenwel weinig te vragen. Korte tijd later kreeg Driessens geld om *Het onweer* te maken, en het is logisch dat hij opnieuw Angie, die uiteindelijk zijn ontdekking was, in de hoofdrol zette. Toen deze film rijen van soms honderd meter lang voor de kassa's veroorzaakte, stond niets mij meer in de weg om Angie Hoffman te interviewen. Zij maakte tijdens onze afspraak een wat matte indruk, en toen ik haar dat voorzichtig onder ogen

bracht, gaf zij dat ook onmiddellijk toe. Ze zei dat ze de vorige avond laat naar bed was gegaan en dat ze de laatste dagen al zoveel vragen had beantwoord, dat het op een kruisverhoor begon te lijken. Maar dat laatste was niet waar: ik was de eerste interviewer in een lange rij. Zij gaf dat later ook toe en leverde als verklaring dat ze van me af wilde, omdat ik mij zo duidelijk goed omtrent haar had gedocumenteerd. Zij vond dat 'griezelig', alsof ik in dienst stond van de BVD (vandaar die opmerking over dat verhoor). Wat een naïveteit! Of was ze echt bang dat ik vragen kon stellen die haar in de war zouden brengen, die haar bestaan op de helling konden zetten?

Het is merkwaardig dat juist zij mij op die manier overschatte. In ieder geval was zij vol lof over Hugo Driessens, die haar perfect had begeleid en haar een 'essentieel stuk zelfvertrouwen' had geschonken.

'En begrijp jij wat je voor hem gedaan hebt?' vroeg ik.

Zij haalde koket haar schouders op, en boog zich toen een beetje naar voren.

'Als hij me niet goed vond', zei ze, 'dan had hij me niet meer genomen. Als hij niks in me zag.'

Wat een bescheidenheid. De filmpers had haar drie keer zo luid geprezen als de regisseur. Dat was zuur voor hem. Hij had haar mogen ontdekken. En daarna trok zij hem met zich mee de hoogte in.

Ik beloofde dat ik zou opschrijven wat zij voor Driessens had betekend, en ik zei dat ik hem een goede regisseur vond, de beste zelfs, althans in Nederland.

'Internationaal kunnen we nu heel goed meekomen',

zei Angie met aplomb.

Ik verzekerde haar dat zijzelf inderdaad heel goed meekon.

Hiervoor heb ik vermeld dat de gegevens van Mona Robbins over Angie's Nederlandse jaren niet altijd betrouwbaar zijn. Mona heeft een aantal dorpsklokken horen luiden. En zelf heeft zij wat klepels opgescharreld, in Delftsblauwe tinten en bedekt met goed Hollands laken. Ook de korte periode tussen haar vertrek uit Nederland en haar aankomst in New York, is niet meer dan een sfeertekening, vergezeld van veronderstellingen, zoals die over het aanvalsplan ter verovering van Amerika. Om in Angie's beknopte biografie niet te veel het zwaartepunt te leggen op één korte periode, heb ik over haar verblijf in Wales een hoeveelheid informatie achtergehouden. Nu ik mijn eigen geschiedenis met die van haar verweef, zal ik ook het vervolg van onze relatie uiteenzetten.

Nadat zij een week lang was afgebeuld, werd ze door een fotograaf meegenomen naar een feest waar ook ik was uitgenodigd. De fotograaf was vreselijk trots dat hij haar bij zich had, en hij mat zich een air aan alsof hij haar al vast een paar keer tot zich had genomen, op weg naar het partijtje. Hij was in feite zo trots op zichzelf, dat hij de ene borrel na de andere achteroversloeg, minzaam glimlachend en vrolijk babbelend tegen Angie. Die luisterde maar zo'n beetje naar hem, want ze kon van vermoeidheid niet meer op haar benen staan.

Na een uur was de fotograaf stomdronken. Onmid-

dellijk nadat hij van het veld was gedragen, stortte een aantal invallers zich op haar. Ik had daarbij een lichte voorsprong, omdat ik haar kende van het interview.

'Dat stuk heb ik nooit gelezen hoor', zei ze.

Ik ging naast haar zitten en begon over iets anders dan film. Ze probeerde zo goed mogelijk mee te doen met het gesprek, concentreerde zich volkomen op mij, ik denk om de anderen af te schrikken. Uiteindelijk zaten we dan ook met z'n tweeën, terwijl het feest om ons heen doorrommelde, hier en daar opgeschrikt door een schreeuw.

Om een uur of twee bracht ik haar naar huis. In de auto zei ze dat ze maar één angst had, en dat was afknappen en niet meer toerekeningsvatbaar zijn. Ze had ook eigenlijk niet naar het feest gewild, maar die jongen waarmee ze kwam had zich de hele week voor haar uitgesloofd. Toch hadden wij zo'n twee uur samen zitten praten!

Vlak bij haar huis barstte ze in huilen uit. Ik parkeerde de auto voor haar deur en bracht haar naar boven. Ze leunde zwaar op me. Toen we in haar flatje stonden viel ze flauw. Ik maakte haar gezicht kletsnat en praatte voortdurend op haar in. Na een tijdje kwam ze bij en sprak een paar minuten met me. Via de dokterscentrale bestelde ik op haar verzoek een arts. Angie was alweer in slaap gevallen. De geneesheer verscheen na een kwartiertje en concludeerde dat zij behoefte had aan rust. Hij vroeg mij om bij haar te blijven, want later in de nacht zou ze misschien angstgevoelens vertonen. Voor dat geval schreef hij een recept uit, dat ik toen zij opnieuw sliep, snel in-

wisselde bij een apotheek.

‘Verwen haar maar een beetje’, zei de arts met een knipoog.

Daar had ik best zin in, maar de realisatie daarvan was een beetje ingewikkeld.

Toen zij de volgende ochtend tegen twaalf uur opnieuw ontwaakte, had ik het gordijn een beetje opengedaan. Zij knipperde tegen het licht. Maar er was bijna geen licht! Het was een grijze, sombere dag. Misschien was wakker worden en tegen het licht knipperen, zelfs in het pikdonker, iets dat ze op de toneelschool had geleerd, die ze vier jaar had bezocht, zonder dat ze een einddiploma haalde. ‘Alleen als je de rol speelt van Theiresias, de blinde ziener, dan knipper je niet tegen het licht’, had de leraar gezegd, maar er gingen weken voorbij dat ze geen Theiresias speelden.

's Middags gingen we in de stad wandelen. Ze had moeite met lopen, haar spieren deden overal pijn. Ze mijmerde over New York. Nu was zij daar nog bang voor. Ze zei: ‘Ik zal mijn eigen leven kwijtraken als ik niet uitkijk. Moet je nou zien hoe ik me de laatste dagen heb gedragen!’ Dat preciseerde zij niet. Zij was erg ernstig, en een beetje treurig, ze had het de laatste tijd goed naar haar zin gehad. Heel wat mensen keken haar na. Ze was in Nederland een beroemdheid, maar ze keerde de mensen die haar kenden de rug toe. Dat laatste was natuurlijk ook niet waar.

‘Ik zou me wel weer eens als vroeger willen voelen’, zei ze, ‘niet zo moe weet je. Denk je dat het alleen

door hard werken komt?'

Iets anders kon ik niet bedenken.

'Misschien wil ik niet weg', zei Angie. 'Misschien wil ik gewoon hier blijven en zo'n beetje doen wat ik nu kan.'

Maar dat wilde ze niet. Ze had zich in Cannes ontzettend uitgesloofd om in het licht te komen.

Even later vroeg ik waarom ze niet een korte vakantie nam. 'Waarom niet?' antwoordde ze. Ik vertelde haar over een bungalow in Wales, het buitenhuisje van twee Londense vrienden van mij.

Twee dagen later namen we het vliegtuig naar Heathrow. Zacht weer, volop zomer. In het groene land, midden tussen de heuvels, betrokken wij het weekendhuisje, dat de vrienden onmiddellijk aan mij hadden afgestaan. Trouwens: haar naam was zelfs al doorgedrongen tot de vakkringen in Engeland. Wij waren nog geen halfuur op onze bestemming of zij wilde wandelen. Onze naaste buren woonden op een kilometer. Hun huis was bereikbaar via hetzelfde smalle weggetje dat naar de hoofdweg leidde. Ik zei dat ik een auto zou gaan huren in Newport, dat een zestal kilometers verderop lag. Ze vond dat een veilig gevoel, een auto voor de deur. Ze prees de omgeving uitbundig, maar tegelijk liet ze merken dat de heuvels en het land en het ontbreken van huizen haar benauwden. Wij wandelden, zonder dat wij ons behoorlijk verfrist hadden. Het werd avond. Het was zo stil buiten dat ze aankondigde te moeten praten, maar ze praatte anders dan normaal: ze was bang voor de stilte.

Na een kwartiertje lopen wilde ze weer terug naar

huis. Daar zette ze de televisie aan, die net een samenvatting uitzond van Wimbledon. Toen ik onder de douche vandaan kwam, zat zij op de bank, trillend van zenuwen. Ik praatte op haar in. Zei dat morgen alles beter zou gaan, dat de reis haar opgewonden had en dat de plotselinge overgang naar deze landelijke omgeving haar in de war bracht. Ik deed alsof ik er alles van wist. Zij luisterde en kwam tegen mij aanliggen, terwijl de doffe klappen van tennisballen en beschaafd applaus onze achtergrond vormden.

'Hoe moet dat nou met mij?' vroeg Angie.

Ik wilde haar net uitleggen hoe optimistisch ik daarover dacht, toen ik merkte dat zij abrupt in slaap was gevallen. Opeens kon ik het idee niet van me afzetten dat ik diende als een soort oppasser en pepmiddel tegelijk. Dat maakte mij niet vrolijk. De keren dat wij met elkaar naar bed waren geweest, had zij tamelijk enthousiast gereageerd, maar de beloften die zij op het scherm wekte, loste zij niet in. Allicht niet.

Zij schrok wakker bij een luid applaus op de t.v., bij het beëindigen van een partij met een Engelse zege. 'God', zei ze. 'Ik heb toch niet geslapen?'

Toen ik de volgende morgen wakker werd, was zij al in de badkamer. Ik luisterde naar het geplas van water, en daarna hoorde ik haar minstens vijf minuten lang haar tanden borstelen. Ik begon me te ergeren aan dat gepoets. Toen we de vorige avond in bed stapten had ze met een klein stemmetje gezegd hoezeer ze op prijs stelde wat ik voor haar deed. Ze noemde mij 'een soort reddende engel, maar dat zul je wel niet leuk vinden, er is niets origineels aan'. Ik

voelde me een beetje ongemakkelijk. Ze was aandoenlijk en natuurlijk begeerlijk, maar ik kreeg steeds meer het idee dat ze me maar wat vertelde, dat ze allemaal dingen verzon die haar een tragische persoonlijkheid moesten verschaffen. Het leek of zij de biografie opzegde van een beroemd mens, die het niet cadeau had gekregen in zijn leven. Ze zei af en toe dat ze behoefte had met mij te praten, en tussen het praten door vrijden we tamelijk vrolijk en niet te langdurig. Misschien was dat ook een manier van haar om contact te vermijden, hoorde het bij het verhaal dat ze over zichzelf ophing: een vrouw die wist hoe ze een man moest bezighouden, maar uitsluitend op haar eigen voorwaarden. Af en toe kreeg ik het idee dat ze mij gebruikte als de tamelijk zoete vulling van twee onbekommerde weken. Straks stak zij de oceaan over, op weg naar haar bestemming, maar inwendig wenend omdat zij haar eenvoudige natuurbestaan had opgegeven.

Waarom had ze dat opgegeven? Daarop bleef zij het antwoord schuldig. Misschien omdat dit antwoord niet bestond. Evenmin als een eenvoudig leven op het land. Naast alle illusies die zij wekte, kon zij evenmin als wij, haar publiek, zonder de leugen dat het elders beter is.

Mona Robbins haalt een uitspraak aan van de acteur Jerry Lime, waarin hij over Angie's slechte adem uithaalt. ‘Alsof je een varken moest omhelzen!’ In de enige film waarin Lime naast haar optreedt, kust hij haar nergens. Hij is nooit dichter in haar buurt dan een halve meter. Waarom gedraagt hij zich als de

uitvinder van de tandpastareclame? Wat is dat voor mythe, waarin iemand zich walgelijk moet gedragen, vluggertjes maakt tegen een dekorstuk, haar tanden niet meer poetst, ondergoed niet in de was doet maar wel laat slingeren naast de stoel van de regisseur: al die verhalen, die nooit helemaal onwaar zijn. Is dat allemaal bedoeld om de eeuwigheid nog stralender op haar te laten weerkaatsen? Misschien omdat zij voor de film speelde, een medium dat is geworteld in het volksvermaak, vonden cultureel begaafde journalisten het noodzakelijk haar door het slijk te halen, in tegenstelling tot de fantastische actrices die uitsluitend optreden in schouwburgen, onder beschaafd applaus van min of meer geletterden. Onder die laatsten bevond Mona zich, en wel op de eerste rij.

Robbins was niet de enige die Angie niet kon plaatsen. Maar omdat zij tamelijk slim is, bedekt zij haar niet meteen onder een kwak vuil, zoals een aantal anderen. En toch steeg Angie, bij iedere belegering, hoog boven de muren uit, en steeds was zij alles waarvan je dacht dat de wereld het voor jou in petto had. Maar de wereld beloofde dat alleen maar. En in het tenietdoen van de belofte ontstond alle haat, welke evenzeer haar deel was als de liefde van haar trouwste minnaars, die alles hadden aangeraakt behalve haar.

Angie's leven is een partij bellen blazen. Zij is de fraaiste bel, zij heeft de helderste kleuren. En toch zijn het geen andere kleuren dan de regenboog in voorraad heeft. Maar ze lijken zoveel schitterender, en de bel wordt steeds groter, en zachtjes wiegelt zij op de wind, nog vast aan het pijpje als aan een wortel.

Dan raakt de immense bel los en even lijkt het of zij meteen zal uiteenspatten in de lucht, maar zij herstelt zich en drijft gracieus omhoog en laat met zich spelen door de luchtstroom. En in tegenstelling tot alle andere bellen die worden gelanceerd, en die kleiner en steviger zijn, blijft zij stijgen, en steeds meer trekt zij ieders aandacht.

Angie was, om zo te zeggen, nog maar een belletje in Wales. Toch maakte zij zich al zorgen over het moment van uiteenspatten.

De derde avond, toen alles nog std was en vredig en we cognac dronken, kwam zij opeens dichtbij mij en vroeg of de pijn die zij sinds een half uur in haar arm voelde, iets te betekenen kon hebben. Ik wist niet wat zij bedoelde - ik had ook wel eens pijn in mijn arm - maar zij bleef heel ernstig en zei dat deze pijn het 'allerergste' kon betekenen en dat je natuurlijk wel wist dat het niets was, maar toch, zei ze, toch weet je het niet *zeker*.

'Je hebt gisteren steentjes gegooid', zei ik. 'Weet je nog wel?'

Zij lachte, ze was helemaal opgelucht.

'Zou het toch niet mijn hart kunnen zijn?' informeerde ze een paar minuten later.

We gingen naar het strand en maakten tochtjes door de omgeving. Een uur lang liepen we door de restanten van een middeleeuws kloostercomplex. Zij verzon allerlei verhaaltjes over dingen die zich daar hadden afgespeeld. Ze stelde zich voor dat ze daar tijdens de middeleeuwen had gewandeld, een klein meisje aan de hand van haar vader, en dat ze die immense kerk had zien oprijzen, achter de bomen, in de stilte.

Geen karren, geen klapwiekende reuzenvogels. Alleen zij en haar vader.

‘Maar ik was een beetje bang. Want als je dichterbij kwam, dan hoorde je gezang opklinken. En dan was je bang voor nare dingen, voor alle verhalen die ze je vertelden over de hel.’

Ze waren bij haar thuis Nederlands Hervormd. De restanten van de roomse beschaving, die in haar jeugd als verderfelijk was afgeschilderd, oefenden nu een merkwaardige bekoring op haar uit. Een groot en weids gebouwencomplex, teruggebracht tot een hoop treurige steen.

‘Het gekke is’, zei Angie opeens, ‘dat je je nu pas herinnert dat zoveel mensen vóór jou hebben geleefd. En dat alles wat je doet voorbijgaat. Laten we hier weggaan lieverd.’

Ze kon 's avonds niet goed loskomen van deze toch toevallige ontmoeting met een vooral curieus stuk verleden. Ik herinner mij dat ik een aantal jaren later eenzelfde soort ervaring had, toen ik in Ierland op de fundamenten van een kloostergemeenschap stond. De kruisen tussen het gras in de herfstige stilte reduceerden mij tot nietigheid. Toch voelde ik me vooral opgewonden. Het betekende toch wel iets dat juist ik daar nog rondliep! Maar het betekende niets. Voor mij ieder ander. Op dat ogenblik waren die anderen buiten zicht. En ik stond stevig op mijn benen, boven op een handjevol restanten van de eeuwige vreetpartij van de dood.

Dat gaf een opgelucht gevoel. Angie kwam toen niet zo ver. Ze voelde zich niet op haar gemak. Er bestonden nog zoveel andere levens dan dat van haar.

Tussen alles wat verging, stonden bomen die ieder jaar bloeiden. Mensen bloeien maar één keer, en vaak weten zij het zelf niet. Tijdens Angie's opkomst wezen duizenden haar na. Het kon allemaal maar even duren. Weg uit die ruïnes!

Nu ik op onze korte vakantie terugzie, bedenk ik dat zij veel aan mij *vroeg*, ook dingen die ze wel wist. Ze wilde voortdurend bevestiging, daartegenover handelde ze lang niet altijd naar haar verworven inzichten. Zij was enerzijds slagvaardig, grappig, trefzeker in haar uitbeelding, en aan de andere kant een volslagen onervaren en onhandig kind. Iemand die nog niet weet dat je moet eten om te blijven leven. Dat zenuwtabletten niet helpen tegen een gebroken been.

Toen ik een maand terug was in Amsterdam, en weer een beetje plezier kreeg in mijn leven, begon ik mij af te vragen wat onze relatie had betekend. De laatste dagen in Wales zeiden wij alleen nog het hoognodige tegen elkaar. Ik kon dat niet anders uitleggen dan dat zij uitgekeken was op onze verhouding, die ik misschien wat enthousiast was begonnen, en ik schikte mij daarin, ondernam dus geen pogingen haar op andere gedachten te brengen door mijn voortreffelijkheid te bewijzen. Zij gedroeg zich af en toe nogal onaangenaam, wilde ook niet meer in één bed met mij liggen, en ik zei tegen mezelf: zij is niet echt zo, zij probeert mij welbewust de pest in te jagen, om het gemakkelijker te maken.

Misschien, denk ik nu, lag het anders. Treurde zij innerlijk net zo hard over het verloren gaan van onze liefdesrelatie als ik. Zij wist maar al te goed dat zij

beter alleen kon vertrekken, en dat ze vertrekken zou, of moest, daaraan viel niet te tornen. Hoe zou ze ook een beslissing moeten nemen over het afbreken van een carrière die nog niet eens was begonnen?

Als ik Angie's Amerikaanse tijd overzie, dan leeft zij uitsluitend vlak na haar aankomst langer dan een paar maanden met een man. Daarna is zij geruime tijd alleen, dat wil zeggen steeds omgeven door een wisselende groep mensen. Haar verhouding met Koch heeft de langste duur van allemaal en een vooral voor hem pijnlijk einde. Hoe meer geld haar films opbrengen, des te moeizamer lukt het haar tot werken te komen. Robbins levert hierop als commentaar dat de rollen die zij speelde en de rol die zij tegenover haar publiek vertolkte, te veel van haar energie vergden. Het kost haar steeds meer moeite de kracht te verzamelen die nodig is om elektriserend op haar publiek over te komen. Mona vergeet dat een mens geen generator is. Ligt de verklaring niet meer voor de hand dat zij zich steeds meer bewust werd van de discrepantie tussen wat zij was en wat zij voorstelde? Moe en alleen op een hotelkamer kon zij zichzelf vaak een fantastische rol zien spelen op het t.v.-scherm. Maar dit sprankelende gedrag had op haarzelf geen invloed. En pas na die verklaring kun je je voorstellen hoe moeilijk het voor haar was zich op te laden.

Angie bood in haar werkelijke leven een groot aantal mensen een unieke gelegenheid haar te haten, alsof zij wilde bewijzen dat zij als mens alleen in haar illusie troost voorradig had voor anderen. Helaas voerde zij haar acties in gezelschappen die waren

samengesteld uit mensen die net zo waren als zij. De meesten schepten behagen in hun uitzonderingspositie, een enkeling leed er in stilte onder. Verstoring van hun bijeenkomsten, zoals Angie die vrijwel wekelijks veroorzaakte, schudde hen door elkaar in hun droom. Maar zo werkelijk origineel schokkend gedroeg zij zich ook weer niet, dat zij die droom kon verstoren.

Toen alles nog goud werd wat zij aanraakte, was het edele metaal van binnenuit al op een razend snelle wijze aan het smelten.

Angie's kredietkaart bood nog maar weinig te besteden toen haar verhouding met Herbie Koch begon. Toen ze naar Parijs vertrok was ze net dertig geworden.

Zij had het geluk dat bij haar bezoek aan Europa zich een aantal mensen voor haar interesseerde die haar niet opjaagden en er een ander levensritme op nahielden dan zij gewend was geraakt. In de Balzacfilm die zij maakte, komt zij heel ontspannen over, zij heeft duidelijk plezier in haar rollen die zij zelf in het Frans spreekt, en zij laat eens te meer zien hoe goed zij komedie kan spelen. Als Bernard Preston in Parijs komt en toevallig rushes van de film onder ogen krijgt, is hij zo enthousiast dat hij haar vraagt een rol te spelen in *Wild thing*, die hij drie maanden later zal gaan opnemen.

Preston kon op dat moment alles voor elkaar krijgen. Zijn eerste twee films hadden de maatschappij miljoenen opgebracht. Hoewel *The spell* van die twee het bekendst is, prefereer ik de eerste, *After hours*,

waarin een melancholiek en hier en daar opzettelijk gechargeerd beeld wordt geschetst van een groepje teenagers in de bloei van de Koude Oorlog. Het is merkwaardig dat die film succes had in de tot vrolijk meedansen uitnodigende jaren zestig, waarin alles gebeurde wat de in keurige smokings gestoken jazzmusici nooit hadden kunnen voorzien.

Voor zijn derde film kwam Preston met een geheel ander scenario: terwijl hij in het ziekenhuis op zijn sterfbed ligt, wordt de bankier McGraw bezocht door een engel, die hem aanbiedt dat hij twee weken mag optrekken met de mooiste vrouw ter wereld, op voorwaarde dat hij niet binnen die twee weken van haar weggaat. De engel doet McGraw in feite het voorstel zijn leven, dat op slag wordt opgefleurd met jeugd, frisheid en schoonheid, tot op de bodem leeg te drinken in één ferme slok. De bankier, doodsbang dat hij de wereld moet verlaten, vraagt aan de engel of zijn leven niet voor onbepaalde tijd verlengd kan worden, omdat hij zich niet kan voorstellen dat hij plezier zal hebben als hij bijna zeker weet dat het na die twee weken zo goed als afgelopen met hem is. De engel verdwijnt om 'nadere orders' te halen, en inmiddels voelt McGraw zich opknappen. Hij kijkt naar buiten en daar, diep onder hem, parkeert zij juist haar auto aan de overkant van de straat. Daar is een stopverbod, maar ook een modezaak. Op dat moment wordt haar auto van achteren aangereden door een autobus. McGraw begrijpt dat hij moet gaan helpen. Terwijl hij al met een been in een broekspijp staat, keert de engel terug met de mededeling dat zijn toekomst zal afhangen van zijn gedrag in de komen-

de veertien dagen. De engel mag hem zelfs beloven dat ‘voldoende prestatie’ een ‘behoorlijke bonus’ zal opleveren.

McGraw helpt de mooiste vrouw ter wereld uit de autozorgen en begint diezelfde avond een verhouding met haar. De toeschouwer kijkt dit natuurlijk tamelijk welwillend aan, omdat alles nu door goddelijke wilsbeschikking plaatsvindt. McGraw in bed met Angie. Onder de douche. Aan ontbijt omgeven door eiergerechten. Angie steeds dicht in zijn buurt, zorgzaam en lief.

De crux is nu dat alles begint mis te lopen. McGraw wordt uitgescholden voor lelijke ouwe vent, komt tot de ontdekking dat Angie haar orgasmes voorwendt, krijgt na een paar dagen te maken met de minnaar die zij er op nahoudt en ziet dat zij hem uitsluitend vanwege zijn geld tolereert. Het feit dat zij de hoer speelt bij McGraw is uitsluitend te danken aan een ingreep van de godheid, en daar blijft het bij. Het gaat de scenarist niet om devotie, maar om het creëren van een spanningsveld.

Hier zijn wij op het punt gekomen dat verklaart waarom Angie de rol zo graag wilde hebben: zij is de mooiste vrouw ter wereld (in al zijn vaagheid is dat absurd), zij kan alles bereiken wat ze wil, maar al in het begin van haar verhouding met McGraw hangt zij haar lier aan de wilgen, zij doet niet meer mee, zij heeft begrepen dat men haar alleen aanvaardt als geacheveerd speelgoed. McGraw raakt niet zozeer verknocht aan haar, maar aan zijn nieuwe vitaliteit, die hij op haar lichaam kan botvieren. Hoe kan zij hem anders zien dan als een oude man, begiftigd met

een onbegrijpelijke geilheid? McGraw is altijd een statuszoeker geweest, en hij begint plannen te ontwikkelen om met haar aan zijn zijde terug te keren in de wereld, waarin hij, onder meer als voorzitter van een tiental liefdadigheidsverenigingen, nog zoveel te doen heeft. Helaas is hij nooit meer geworden dan een bedrijver van liefdadigheid op kosten van zijn firma. McGraw en zijn soort mensen gaan volslagen voor de bijl. En degene die hun opgeblazenheid aantoont is Angie.

Maar hoezeer het scenario en Preston haar ook de kans geven de oude bankier ieder ogenblik te laten afgaan. *Wild thing* is niet een lofzang op de jeugd, maar een cynische visie op de wereld waarin McGraw liefdadigheid kan bedrijven ten bate van zichzelf en ver over zijn zaak heen op kosten van de belastingen. Nu lijkt het, wanneer je het scenario leest, alsof Angie en haar problemen centraal staan. Haar vriend, de student in de zoölogie Fritz waardeert haar om wat zij is en doet verwoede pogingen haar geaccepteerd te krijgen in zijn milieu. Maar het lukt hem niet voor haar een positie te bereiken gelijk aan die van de andere meisjes die met hem en zijn vrienden optrekken. Zoals dat altijd ging in Angie's eigen leven, ontstaat rond haar een competitiesfeer, die aan Preston alle kansen biedt het studentenmilieu satirisch te vertekenen.

In *Wild thing* wordt Angie heen en weer geslingerd tussen de zakenwereld van McGraw en het schijnintellectualisme van de kennissen van Fritz, of, zoals Preston zelf verklaarde ‘tussen werkelijkheid en ideologie’. Uit de botsing tussen die twee zal uiteindelijk

een nieuwe wereld moeten oprijzen. Dat het daar zo mogelijk een nog veel grotere troep zal zijn dan in de oude, mag niemand na het zien van de film nog verbazen.

Aan het eind van het verhaal gaat McGraw natuurlijk toch dood, omdat hij al zijn kansen op een extra bonus van de eeuwigheid verspeeld heeft. Terwijl hij rochelend zijn laatste adem uitblaast, slaat Angie hem gade met niet meer om dan een handdoek, terwijl haar student tegen de deur van de kast bonkt waarin zij hem in haar verwarring heeft opgesloten.

Terwijl Angie de film draaide, verkeerde zij in de mening dat zij eindelijk zichzelf kon weergeven, heen en weer geslingerd tussen twee werelden. Zij wou de luchtballon waarin zij opgesloten zat laten springen en vanuit de harde kern iets nieuws beginnen. Maar toen zij de film zag, begreep zij dat zij opnieuw had gediend als speelbal - symbool van mannelijke expansiedrift - en dat Preston haar niet anders had gebruikt dan haar vorige regisseurs.

'Weet je wat ik wou, ik wou dat ik kon wegdrijven op de wind', zegt Angie tegen Fritz aan het eind van de film. In het volgende beeld loopt zij samen met hem achter de baar van McGraw. Er zijn honderden mensen op de been. Fritz vertelt haar hoe de bomen heten op het kerkhof, en tussen twee graven ontdekt hij een plantje dat hij zorgvuldig uitgraaft en in zijn zakdoek bergt. Terwijl een beschaafde stem een aantal lege frasen oplepelt, begint het plotseling bakstenen te regenen. De aanwezigen proberen zich op allerlei manieren tegen de regen te beschermen en de ter aarde bestellende handelingen worden tweemaal

versneld weergegeven, als op een oud pathé-journaal. De film werd niet gekraakt, maar ook niet gunstig besproken. De archetypische benadering van Preston ontmoette veel weerstand. Dat laatste deerde het grote publiek niet. Miljoenen zagen de film al binnen enkele weken. Alleen Angie kwam er goed af in de pers: de lichtvoetigheid van haar creatie ontmoette overal waardering, hoewel ze zelf voortdurend had getracht haar rol tragische aspecten te geven.

'Maar Angie', zegt de interviewer van Playboy. 'Komisch talent is zo volstrekt zeldzaam. En bij jou is die lichtvoetigheid er dus kennelijk tegen wil en dank. Waarom aanvaard je dat niet? Het is toch heerlijk dat de mensen kunnen lachen om wat jij doet?'

Angie antwoordt:

'Natuurlijk is het prettig wanneer mensen waardering hebben voor wat je ze voorspeelt. Maar zelf weet je dat er een verschil kan zijn tussen hoe je jezelf voelt en hoe je overkomt. Toen ik *Wild thing* maakte, voelde ik me ellendig. Terwijl juist alles goed ging. In die film moeten mensen zich gaan aanstellen wanneer ze met mij in contact komen. Ik vond dat zo'n reële situatie. Ik wilde alleen niet dat dit voortdurend komische situaties zou opleveren. Ik wilde laten zien hoe het *werkelijk* is.'

'Maar wat kan je nog meer willen dan je nu hebt bereikt?' informeert de interviewer.

Het pleit voor Angie dat zij op die vraag zelfs geen antwoord probeert te geven.

Dit recente interview staat wel in scherpe tegenstelling tot haar eerste vraaggesprekken in Nederland,

waarin zij uitspraken doet als ‘de grote kans krijgen’, ‘eindelijk doorbreken’, en ‘hard willen werken om te laten zien dat ik me ook daar kan handhaven’.

Vijf weken na het voltooien van *Wild thing*, op 12 oktober 1972 kwam Preston om bij een auto-ongeluk.

Angie trok op de begrafenis, zoals gewoonlijk, ieders aandacht. Voor veel van de aanwezige mannen, die voornamelijk om professionele redenen de teraardebestelling bijwoonden, was zij een troost voor de sfeer van treurigheid, die werd geaccentueerd door het opzichtig beleden verdriet van Prestons vriendinnen. Angie was in het zwart en droeg een voile voor haar gezicht. In het exotisch uitgedoste gezelschap viel zij daarmee danig uit de toon. Zij bevond zich voorin de stoet die zich over de paden van het kerkhof naar de kuil begaf. Fotografen stonden bezijden om de stoet te vereeuwigen. 's Avonds stond zij in de krant, temidden van een aantal collega's. Tranen druppelden langs haar ogen omlaag.

Mona Robbins informeerde bij enkele aanwezigen hoe zij zich tijdens de begrafenis gedroeg. Zij had een paar dagen voor het ongeval tegen een journalist een paar onvriendelijke dingen over Preston gezegd. Zij vond hem een slavendrijver, die haar niet aanvoelde ‘en vaak de plank mis sloeg’. Toen de journalist haar vroeg op welke punten hun relatie in het bijzonder mislukt was, antwoordde zij dat hij zich te veel om de grappigheid van situaties bekommerde, ‘zelfs als hij op zijn manier over liefde praatte’, en dat hij alle treurigheid waaruit de situaties die hij creëerde voort-

kwamen, verdreef door zijn komiekerigheid.

En nu huilde zij. En leunde op de arm van Donald Dos Passos, Prestons vaste cameraman.

'Zij was helemaal overstuur', zei Dos Passos, 'en ze was niet voor reden vatbaar. De meeste mensen die daar liepen vonden Bennie helemaal niet zo'n aardige jongen, want als hij ergens zijn ellebogen kon gebruiken, dan liet hij zijn armen niet zakken. Zelf werkte ik wel prettig met hem, het hielp erg dat hij vond dat hij mij nodig had. Hij had Angie bij *Wild thing* ook nodig, maar dan helemaal op zijn eigen condities. Hij had een ontzettende, bijna ouderwetse, verachting voor actrices. Zij hadden vaak ruzie, die twee, zij gooide hem een keer een fles naar zijn hoofd. Hij pestte haar ook, want hij dacht dat ze dan betere prestaties zou leveren, hij gedroeg zich als een soort trainer bij een soccer-team, ontzettend direct dus, en niet als een intellectueel die haar de dingen die hij wilde dat ze deed *uitlegde*. Ik zei dus een beetje kwaad tegen haar: wees nou maar blij dat je niet zelf die kuil ingaat, want dan had Bennie hier heus niet lopen huilen. En toen haalde ze haar neus op, keek me aan en begon ontzettend aardige dingen over hem te vertellen, dat ze zich in hem had vergist, dat *Wild thing* veel beter was dan ze eerst had gedacht, en dat ze hem de avond tevoren nog een keer was gaan bekijken. Het leek wel alsof ze het niet kon hebben dat iemand die met haar gewerkt had en die haar verkeerd had begrepen, nu niet meer die fout kon herstellen. En daarom deed ze maar net of die fout nooit was gemaakt.'

Ook dit was niet meer dan een interpretatie van haar

gedrag door iemand die haar alleen op haar werk meemaakte. Toen ik de verklaring van Dos Passos las, moest ik denken aan wat zij mij in Wales vertelde over de begrafenis van haar vader. Wij zaten naast elkaar op het muurtje bij de ruïne van de abdij, en ik hield mijn arm om haar schouders.

'Ik heb het een beetje warm', zei ze. 'Ik wil hier niet lang meer blijven lieverd.'

'Zo warm is het niet.'

'Het is hier net een kerkhof', zei ze.

Daarna begon ze verhalen te vertellen over gebeurtenissen in het verleden: ze vulde de lokatie met haar eigen geschiedenis.

'Toen ik mijn vader begroef was het warm', zei ze. 'Ik dacht: nou val ik direct flauw en ik vond het zo ellendig voor mijn vader, want je weet hoe dat gaat: iedereen vindt zoveel treurigheid een prachtige gelegenheid om zich van wat er echt gebeurt los te maken. Ze doen net of er geen lijk meer in de kist ligt en gaan je troosten en nemen je mee en voor ze het weten staan ze zelf weer opgelucht op straat. Ik was bang dat ik ging huilen, maar eigenlijk moest ik niet huilen, ik voelde me zo verward. Waarom sprak hij niet meer? Waarom maakte hij geen grapjes meer? Ik voelde me zo dicht bij hem. Ik dacht: hij heeft het koud, en toch voelt hij het niet, hij is van steen, hij is zo ver van me vandaan. Ik wou wel naar hem toe. Ik wou hem aanzien en allemaal lieve dingen tegen hem zeggen. Ik wou dat de kist openging en dat hij en ik konden gaan wandelen. Weet je: ik voelde me vooral erg alleen omdat dat allemaal niet zou gebeuren.' Zij aarzelde even. 'Je wilt je bij mensen

aansluiten', zei ze. 'Je bent tenslotte je hele leven met niets anders bezig, en het mislukt toch al steeds. Door een of ander toeval komen ze naar jou toe, maar waarvoor komen ze? Als je dan iemand hebt waar je je ontspannen bij voelt, dan ligt hij opeens in een kist.' Zij liet zich van het muurtje glijden en lachte naar me. 'Het zou toch ook niet anders moeten gaan', zei ze. 'Je weet natuurlijk van tevoren dat alles steeds misloopt. Houd jij daar geen rekening mee?' 'Ik denk daar meestal niet aan', zei ik.

Terwijl wij naar de auto hepen zei ze dat ook wij elkaar op een dag uit het oog zouden verliezen. Ze wist op dat moment waarschijnlijk al precies wanneer dat zou zijn. Ze had de datum in haar hoofd geprent op het ogenblik dat zij eraan dacht hoe verfrissend een vakantie zou werken. Ze was alweer vertrokken nog voor ze ergens aankwam.

In Nederland had Hugo Driessens, na het grote succes van *Het onweer*, nog twee keer een geflopte film gemaakt. Een derde project waarmee hij in 1972, na enige tijd t.v.-werk, bij het Produktiefonds aankwam, werd afgewezen. Korte tijd later reisde hij naar Angie en legde haar de synopsis voor van een internationaal georiënteerd Hollands Drama, dat hij behalve met haar uitsluitend met buitenlanders wilde bemannen. Angie voelde niet veel voor het project en ze hield Driessens aan het lijntje. Na een half jaar voortdurend bellen, overreedde Driessens haar, nadat hij haar had voorgesteld samen met haar de synopsis te veranderen. Voor een film met Angie was het geld gauw op tafel. Opnamen zouden vooral

plaatsvinden in Amsterdam (de internationale scene!), Venetië en Rome. In de eerste versie van de film moest Angie de cynische leidster spelen van een groepje revolutionaire jongeren, die de maatschappij van hun ouders via allerhande anarchistische acties zouden proberen te verstoren. En Venetië dan, dat immers al geheel uit eigen beweging wegzakte? Dit filmisch aantrekkelijke oord kwam het scenario binnen via Angie's relatie met een hoogleraar in de politicologie, de auctor intellectualis van de moordzuchtige groep, met wie zij enkele congressen diende te bezoeken (die zich behalve in gondels en op de Piazza Navona afspeelden in hotelbedden).

Angie rekte de zaak tot na de dood van Preston. Toen belde ze dat ze de film binnen de kortste termijn wilde draaien, op voorwaarde dat de dialogen werden veranderd door iemand die zij zelf wilde aanwijzen.

Zij arriveerde op 25 maart 1974 op Schiphol en onderging alle belangstelling gelaten. Nadat ik haar op de receptie had gesproken, belde zij mij voor een afspraak. Een paar uur later klopte ik op de deur van haar hotelkamer. Deze werd geopend door een lijfwacht die Driessens voor haar had gehuurd. Angie zat met haar benen onder zich gevouwen op een stoel bij het raam. Ik liep naar haar toe en aarzelde. ‘Wat zijn we allebei veranderd’, zei Angie.

Het was net of die ouwe Herbie Koch in haar terugkeerde en haar die gemaniëreerde zin ingaf, die evenwel niet naliet diepe indruk te maken, omdat de camera heel langzaam op haar inzoomde en de mu-

ziek tot fluisterhoogte daalde.

Zij stuurde de lijfwacht uit wandelen en sloot via de luxaflex haar kamer van het zonlicht af.

Daarna gaf zij mij een exemplaar van het scenario, waarin alle verbeterde zinnen die zij moest spreken, met een rode viltstift waren onderstreept.

'Ik denk niet dat het me lukt', zei Angie. 'Die malle onzin krijg ik nooit in mijn hoofd.'

Robbins noemt een half jaar later de film met Driessens 'verreweg haar slechtste werk, een aanfluiting, wat een treurig thema, wat een opgeblazen onzin over revoluties, die als warme bolletjes uit de oven van de scenariobakker springen'. Dat is allemaal niet bemoedigend, maar intussen vergeet de chroniqueuse zich af te vragen in hoeverre Angie op dat moment in staat was om een film te maken. Zij kon niet meer wennen aan haar geboorteland. Ze keek om zich heen alsof ieder ogenblik een boerenkinkel haar wilde bespringen. Ze begreep al het geimproviseer bij de opnamen niet, en intussen maakte zij ruzie met Driessens, ruzie met de kleedster, zij schold figuranten uit en maakte het daarna op een overdreven manier weer goed. Bij tijd en wijle gedroeg zij zich als een schoolmeisje dat zichzelf bij C & A ziet lopen op het televisiescherm.

Wat moesten, van de andere kant bezien, de mensen van de filmploeg met haar? Zij moest geld opbrengen, zij was Driessens' levensverzekering, zij had de sleutel in handen waarmee ze bioscopen in het buitenland kon openen. Maar de sleutel die zij werkelijk vast had, paste in geen enkel slot. De jongens om

haar heen hadden hun mond vol over het vak, en zij verwachtten van haar dat zij met haar ervaring geen foutje zou maken. Het was net een voetbalelftal met een dure aankoop, maar deze aankoop reed naar haar geboortedorp en begon zich allerlei dingen te herinneren uit haar jeugd.

'Kijk eens hoe het hier is', zei ze tegen mij, terwijl zij de etalage van een manufacturenwinkel bekeek, in het portiek waarvan zij voor de eerste keer gevrijd had. 'Is het niet ellendig dat hier alles maar hetzelfde blijft? Waarom blijven ze hier eigenlijk maar steeds hetzelfde, waarom veranderen alleen jij en ik *zo zichtbaar*?'

Ik maakte haar erop attent dat zich net buiten de oude dorpskern een frisse nieuwbouwwijk bevond, met jonge mensen, net als zij, misschien haar schoolvriendinnen. Wij reden er doorheen, zij liet zich onderuit glijden omdat ze niet gezien wilde worden. Ze was zenuwachtig, doodsbang dat ze iemand zou ontmoeten met wie ze nog gehinkeld had.

'Mijn vader', zei ze zacht. 'Mijn vader die hier burgemeester was. Burgemeester!'

In het boerenland, waarover de mist dreef, rende ze rond om alle gebeurtenissen van haar jeugd nog één keer op te halen voordat ze voorgoed afscheid ervan kon nemen, en daarbij van de herinnering aan haar illusies. Ze had gedroomd van het paradijs, en toen ze ieder partje daarvan had verkend, begreep ze dat het allemaal niet baatte, dat je op een dag door straten van je jeugd zou lopen die nog steeds bestonden, alleen jij was eruit weg. De mensen aan wie zij had willen bewijzen dat ze meer was dan de optelsom

van ingrediënten uit een verkalkte wereld, die hadden nooit op dat bewijs zitten wachten. Zij raakte verlegen en treurig bij het zien van de voedingsbodem van haar ambities. Net als vroeger was zij daar alleen.

'Ik heb het verleerd', zei ze. 'Ik heb het verleerd in dit rotland.'

Ik wandelde met haar door polders. Zo hadden ze haar moeten filmen: uit de nevel komt de schim van iemand uit een andere wereld. Eenmaal is zij uit dit land verdwenen in zo'n ijle mist waaruit hoogstens eens een koe opdoemt, nooit een mens. En nu keert zij terug en zij is de verloren dochter die niemand herkent. De mistmachine draait op volle toeren, de camera nadert haar en zij glimlacht verlegen, zij weet niet goed wat zij voorstelt en voor de zoveelste keer is zij haar tekst kwijt.

'Ik weet niet of ik van haar houd', zegt Mona Robbins in haar eerste artikel. 'Van sommige kinderen houd ik. En dat zijn dan inderdaad maar al te vaak de kinderen die in films wonen, die mij niet voor mijn voeten lopen, die mij niet kwetsen, die op mijn schoot komen zitten en dingen tegen mij zeggen die ik zelf had kunnen verzinnen en die ik in ieder geval altijd geweten heb. Ik heb altijd geweten dat je één straat verderop betere huizen hebt dan het mijne, dat het restaurant naast het eettentje waar ik mijn *pollo alla diavolo* nuttig, betere wijn en verser gevogelte serveert. En de vrienden van mijn vrienden zijn geestiger dan mijn vrienden. Ik weet het! Waarom probeert zij het dan voor te stellen alsof dat allemaal niet waar is?'

Met Angie was het zo: die had daar in dat dure restaurant gedineerd, omgeven door het geestigste gezelschap ter wereld. Maar na afloop van de schranspartij hadden ze haar afgezet in het weiland. Toevallig wist ze daar de weg, want ze woonde er vroeger. En ze begon te lopen, terwijl het kil werd en mistig. Er liep een man naast haar, en ze greep zijn arm, tot ze zich veilig voelde. Ze had geen zin om te praten. Zo leek het voor de toeschouwers of ze haar tekst niet kende.

november '73 / oktober '74